

# ספר ראשון

## מאת פיוטר קרופוטקין

### תורגם מרוסית מאת אברהם שלונסקי

#### תולדות המתבר

פטר קרופוטקין נולד במוסקבה בשנת 1842. משפחתו – משפחת נסיכים, והוא קבל חנוך אריסטוקרטי וצבאי, יצק מים על ידי משפחת הקיסר הרוסי ושרת בצבא. בנסיעותיו במזרח הרחוק התקרב למדעי הטבע והגיאוגרפיה, אשר שמשו אחרי זמן בסיס וסעד למחקריו ולדעותיו בשדה החברה.

מתוך חקירותיו בתורת ההתפתחות הגיע לידי הכרה סוציאליסטית. בשנת 1872 בקר בשוויץ והצטרף לאינטרנציונל הראשון של הפועלים אשר בז'ניוה. אחרי ההתפלגות שחלה אותה שנה באינטרנציונל – נטה הוא אחרי הפרוגרמה של יורה, הינו: של ההסתדרות האנארכיסטית בהנהגתו של באקונין. בשנת 1874 נאסר ברוסיה וב 1876 גורש ממנה והלך לאנגליה. היה בינתיים בפריז ובשנת 1878 הוציא בשוויץ את כלי מבטאה של הפדרציה הבאקוניסטית "La Revolté" (נזכר בספר ע' 52). אחרי הריגת הצאר אלכסנדר השני (1881) גורש קרופוטקין משוויץ והלך ללונדון ומשם לצרפת. כאן נשפט בשנת 1883 לחמש שנות מאסר, וב 1886 שב ללונדון, מקום שם ישב רוב שנותיו האחרונות.

אחרי המהפכה ברוסיה בשנת 1917 שב לארץ מולדתו, ובהיותו קרוב לכן שמונים ראה בעניי מכורתו, אשר אך זה השתחררה מתגרת יד הצאר והנה היא נאנחת תחת שבת-אכפו של חבר-דיקטטורים בולשוויסטי; עלה בגורלו לראות עוד את ראשית העינויים שנגזרו על חבריו ותלמידיו האנארכיסטים; וביום השמיני בחודש פברואר 1921 מת בכפר דמיטריוף הסמוך למוסקבה ונקבר במוסקבה ב"ג בחודש.

פ. קרופוטקין כתב כמה ספרים, וכולם בעלי משקל הומאני-חברתי ומדעי-ספרותי, כי עשיר היה בתורה ובנפש ומבני-העליה המעטים שבדור. ספרים אחדים שלו הופיעו כבר בעברית: "עזרה הדדית בעולם החי והאדם", הוצאת "יבנה", ברלין, תרפ"ג; "זכרונות של ריוולוציונר", שלושה חלקים, הוצאת ועדת התרבות של הסתדרות העובדים, תל-אביב, תרפ"ה; "נאום אל הנוער", תל-אביב, תרפ"ו.

הספר "המהפכה הצרפתית הגדולה" תופס מקום חשוב בספרות ההיסטוריוגרפית של המהפכה הצרפתית, והוא מצטיין בייחוד בבחינת העובדות מתוך יושר-לב, בתפיסה עממית של המאורעות ובהשתדלות מבוססת לגלות את כוחם של העם והקבוץ החפשי במהפכה, – מדות המצינות את קרופוטקין חוקר החברה. הספר נכתב צרפתית ותורגם לרוסית בהשגחתו. לעברית תורגם מההוצאה הרוסית האחרונה, מפני השינויים החשובים שהכניס המחבר בעצמו בנוסח הרוסי. במקומות שונים מצאנו לנחוץ להוסיף מלים בעלות ערך מתוך ההוצאות הגרמנית והאנגלית, ולשם היכר הכנסנו מלים אלו בסוגרים מרובעים.

פה ושם נתנו בשולי העמוד הערות, וכדי להבדילן מהערותיו המרובות של המחבר – חתומות אלו בראשי תבות: ד. ק. (ד. קלעי). מפתח השמות והעיגולים יבוא בסוף החלק האחרון, מפני שרובם נזכרים גם בשני החלקים הבאים.

ההוצאה

#### הקדמה

ככל אשר נרבה לחקור את המהפכה הצרפתית, כן תתברר לנו אי השלמות שבספרי תולדותיה של ההפכה הכבירה הזאת: מה רב הוא החסר, ומה רבות העובדות שלא נתחזרו עדיין.

כי זאת לדעת: עולם מלא חיים ופעולה היא המהפכה, אשר הפכה את חיי צרפת על פיהם והחלה לבנות הכל מחדש במשך שנים מספר. כשאנו הוגים בספרי ההיסטוריונים הראשונים של התקופה הזאת (ביחוד: מישל (Michlet), אין קץ להשתוממותנו למראה העבודה הכבירה, שהצליחו לעשות אנשים מעטים כדי לעמוד על אלפי עובדות בודדות ותנועות מקבילות; אך לעומת זאת מתברר לנו כי עוד כבירה העבודה, שההיסטוריונים הבאים עתידים לעשותה.

ספרי המחקר שפרסמה במשך שלושים השנים האחרונות האסכולה ההיסטוריונית, שבאי כוחה הם הפרופיסור אולר (Aulard) והחברה לחקר המהפכה הצרפתית, נתנו לנו בלי ספק חומר חשוב עד מאוד השופך הרבה אור על מפעלות המהפכה, על קורותיה הפוליטיות ועל מלחמת המפלגות שהיו מתחרות ביניהן לשם כבוש השלטון.

ואף על פי כן: חקר צביונה הכלכלי של המהפכה, וביחוד חקר ההתנגשויות שפרצו בשטח הכלכלי, עודו בראשיתו, וצדק אולר באמרו, כי גם אם יקדיש אדם כל ימי חייו לחקר זה של התעודות הארכיוניות – לא תספיק לו השעה לכך. והרי יש להודות, כי בלעדי חקר זה תהא ההיסטוריה הפוליטית של המהפכה פגומה, ובמקרים רבים גם בלתי-מובנת בהחלט. שורה רבה של שאלות חדשות, כבירות ומסובכות, מתעוררות כל פעם שאחד ההיסטוריונים בא לטפל בצד זה של המהפכה.

כדי לברר לעצמי כמה מן השאלות הללו, התחלתי עוד ב 1886 – ביתר דיוק: ב 1878 – לחקור אילו חקירות בודדות: ראשית צעדיה של המהפכה, מרידות האכרים ב 1889, המלחמה לביטולן ולשימורן של הזכויות הפיאודליות, הסבות האמתיות של תנועת 31 במאי וכו'... לדאבוני הוכרחתי להסתפק באוסף הדברים שבדפוס (אגב: המרובים מאוד) האצורים במוזיאון הבריטי, כי לא היתה לי האפשרות לשקוד בצרפת על הגנזים.

אולם הואיל והקורא יתקשה למצוא את ידיו בחקירות בודדות מסוג זה, בלי שיתון לו התיאור הכללי של השתלשלות המהפכה, עלי לתת בספרי את ספור המאורעות על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ככל האפשר. לא חזרתי על הצד הדרמטי של המאורעות הראשיים של הימים ההם, השתדלתי להשתמש בתוצאות החקירות החדשות כדי להחזיר את הקשר הפנימי ואת הסבות של המאורעות השונים שמהם נצטרפה המהפכה המסיימת את המאה ה"ח.

בשיטה זו של חקר המהפכה מתוך ברור פרטים בודדים יש, כמובן, חסרונות משלה: היא מביאה בהכרח לידי חזרות. אולם החלטתי לקבל על עצמי את החטא הזה כדי שאוכל על ידי כך לחרות בלבו של הקורא את זרמי המחשבה והפעולה השונים שהתנגשו בימי המהפכה הצרפתית. הזרמים הללו הנם מחויבי הטבע האנושי, והם יחזרו בהכרח במאורעות ההיסטוריים העתידיים לבוא.

הסופרים, הבקיאיים בתולדות המהפכה, יודעים, מה קשה להמנע משגיאות עובדתיות בפרטי ההתנגשויות הנסערות, שאת השתלשלותן אתה בא לתאר. על כן אודה מקרב לב לכל מי שיעמידני על השגיאות שנפלו בספרי. ובהזדמנות זו אני מביע את תודתי העמוקה לידידי ג'ימס גילום (Guillaume) ופרופיסור ארנסט ניס (Nys) אשר הואילו בטובם לקרוא את כתבי היד שלי ואת דפי ההגהה וסיעו לי בבקיאותם הרבה ובשכלם השופט.

לונדון, ט"ו במאס 1909

## ההקדמה להוצאה הרוסית האחרונה

המהדורה הראשונה של ספרי ברוסית יצאה בלונדון ביולי 1914, ימים מספר קודם שהוכרזה המלחמה. בה נכנסו כמה שניים שלא הספקתי להכניסם במהדורות הצרפתית, האנגלית, הגרמנית והאיטלקית. במהדורה זו לא הכנסתי אלא שינויים של מה בכך בתקון הסגנון.

מוסקוה, פברואר, 1918.

## פרק ראשון: שני הזרמים העיקריים במהפכה

שנים הם הזרמים העיקריים, אשר הכשירו והגשימו את המהפכה. האחד: מבול המושגים החדשים על התחדשותה הפוליטית של החברה – נבע מהבורגנות; והשני: הפעולה לשם הגשמתן של השאיפות החדשות – נבע מהמוני העם: האכרים והפרולטריון העירוני, אשר בקשו לשפר את מצבם באופן מוחש ובלתי אמצעי. וכשנפגשו שני הזרמים הללו במטרה אחת, שהיתה לכתחילה משותפת לשניהם, ונסתייעו זמן־מה זה בזה – פרצה המהפכה.

הפילוסופים של המאה ה־18 היו מערערים זה כבר את יסודי המדינות התרבותיות שבזמנם, שהשלטון הפוליטי ומרבית העושר שבהן היו קנינם של האצילים והכוהנים, והמון העם לא יצא מכלל בהמות־משא לתקיפי העולם. הפילוסופים הללו הכריזו על קרונו העליונה של השכל, הטיפו לאמונה בטבע האנושי, לאמור: שהטבע האנושי, המושחת בידי סדרים שונים אשר שעבדוהו במשך כל שנות ההיסטוריה, ישוב ויגלה את תכונותיו הטובות – מיד לאחר שיחזירו לו את חירותו; ועל ידי כך גילו לפני האנושיות אפקים חדשים, רחבי־ידיים. הפילוסופים הללו דרשו שוויון כל האדם, בלא הבדל מין וגזע. חובת כל אזרח, כמלך כאכר, לציית לחוק אשר נקבע על ידי באי כוח העם ונחשב לביטוי הרצון הכללי; חופש ההתקשרות בין אנשים בני־חורין וביטול השעבוד הפיאודלי – כל אלה הדרישות המאוחדות בשל רוח השיטתיות והמיתודיות שבהן, שהיא מסגולות המחשבה הצרפתית, הועילו בלי ספק להכשיר בלבבות את מפלתו של המשטר הישן.

ואולם אלה בלבד אין די לחולל מהפכה. מן הצורך היה לעבור מן ההלכה אל המעשה, מן האידיאל שנוצר בדמיון אל הגשמתו בפועל. ועל כן חשיבות היסטורית יתרה נודעת לאותן מסכות הזמן, אשר נתנו לאומה הצרפתית ברגע ידוע את האפשרות לצעוד את הצעד הזה.

מאידך גיסא חלה בצרפת שנים רבות לפני 1789 תקופה של מרידות־עם לא־גדולות. עלייתו של לודוויג ה־16 למלכות בשנת 1774 שמשה אות למרידות־רעב רבות. המרידות נמשכו עד שנת 1783, שאחריה השתרר שקט יחסי. ואולם אחר כך, החל משנת 1786, וביחוד משנת 1788, נתחדשו מרידות האכרים ביתר שאת. אם הגורם העיקרי בנחשול־המרידות הראשון היה הרעב – הרי מעכשיו, אף על פי שמחסור הלחם לא חדל לשמש אחת הסבות הממשיות, הנה הקו העיקרי שבמרידות היה הסרוב לשלם את המס הפיאודלי. מספר המרידות הלך ורב עד עצם שנת 1789; ולבסוף, בשנת 1789, הקיף המרד את כל המזרח, צפונית־מזרחית ודרומית־מזרחית של צרפת.

משטר החברה נתערער. ואף על פי כן מרידות האכרים כשהן לעצמן אינן מהפכה, גם בשעה שהן מקבלות צורות אימתניות כמרד פוגאצ'וב<sup>1</sup> אשר התחולל ברוסיה בשנת 1773. המהפכה היא דבר גדול לאין־שעור משורה של מרידות בכפרים ובערים; דבר־מה גדול מפולמוס־מפלגות סתם, אפילו אם הוא גורם לשפיכת דמים מרובים; גדול ממלחמה בראש חוצות וגדול לאין ערוך מחילוף־ממשלה רגיל, דוגמת החילופים שאירעו בצרפת בשנים 1830 ו 1848. המהפכה היא הרס מהיר, במשך שנים מועטות, של מוסדות אשר נכונו במשך דורות רבים ונדמו כבלתי־מתמוטטים – שאף התקנים הנלהבים ביותר לא העיזו כמעט להסתער עליהם. זוהי התפוררות והתערערות, במשך שנים מספר, של כל מה שהוחזק עד כה כמהותם של חיי האומה – בחברה, בדת, בפוליטיקה ובכלכלה. זוהי תמורה מוחלטת במושגים המוסכמים ובדעות המקובלות בדבר כל היחסים המורכבים בין הפרטים הבודדים אשר בעדר האנושי.

המהפכה זוהי, לבסוף, הולדת מושגים חדשים על שוויון יחסים בין האזרחים, מושגים הנהפכים חיש־מהר למציאות ומתחילים להתפשט בין האומות, הופכים את כל העולם על פיהו ומנחילים לדור הבא סיסמות ויעודים ומדעים – את כל כוונה של התפתחות הכלכלית, המדינית והמוסרית.

כדי להגיע לידי תוצאות כבירות כאלה, כדי שהתנועה תקבל צורה של מהפכה, דוגמת מה שאירע בשנים 1648 ו 1688 באנגליה ובשנים 1793-1789 בצרפת – אין די בהתעוררותו של איזה זרם רעיוני בין המעמדות המשכילים, אפילו אם הזרם הזה הוא עמוק מאוד; אין די במרידות עם בלבד, ולו גם מרובות ונפוצות עד מאוד. צריך היה **המעשה המהפכני**, אשר שרשיו נעוצים בעם, יזדווג עם **המחשבה המהפכנית**, אשר עד הימים ההם היתה נובעת ממעמד המשכילים. צריך היה שהמעשה והמחשבה יצטרפו יחדו, ולו רק לזמן־מה.

הנה משום מה חלה המהפכה הצרפתית, כמהפכה האנגלית בשעתה, בזמן שהבורגנות, אשר שאבה את רעיונותיה בשפע מהפילוסופיה של תקופתה, הגיעה להכרת זכויותיה, ערכה תכנית חדשה למבנה המדינה, ובהיותה מזוינת בידיעות ומוכנה למלחמה עקשנית – הרגישה את עצמה מוכשרת ליטול בידיה את השלטון ולהוציאו מידי אצילי החצר, אשר באי־כשרונם, בקלות דעתם ובבזבזנותם הביאו את המדינה לידי התרוששות גמורה. אולם הבורגנים והמשכילים לא היו עושים דבר בכוחות עצמם – אלמלא המון האכרים, אשר נזדעזעו בגלל תנאים שונים ואשר בשורה של מרידות שארכו ארבע שנים נתנו לאלמנטים המתמרמים שבמעמדות הבינוניים את האפשרות לעמוד בקשרי מלחמה עם המלך, חצר המלכות והבירוקרטיה, לערער מוסדות ישנים ולשנות מן הקצה אל הקצה את המשטר הפוליטי של המדינה.

דברי ימי התנועה הכפולה הזאת לא תוארו עדיין. קורות המהפכה הצרפתית הגדולה נכתבו כמה פעמים מנקודות השקפה של מפלגות שונות. אולם עד כה היו יודעי העתים מטפלים בעיקר בהיסטוריה הפוליטית, בקורות הנצחונות שנצחה הבורגנות את מפלגת החצר ואת מעריצי הסדרים המלוכניים הישנים. לפיכך מכירים אנו היטב את ההתעוררות הרעיונית אשר קדמה למהפכה, אנו יודעים את היסודות הכלליים אשר שררו במהפכה ואשר מצאו את ביטויים בחוקיה ומשפטיה ואנו מתלהבים מהאידיאות הנעלות שהמהפכה הוציאה לעולם ואשר התגשמותן בחיים נמשכה אחר כך לאורך כל המאה ה"ט. כללו של דבר: ההיסטוריה הפרלאמנטרית של המהפכה, מלחמותיה והפוליטיקה שלה נחקרו ותוארו לפרטי פרטיה, ואולם ההיסטוריה העממית של המהפכה לא נכתבה עדיין. תפקידו של העם / בכפרים ובערים / בתנועה זו – לא נחקר ולא תואר עדיין במלואו. משני הזרמים, אשר חוללו את המהפכה, נהיר לנו הזרם הרעיוני; ואילו הזרם השני – פעולות העם – לא נדון אלא במדה מועטת מאוד.

חובתנו – חובת צאצאיהם של אלה, אשר בני דורם קראו להם בשם "אנארכיסטים", – ללמוד את התנועה העממית הזאת, או לפחות, לסמן את קויה העיקריים.

## פרק שני: הזרם הרעיוני

כדי לעמוד על האידיאות, אשר הלהיבו את המעמד הבורגני בשנת 1789, מן הראוי להתבונן בהגשמייה, הינו: במדינות של ימינו.

צורת המדינות התרבותיות, שאנו רואים עכשיו באירופה, היתה בסוף המאה ה"ח רק במצב של תהוות. רכוז השלטון לא היה עדיין כה מושלם וכה חד-צורתית כבימינו. בימים ההם לא היה קיים עדיין זה המנגנון הכביר, שבכוחו מונעים על פי צו מעיר הבירה כל הגברים במדינה, המוכשרים למלחמה, להמית חורבן על הכפר ולהביא יסורים על המשפחה. הארצות הללו, שעליהן פרושה רשת אדמיניסטרטיבית סבוכה, המטשטשת את אישיותם של האדמיניסטרטורים בשעבוד הביורוקרטי ובכניעה המוכנית בפני הפקודות היוצאות מרצון מרכזי; זו הכניעה הפאסיונית של האזרחים לחוק וזו הערצת החוק, הפרלמנט, השלטון המשפטי ויתר מְשִׁשֵׁי שהתפתחו מאז; זו ההירארכיה של הפקידים בעלי המשמעת; זו רשת בתי-הספר שהמדינה מכלכלת או מנהלת אותם, ובהם מלמדים להכנע לשלטון ולהעריצו; זו התעשייה המדכאה את הפועל שנשעבד על ידי המדינה שעבוד גמור לבעליו; זה המסחר, המרכז תועפות הון בידי אלה שכבשו את הקרקעות, מכרות הפחם, הדרכים ויתר ענפי העושר הטבעי והמכניס רוחים עצומים למדינה; ואחרון אחרון – זה המדע, אשר שחרר את המחשבה והגדיל שבעים ושבעה את כוחות היצירה של האנושיות, אך בה בשעה הוא שואף לשעבד את הכוחות הללו לתְקִיף ולמדינה – כל אלה לא היו ולא נבראו עד המהפכה.

ואף על פי כן שיערה לה הבורגנות הצרפתית – זה המעמד השלישי – ימים רבים קודם שנתגלגלו הרעמים הראשונים של המהפכה: את המנגנון הפוליטי העתידי, לדעתה, להבנות מחורבנה של המונארכיה הפיאודלית. יתכן מאוד, כי המהפכה האנגלית סיעה לבורגנות הצרפתית להבין את התפקיד אשר יוטל עליה בהנהגת החברה. אין ספק כמו כן, כי גם המהפכה האמריקנית נתנה למהפכנים בצרפת תוספת מרץ; ואולם יום (Hume), הובס (Hobbes), מונְטְסְקִיֶה (Montesquieu), רוסו (Rousseau), וולְטֵר (Voltaire), מְבְּלִי (Mably), ד'ארז'נסון (d'Argenson) ועוד – הם שגרמו לכך, שהבעיות המדיניות ובחינת המשטר הפוליטי, העתיד לקום על יסוד המשטר הקונסטיטוציוני, יהפכו לנושא-מחקר החביב על הכל. ואגב בזכותם של טירגו (Turgot) וסמית (Smith) נצטרף לזה חקר הבעיות הכלכליות ותפקידו של הקנין הפרטי במבנה הפוליטי של המדינה.

ומכאן העובדה, שימים רבים לפני פרוץ המהפכה היה האידיאל של מדינה מרוכזת ומסודרת יפה, בהנהלת המעמדות בעלי הרכוש הקרקעי והתעשיית<sup>2</sup> או בעלי האומנויות החפשיות, מתואר ומסופר בספרים ובקונטרסים רבים, אשר מהם שאבו אחר כך עסקני המהפכה את העצומותיהם ואת מרצם.

ומשום כן היטיבה הבורגנות הצרפתית לדעת את מבוקשה בכניסתה ב 1789 לתקופת המהפכה. אמנם, היא לא עמדה על דרישת הריפובליקה (ועכשיו כלום עומדת היא על כך?), ואולם היא לא רצתה בשרירות המלכים, היא לא הודתה בשלטון הנסיכים והחצר והתנגדה לזכויותיהם<sup>3</sup> של האצילים, אשר תפסו את כל הכהונות הממשלתיות ולא השכילו אלא לרושש את המדינה – ממש כשם שרוששו את אחוזותיהם הגדולות. קרגשות של הבורגנות המתקדמת היו ריפובליקניים, בבחינת שאיפה לפשטות-הנמוסים הריפובליקנית, דוגמת הריפובליקות האמריקניות הצעירות, אך היא גם נתכונה להעברת השלטון לידי המעמדות בעלי הרכוש.

בהשקפותיה הדתיות לא הגיעה הבורגנות של הימים ההם לכלל כפירה בעיקר; היא היתה, אמנם, "חפשיה בדעותיה", אבל לא רחשה איבה לקתוליות. היא שנאה רק את הכנסיה עם ההירארכיה שלה, עם ההגמונים שלה, שהיו עצה אחת עם הנסיכים, ועם הכמרים שלה, שהיו כלי-שרת בידי האצילים.

הבורגנות של 1789 הבינה, כי הגיעה שעתה של צרפת – כשם שלפני מאה וארבעים שנה הגיעה שעתה של אנגליה – להוריש למעמד השלישי את השלטון הנשמט מידי המונארכיה; והיא הכינה לה תכנית, איך לכלכל את השלטון הזה.

שאיפתה של הבורגנות היתה לתת לצרפת קונסטיטוציה, כדוגמת האנגלית. את תפקיד המלך צריך היה לצמצם, שישמש אינסטאנציה המאשרת את רצונו של הפרלמנט, ואגב / לפעמים / כוח השומר על שיוון המשקל בין המפלגות; ואולם עיקר תפקידו של המלך הוא לשמש סמל האחדות הלאומית. והשלטון הממשי צריך להיות נבחר ונתון בידי הפרלאמנט, שהבורגנות המשכילה, שהיא החלק הפעיל והחושב שבאומה, תהא בו השליטה על כל שאר המעמדות.

מתכניתה של הבורגנות היה כמו כן לבטל את כל השלטונות המקומיים והפרטיים, מהוים יחידות עצמאיות במדינה. האידיאל שלה היה: צמצום כל כוחות השלטון בידי ממשלה מרכזית הנתונה לפקוחו הנמרץ של הפרלאמנט. הכל צריך להיות כפוף לשלטון הזה. בידי יהיו כל ענפי ההנהלה: גבית המסים, המשפט, הצבא, בתי-הספר, המשטרה, ואחרון אחרון – הפקוח הכללי על המסחר והתעשייה – הכל! ואולם בה בשעה, אמרה הבורגנות, יש להכריז על חופש גמור של המסחר; לבעלי התעשייה יש לתת את האפשרות הגמורה לנצל את כל העושר הטבעי של הארץ, לרְבֹּות הפועלים: להפקירם לשרירות לבם של אלה שיואלו לתת להם עבודה.

הממשלה מחויבת – פסקו הבורגנים – לסייע להתעשרותו של הפרט ולהצטברות הון הגדול. לתנאי זה יחסה הבורגנות, בימים ההם דוקא, ערך רב, שהרי עצם הכינוס של כנסת המעמדים בא מתוך ההכרח לעמוד בפרץ הכספי של המדינה.

לא פחות מזה ברורים היו גם מושגיהם הכלכליים של אנשי המעמד השלישי. הבורגנות הצרפתית שקדה על ספרי המחקר של אבות הכלכלה המדינית – טירגו ואדם סמית. היא ידעה כי תורותיהם מתגשמות והולכות באנגליה והתקנאה בארגון הכלכלי של שכניה, הבורגנים האנגלים,

ממש כשם שהתקנאה בקסנוס הפוליטי. משא נפשה היה להנחיל את הקרקעות לבורגנות הגדולה והזעירה ולנצל את העושר הטבעי של הארץ, שהזונח עד כה ללא ניצול בידי האצילים והכוהנים. ובענין זה מצאה לה הבורגנות העירונית בת ברית בבורגנות הכפרית הזעירה, אשר מספרה היה ניכר גם קודם שבה המהפכה והגדילה את המעמד הזה של בעלי הרכוש. ועוד זאת: הבורגנות הצרפתית צפתה מראש את ההתפתחות המהירה של התעשייה והיצור הפביר בכוח המכונות, של המסחר מעבר לים ואכספורט התוצרת התעשייתית; ובדמיונה ראתה את שוקי המזרח העשירים, את המפעלים הכספיים הגדולים ואת עליות המהירה של הרכוש הגדול.

היא הבינה, כי לשם הגשמת שאיפתה זו – עליה להתיק את האכר מהכפר. טובתה דרשה שהאכר יוכל ויוכרח לנטוש את קנו וללכת העירה לבקש בה עבודה; טובתה דרשה שהאכר ימיר את אדונו ויתחיל להעשיר את התעשייה, תחת אשר ישלם לבעל האחוזה מסים וארנוניות, שהכבידו מאוד על האכר ולא העשירו את האדון אלא מעט. מן ההכרח היה, לבסוף, שעניני הכספים של המדינה יהיו מסודרים יותר, שיהא נקל יותר לשלם מסים, ושהמסים הללו ירבו ממילא את ההכנסות של אוצר הממשלה.

כללו של דבר: הבורגנות נצטרכה למה שחכמי הכלכלה המדינית קראו בשם "חופש התעשייה והמסחר", הינו: מצד אחד – לפטור את התעשייה מפקוחה הקדמני והקפחני של הממשלה, ומאידך – לתת חופש גמור לניצול הפועל המשולל כל זכות של הגנה עצמית. בטול התערבותה של הממשלה אשר העיקה על בעל העסק, ביטול בתי המכס הפנימיים וכל החוקים המעיקים, ובו בזמן: ביטול כל הצרכים ואגודות האומנים והפועלים, שהיו קיימים עד אז והיו עלולים להגביל את ניצולה של העבודה השכירה. "חופש" פעולה גמור לבעלים – ואיסור גמור של "הסכמים" בין הפועלים. "Laissez faire" לאלה – ושום אפשרות של איחוד לאלה!

זו היתה התכנית הכפולה שנצטרחה במוחות. והבורגנות הצרפתית, שכוחה בידעוניה ובברירות מטרות ובנסיונה "המעשי", התחילה – בבוא האפשרות הראשונה – להגשים את דעותיה בלא היסוס ובלא פקפוק לגבי המטרה בכללה או בפרטיה. היא התחילה בפעולותיה מתוך הכרה ברורה, במרץ ובמסקניות, שאותם חסר העם, – כי העם לא תפן ולא יצר לעצמו אידיאל חברתי, שיוכל להעמידו כנגד אידיאל האדונים של המעמד השלישי.

ודאי שלא מן הצדק הוא לומר, כי הבורגנות של 1789 לא עשתה את מעשיה אלא מתוך חשבונות אנוכיים צרים בלבד. שאלמלי כן – לא היתה מצליחה בשום אופן להשיג אף משהו. התמורות הגדולות מצריכות תמיד מדה ידועה של אידיאליזם. ואמנם, טובי המעמד השלישי התחנכו על ברכי הפילוסופיה של המאה הי"ח – זה המעין העמוק, אשר צפן במעמקי את כל האידיאות הנעלות של התקופות שבאו לאחר כך. את רוחה המדעית בתכלית, את צביונה המוסרי העמוק – גם בשעה שהיא מלגלגת על המוסר המוסכם, את אמונתה בשכלו, בכוחו ובגדולתו של האדם המשוחרר אשר יחיה בחברת אנשים כערכו, את שנאתה לסדרי העריצות – את כל אלה הסימנים של הפילוסופיה היא אנו מוצאים אצל המהפכנים שבאותו זמן. שאם לא כן – מהיכן היו שואבים אותו כוח של התמסרות ונאמנות להשקפותיהם, שבאו לידי גילוי במלחמה הגדולה?

יש להודות כמו כן, כי בין אלה שהרבו יותר מאחרים לפעול למען הגשמת תכניתה של הבורגנות – היו אנשים אשר האמינו בתום לבב, כי העשרת הפרט היא הדרך הטובה ביותר להעשרת העם כולו. כדברים האלה כתבו בימים ההם באמונה שלמה המעולים שבחכמי הכלכלה המדינית, ואדם סמית בראשם.

ואולם עם כל גבהותן של האידיאות המופשטות בדבר חירות, שויון והתקדמות חפשית, אשר הליהבו את הפנים שבין הבורגנים בשנים 1793-1789, אין לנו לדון על האנשים הללו אלא על פי התכנית המעשית, על פי התגשמות תורתם בחיים. כיצד נתגשמה אידיאה מופשטת פלונית בחיים הממשיים? – הנה קנה המדה להערכתה.

והנה אף על פי שהבורגנות של 1789 הולכה בלי ספק מאידיאות החופש, השויון (לגבי החוק) והשחרור המדיני והדתי – הרי בכל זאת רואים אנו, כי כל פעם שהאידיאות הללו קרמו עור ובשר היו הן מתבטאות דוקא באותה התכנית הכפולה אשר תארנו לעיל: חופש ניצולם של ענפי העושר בצורה של התעשרות פרטית – וחופש ניצולה של העבודה האנושית ללא כל הגנה על קרבות הניצול הזה. ונוסף להם: ארגון השלטון המדיני, המסור בידי הבורגנות, באופן המבטיח בהחלט את חופש הניצול של העבודה. ולהלן נראה, מה איומה היתה המלחמה שהתלקחה ב 1793, בשעה שחלק מן המהפכנים בקש להרחיק לכת מהתכנית הזאת לשם שחרורו האמתי של העם.

## פרק שלישי: פעולותיו של העם

והעם? מה היתה האידיאה שלו?

גם העם הושפע במדת-מה מהפילוסופיה של המאה הי"ח. באלפי צדי דרכים חדרו הפרינציפים הנעלים של חופש ושויון אל הכפרים ואל פרברי הפועלים שבערים הגדולות. כיבוד המלכות והאצילים – הלך ובטל. אידיאות השויון הגיעו גם לפנות החשוכות ביותר. בלבבות כבר נתלבה ניצוץ המחאה והמרד. התקוה לשנוי הקרוב לבוא לטובה – נתפעמה בלב האנשים החלכאים ביותר. "איני יודעת מהו הדבר אשר יתחולל, ואולם דבר-מה עתיד להתחולל, ובקרוב בימינו" – אמרה זקנה אחת בשנת 1787 לארטור יונג (Young), אשר תייר את צרפת לפני פרוץ המהפכה. "דבר-מה" זה עתיד היה להמתיק את מצוקת העם.

זה לא כבר נתעוררה שאלה: ההיו אלימנטים של סוציאליזם בתנועה שקדמה למהפכה ובמהפכה עצמה? המלה "סוציאליזם" ודאי שלא היתה מצויה שם, כי עצם המונח הזה הופיע רק בחצי המאה הי"ט<sup>4</sup>. מאליו מובן, כי המושג על הקפיטליזם המדיני לא תפס בימים ההם את המקום המכריע שהוא תופס עכשיו, כי ספריהם של יוצרי ה"קולקטיוויזם" הסוציאליזמוקרטי, וידאל (Vidal) ופקקר (Pecqueur), יצאו לאור רק בשנות הארבעים של המאה שעברה. ואף על פי כן, כשאתה קורא את ספריהם של מבשרי המהפכה – הרי אתה משתומם בראותך באיזו מדה היו היצירות הללו ספוגות רעיונות, שהם הנם מהותו של הסוציאליזם בימינו.

שני רעיונות יסודיים – שויון כל האזרחים בזכותם לקרקע ומה שאנו מכנים עכשיו בשם קומוניזם – מצאו להם חסידים נאמנים הן בקרב האנציקלופדיסטים והן בקרב הסופרים המפורסמים בימים ההם, כגון: מאבלי, ד'ארז'נסון ורבים אחרים המפורסמים פחות מהם. הואיל והתעשייה הגדולה היתה עדיין בראשיתה והמכשיר העיקרי לניצול העמל האנושי היה הקרקע ולא בית החרושת, שהופעתו חלה בימים ההם – הרי ממילא מובן, כי מחשבת הפילוסופים, ואחר כך גם מחשבת המהפכנים של המאה הי"ח, היתה מכוונת בעיקר כלפי הבעלות על הקרקע. מאבלי, אשר השפיע על עסקני המהפכה הרבה יותר מרוסו, דרש עוד בשנת 1768 (בספרו "Doutes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés" – "הרהורים בדבר הסדר הטבעי והיסודי של החברות") שויון זכויות לגבי הקרקע ובעלות הכלל עליה. האידיאה על זכותו של העם לכל הרכוש הקרקעי ולכל העושר הטבעי – יערות, נהרות, אשדות וכדומה – היתה שלטת בין מבשרי המהפכה, וגם באגף השמאלי של המהפכנים העממיים בעצם סערת המהפכה.

חבל, ששאירות קומוניסטיות אלו לא נתבטאו אצל הוגי הדעות הללו, דורשי טובתו של העם, בצורה ברורה ומסוימה. בקרב המשכילים נתבטאו אידיאות השחרור בתכנית שלמה של ארגון פוליטי וכלכלי, מה שאין כן האידיאות בדבר שחרור העם ותמורות כלכליות: אלה ניתנו לעם רק בצורת שאירות בלתי-ברורות לגמרי. לעתים קרובות לא היה בהן דבר זולת שלילה-סתם. כל אלה שפנו אל העם לא השתדלו לברר, באיזו צורה יכולים מאוייהם או סתירותיהם להתבטא בחיי המציאות. הם כאילו לא רצו כלל להתבטא ביתר דיוק. מדעת או שלא-מדעת היו חושבים, כנראה: "מה טעם יש לספר לעם על אופן הארגון לעתיד לבוא? הרי הדבר עלול למעט את התלהבותו המהפכנית. מי יתן ויספיקו כוחותיו להתקיף את המוסדות הישנים, ואחר כך נראה איך לכלכל דבר".

מה רבים גם בימינו הסוציאליסטים והאנרכיסטים בעלי הלך-רעיונות כיוצא בזה! בדחקם מקוצר-רוח את יום המרד – רואים הם בכל נסיון, הבא לברר במדת-מה את הדבר שעל המהפכה להשתדל לכוננו, דבר-הלכה העשוי לנסוך תרדמה.

יש לציין, כמו כן, כי הרבה מזה יש ליחס לאי-בקיאותם של הסופרים (שהם על פי רוב בני כרך היושבים באהלה של תורה) בצורות החיים התעשייתיים והחקלאיים של העם. לדוגמה: באספה הלאומית שנצטרפה מאנשים משכילים ובעלי נסיון "מעשי" (עורכי-דין, עתונאים, סוחרים) – היו רק שנים או שלושה יודעי דין, המכירים היטב את החוקה הפיאודלית. ידוע כמו כן, כי מועט מאוד היה מספר שליחיהם של האכרים, אשר ידעו את סבלות הכפר מנסיונם.

הנה על כן נתבטאה מחשבת העם בצורות שליליות בעיקר. "נשרוף את ספרי הקרקעות שבהם רשומים המסים הפיאודליים! הלאה המעשר! הלאה התשלומים לכמרים! הלאה גברת ויטו! (המלכה מריה אנטוניה!) תלו את האצילים על עמודי הפנסים!" ואולם מי יהיה יורשם של הקרקעות הפדויים? מי ינחל את רכושם של האריסטוקרטים הערופים? מי יתפוס את השלטון, שנשמט מידי האדון ויטו אולם הנפך בידי הבורגנות לכוח כביר שבעתים מאשר בימי המשטר הישן? – על שאלות אלו לא היו תשובות בפי העם.

והעדר זה של מושג ברור בקרב העם על מה שיש לו לצפות מהמהפכה – הטביע את חותמו על כל התנועה. בשעה שהבורגנות הלכה לבטח לקראת ביסוס שלטונה הפוליטי במדינה בהתאם להשגותיה – היה העם מהסס ומפקפק. ביחוד בערים דומה היה תחילה, כאילו אין העם יודע כלל היאך להשתמש לטובתו בשלטון אשר כבש לעצמו. וכשהצעות החוקים הקרקעיים ושיוון הרכוש התחילו אחר כך מתבהרות והולכות – הן נתקלו בדעות ההבל על הקנין הפרטי, שנבלעו גם בנפש האנשים אשר דרשו בלב שלם את טובת העם.

תקלה זו אירעה גם במושגים על המבנה הפוליטי של המדינה. היא מתבלטת בעיקר במלחמה שניטשה בין הקְּבִי השלטון של הדימוקרטים בימים ההם ובין האידיאות החדשות, שנתרקמו בקרב ההמון, על דבר הדיִצְנֵטְרַאליזציה המדינית והתפקיד המכריע שרצה העם להבטיח לעיריות שלו, לסקציותי שבערים הגדולות ולקהלות שבכפרים. מכאן נבעו כמה וכמה תגרות דמים שפרצו בקונגנט. מכאן גם התוצאות המסופקות של המהפכה בשביל העם, חוץ מהפקעת הקרקעות מידי הבעלים האזרחיים והכנסתיים ופריקת עול המסים הפיאודליים מקרקעות אלו.

ואולם אם מבחינת החיוב היו האידיאות של העם סתומות, הרי מבחינת השלילה היו בכמה נקודות מסוימות לגמרי.

ראשית: שנאת העני לאריסטוקרטיה הבטלה, העצלה והפרוצה אשר משלה בו, בשעה שבכפרים ובמטות האפלות של הערים הגדולות שררה דלות מְנַגֶּלֶת. שנאה זו היתה מסוימת בהחלט. ועוד: השנאה לכוהנים, מפני שהיו רוחשים חבה לאצילים הרבה יותר מאשר לעם אשר פרנס אותם. שנאה לכל המוסדות של המשטר הישן, אשר שללו כל זכות מדלת העם, ועל ידי כך הכבידו עליהם את עניים שבעתים. שנאה למשטר הפיאודלי, הינו: למשטר העבדות עם נְטָל מסיו, אשר האריך את שעבוד האכרים לבעל האחוזה גם אחר ששעבודם האישי נתבטל כבר. ולבסוף: היאוש אשר תקף את האכר בשנות הרזון למראה השדות שאינם נעבדים בידי בעלי האחוזה אלא משמשים לשעשועי אצילים בזמן שהרעב שורר בכפרים.

והנה, שנאה זו, שהלכה ובשלה לאט-לאט במשך המאה הי"ח עם תגבורת אנוכיותם של הגבירים, זו ההצטרפות הקרקעית, זו המחאה של האכר הרעב והמתמרמר כנגד האצילים שלא הניחוהו לגשת אל הקרקע – הן שעוררו בעם את רוח המרד החל משנת 1788. ושנאה זו והצטרפות זו, יחד עם התקוה להצלחה, חזקו במשך 1789–1793 את מרידות האכרים שלא פסקו, והמרידות הללו נתנו לבורגנות את האפשרות למגר את המשטר הישן ולכונן את המשטר שלה על יסודות השלטון הנבחר, ולאכרים ולפרולטריון – את האפשרות להשתחרר לחלוטין מהשעבוד הפיאודלי.

אלמלא המרידות הללו, אלמלא הדיאורגניזציה הגמורה שחוללו האכרים בשלטונות הכפריים שבמדינה, אלמלא הנכונות שהראה העם בפריז ובשאר הערים להתגייס בכל עת ובכל שעה ולצאת לקרב נגד שלטון המלכים לקול הקריאה הראשונה של המהפכנים – היו כל המאמצים של הבורגנים עולים, בלי ספק, בתוהו. אולם דווקא למעין המתגבר הזה של המהפכה – לעם המוכן לצאת למערכה – לא שלמו כותבי העתים את התודה שדברי ימי הציויליזציה חייבים לו.

## פרק רביעי: העם לפני המהפכה

למותר הוא להרבות כאן דברים בתיאור מצבם של האכרים והמעמדות העניים שבעיר על סף שנת 1789. כל כותבי העתים של המהפכה הגדולה הקדישו לנושא זה כמה דפים נמצים. העם נאנק מכבדם של המסים הנגבים בידי הממשלה, של המנדה הניתנת לבעל האחוזה, המעשר הניתן לכוהנים, ומס-העובד לשלושת אלה גם יחד. אוכלוסי מקומות רבים התרוששו. על פני כל הדרכים שוטטו המונים בני חמשת אלפים, רבוא, רבואתים. בשנת 1777 נקבע מספר רשמי של 1,100,000 עניים. הרעב בכפרים נהפך ל"מחלה נושנה". הוא נשנה לסירוגין והפך לשממה פרויונציות שלמות. האכרים עזבו בהמון את כפריהם בתקותם למצוא אי-שם תנאי-קיום טובים מאלה – אך לשוא. ובינתיים, משנה לשנה, נתרבה מספר העניים בערים. הלחם היה מועט תמיד, והואיל ויד העיריות קצרה להמציא לשוקים את כמות הלחם הדרושה – נהפכו מרידות הרעב, שהביאו תמיד לידי הרגה בעם, לחזיונות שכיחים בחיי צרפת!

ולעומת זאת היו האצילים המעוננים של המאה הי"ח מבזוזים בפאר אוילי ומחוסר-טעם הון עצום – מאות אלפים, מיליונים פרנקים מההכנסות השנתיות שלהם. היסטוריונים ריאקציוניים, כגון טן (Taine), רשאים, כמובן, להתלהב מאופן חייהם של האצילים הללו, מפני שהם משקיפים עליהם מרחוק, לאחר מאה שנה, ומכירים אותם רק על פי ספרים; אולם לאמתו של דבר – מאחורי הצורות החיצוניות האלו, הערוכות בידי רב-מְחֹל, מאחורי כל תשואות-הבזוז הללו, הסתתרו חושניות גסה ביותר, חוסר כל ענין, כל מחשבה, כל הרגשה אנושית פשוטה. על כן התדפק תמיד השעמום בולתי העשירים הללו, וכדי להפיגו היו משתמשים בכל מיני השעשועים הנבזים מכל והקונסידים ביותר.

מהותם של האצילים הללו נתבררה היטב לאחר שסוף-סוף פרצה המהפכה, ואיש מהם לא ניסה כלל להגן על המלך "שלו" והמלכה "שלו", אלא כולם נזדרזו לנוס מנוסת בהלה חוצה לארץ ולהזעיק משם את הזרים כדי שיצילו אותם מידי העם שהתפרץ בפניהם. ערכם המוסרי ומדת

“אצילותם” של המהגרים הללו התבטאה למדי גם בחיי הקולוניות שלהם בקופלנג, בריסל, טורין ומיטאוה.

הניגודים הללו, מותרות מצד אחד ועוני מצד שני, שנפרצו כל-כך במאה ה"ח, תוארו והפליא בידי כותבי קורותיה של המהפכה הגדולה. ואולם יש לצרף לכאן עוד קו אחד, שערכו מתבלט לעינינו כשאנו חוקרים לדעת את מצב האכרים ברוסיה בזמן הזה.

ענים של רוב האכרים הצרפתיים היה, בלי ספק, איום ונורא. המצב הלך ורע בלי הפסק מראשית מלכותו של לודוויג הי"ד, כשהוצאות המדינה נתרבו והפאר והמותרות בין בעלי האחויות קבלו צורה מטורפת, כפי שמעידים בבירור כמה ספרי זכרונות מהימים ההם. ביחוד כבדו מנשוא נגישותיהם של בעלי האחויות, לאחר שחלק ניכר ממעמד האצילים היו בעצם מרוששים ומדולדלים, אך הם הסתירו את דלותם בכסות הפאר החיצוני, ועל כן השתדלו לסחוט מהאכרים הכנסות מרובות ככל האפשר, בגבותם מהם אף את כל המסים הקטנים ביותר, בכסף ובשוה כסף, אשר הוטלו עליהם בזמן מן הזמנים. באמצעות מנהלי המשק שלהם נהגו האצילים באכריהם אכזריות של נושכי-נשך ממש. בשל התרוששותם נהפכו האצילים, ביחסם לאכרים, לבורגנים השואפים כסף וזהב ואין ביכלתם למצוא מקורות הכנסה אלא אם כן ינצלו את זכויותיהם הישנות – שרידי התקופה הפיאודלית. הנה על כן מספרות לנו התעודות ההיסטוריות, כי תבענותם של בעלי האחויות לתשלומי האכרים נתגברה במדה ניכרת במשך ט"ו השנים שקדמו לשנת 1789, בימי מלכותו של לודוויג הט"ו.

ואולם אם צדקו ההיסטוריונים בתארם בצבעים קדורנים ביותר את מצב האכרים – הלא משגה הוא לומר, כי היסטוריונים אחרים, כגון טוקויל (Tocqueville), טועים בדברם על שפור מצבם של בני הכפרים. אמנם, תופעה כפולה ניכרה בכפרים: התרוששותו של ההמון הכפרי בכללו – מצד אחד, ושפור מצבם של אכרים בודדים – מצד שני.

המוני האכרים נתרשושו והלכו. משנה לשנה הלך מצבם הלך והתערער. בצורת כל שהיא גרמה לשנת רוזן ורעב. אולם באותו זמן – ביחוד במקומות שאחויות האצילים התפוררו ביתר מהירות – הלך ונוצר מעמד חדש של אכרים בודדים אמידים, אשר שאפו להתעלות על בני כפרם. בכפרים הופיע הבורגני הכפרי, האכר העשיר, ודוקא אלה היו הראשונים אשר מחו נגד המסים הפיאודליים ודרשו את ביטולם. דוקא הם דרשו במפגיע, במשך ד' – ה' שנות המהפכה, שביטול הזכויות הפיאודליות יעשה בלא כופר, בדרך החרמת הקרקעות של האצילים וחלוקתם. והם-הם שהתנפלו בשנת 1793 ביתר אכזריות על כל "מי שהיו" ("devant-ci"): מי שהיו אצילים, מי שהיו בעלי אחויות.

בתקופה הנסקרת, סמוך למהפכה, התחילה – דוקא בזכותם של האכרים שתפסו מקום נכבד בכפר – התקוה מנצנצת בכפרים ורוח-המרד הלך הלך וגבור.

עקבות ההתעוררות הזאת ברורים מאוד: החל משנת 1786 תוכפות המרידות והולכות. ויש לומר, כי כשם שהיאוש והעוני עוררו את העם למרד כן עוררה התקוה לתנאים טובים מאלה – למהפכה.

ככל המהפכות התחוללה גם מהפכת 1789 בכוח התקוה להגיע לידי אילו תוצאות כבירות.

כי בלעדיה אין מהפכה.

## פרק חמישי: רוח המרד. ההתקוממות

ככל מלכות חדשה, כמעט, כן התחילה גם מלכותו של לודוויג הט"ו באילו ריפורמות. חדשים לאחר שעלה על כסא מלכותו הזמין המלך למיניסטרויון את הסופר חכם-הכלכלה טירגו, וכעבור חודש מינה אותו מפקח ראשי על עניני הקמונות. תחילה הגן עליו מפני יחס האיבה, שאיש כטירגו – כלכלן<sup>5</sup> מדיני, בורגני, אדמיניסטרטור חסכן ושונא האריסטוקרטיה ההולכת בטל – עורר בהכרח בין אנשי החצר.

הכרזת חופש המסחר בתבואות בספטמבר 1774<sup>6</sup>, ביטול מס-העובד ב 1776, ביטול הקורפורציות ואגודות-הציבים הישנות בערים, שלא שמשו אלא לקיים אריסטוקרטיה תעשינית כביכול – כל ההנהגות הללו מן ההכרח שעוררו בלב העם תקות-מה לריפורמות. בראותם את ביטול בתי-המסכ הפנימיים, שהוקמו בכל צרפת על ידי בעלי האחויות והפריעו את המחזור החפשי של התבואה, המלח ושאר צרכי המחיה – שמחו העניים להתחלה זו של ביטול הזכויות המרגיות אשר לאצילים. האכרים האמידים-יותר שמחו גם לביטול הערובה ההדדית בתשלומי המסים<sup>7</sup>. ולבסוף, באוגוסט שנת 1779, נתבטלה גם זכות "היד המתה"<sup>8</sup> והשעבוד האישי באחויות המלך; ולאחר שנה הוחלט לבטל את עניני-הגורג<sup>9</sup>, שנקבעו בפקודה משנת 1670 והיו נוהגים גם בימים ההם במשפטים הפליליים, בצורות האיומות ביותר.

כמו כן החלו דנים על שלטון נבחר, דוגמת זה שהנהיגו האנגלים במדינתם לאחר המהפכה. הוא היה זה כבר משא נפשם של סופרים ופילוסופים רבים, וטירגו עיבד לשם כך תכנית של אספות גליליות, שאחריהן התעתדו להנהיג שלטון נבחר בכל צרפת ולכנס פרלמנט מנבחריהם של המעמדות האמידים. ואולם לודוויג הט"ו נבהל מפני התכנית הזאת ופיטר את טירגו; ואז החלה כל צרפת הנאורה לדבר על קונסטיטוציה ועל באות כוח העם<sup>10</sup>.

ושבו אי-אפשר היה להשתמש משאלת הקונסטיטוציה. משנתמנה נקר (Necker) למיניסטר – ביולי 1777 – חזרה השאלה ועלתה על סדר היום. נקר, אשר ידע לכוון לדעתו של אדוניו והשתדל להתאים את שאיפותיו המלכותיות להכרחות הפינאנסית, ניסה לפסוח על שתי הסעיפים. תחילה הציע ליסד ולכנס אספות גליליות, ועל שלטון נבחר העם דבר כעל חזון לעתיד לבוא.

אך הוא נתקל בסרובו הנמרץ של לודוויג. "הלא נהדר יהיה הדבר – כתב הפיננסיסטן הערמומי – אם לאחר שיקפך למתוך בין המעמדות העליונים שלו ובין העם, ישתמש הוד רוממותו בשלטונו רק לשם קביעת הגבולות בין שורת הדין והצדק". על זה השיב לו לודוויג הט"ו: **מטבע שלטוני הוא להיות לא המתוך אלא הראשי**. את הפסוק הזה כדאי לזכור בגלל המליצות הרגשניות, שההיסטוריונים ממחנה הריאקציה התחילו להעניק בזמן האחרון לקוראיהם. לודוויג הט"ו לא היה כלל איש שוה-נפש, עלוב, טוב-לב, שאינו נתון אלא לעניני הצייד שלו, כפי שמשתדלים לתארו. **במשך חמש עשרה שנה**, עד שנת 1789, ידע להתנגד בפועל ממש לצורך הנמרץ והמורגש בקביעת צורות מדיניות חדשות, שהתעתדו לבוא במקום שרירות לבו של המלך ולשים קץ למעשיו הרעים והמרגיזים של המשטר הישן.

כלי-זינו העיקרי של לודוויג הט"ו היה הערמומיות. המלך לא היה נכנע אלא מתוך פחד ועמד במריו תמיד באותו כלי-זין: ערמומיות וצביעות, לא רק עד 1789, אלא עד הרגע האחרון: ליד הגרדום. מכל מקום, בשנת 1778, כשאנשים כטירגו ונקר, המרחיקים ראות, אחד המרבה ואחד הממעט, כבר ידעו בבירור, כי עבר זמנו של שלטון-היחיד המלכותי וכי הגיעה העת להחליפו באחת הצורות של שלטון נבחר – הרי גם אז לא נאות לודוויג הט"ו אלא ליתורים של-מה-בכך. הוא כינס אספות גליליות בקרי ובבגינה עלית (ב 1778 וב 1779); אולם מפני התנגדותם של

המעמדות בעלי-הזכויות נתבטלה התכנית, שעל פיה צריך היה לכנס אספות כאלה גם במקומות אחרים, ובשנת 1781 הודח נקר מכהונתו.

ובינתיים סיעה המהפכה באמריקה לעורר את הלבבות ולהפיץ ברבים את רוח החירות והדימוקרטיה הריפובליקנית. בד' ביולי 1776 הכריזו הקולוניות האנגליות באמריקה הצפונית על עצמאותן, וב 1778 הודתה צרפת ב"ארצות-הברית" החדשות, הודיה שגרמה למלחמה בינה ובין אנגליה שנמשכה עד 1783. כל ההיסטוריונים מדברים על ההשפעה שהשפיעה מלחמה זאת על הלבבות. ואכן מרידת הקולוניות האנגליות ויצירת "ארצות הברית" השפיעו על צרפת וסיעו הרבה להתעוררות הרוח המהפכנית. ידוע כמו כן, כי הצהרות הזכויות שהוכרוזו בארצות-הברית הצעירות – עשו רושם כביר על המהפכנים הצרפתים. יתכן, כי מן הראוי לציין שהמלחמה האמריקנית, שבגללה הוכרחה צרפת לבנות לעצמה צי שלם כדי לעמוד בפני הצי האנגלי, ערערה לחלוטין את מצבו הפיננסי של המשטר הישן והחישה את חורבנו. ואולם מאידך גיסא אין ספק, כי המלחמה הזאת שימשה כמובן התחלה לשורה של מלחמות אזוריות בין אנגליה וצרפת וגם לקואליציה שכוננה אנגליה אחר כך כלפי הריפובליקה. משנרפאה אנגליה מתבוסותיה והרגישה כי צרפת נחלשה במלחמה הפנימית – התחילה מיד לאסור כנגדה בגלוי ובסתר שורה של מלחמות, שהתחילו במלחמה האזורית בשנת 1793 ונמשכו עד 1815.

את כל הסבות הללו אשר גרמו למהפכה הגדולה צריך לציין, מפני שהיא, ככל מאורע כביר ערך, היתה המסובב של סבות רבות, אשר נצטרפו בשעה ידועה והעלו את האנשים שבאו והאדירו את כוחן של הסבות הללו. אולם מן הראוי להדגיש כמו כן, כי גם לאחר כל הסבות שהכשירו את המהפכה, ועל אף חכמתה של הבורגנות ולהיטותה אחרי השלטון – היו הבורגנים הזהירים מוסיפים לצפות ימים רבים להתפרצות המהפכה, אלמלא העם שהחיש את מהלך המאורעות. המרידות העממיות, שהלכו ונתגברו הן באיכות והן בכמות, קבלו פתאום צורה כבירה, הוסיפו לתנועה אלימנט חדש ונתנו לבורגנות את כוח התנופה שהיא חסרה אותו.

תחילתן של המרידות חלה עם עליית לודוויג הט"ז לכסא המלוכה. במשך כל ימי מלכותו של לודוויג הט"ז נשא העם בדומיה את עניו וכאוננו; ואולם משמת המלך ב 1774 – הבין העם, כי כל הלוח אדונים בחצר מתייש את השלטון, והחל להתפרץ. נחשול של מרידות פרץ בין השנים 1775 ו 1777.

אלה היו מרידות רעב. היבול של 1774 היה זעום, הלחם לא הספיק, ובאפריל 1775 החלו המרידות. בדי'ון כבש העם את בתיהם של סוחרים התבואה, שבר את כלי הבית, החריב את הטחנות. ואז יצא שר העיר – אחד האדונים המעוננים ויפי הנפש, אשר טן מדבר עליהם בהתפעלות מרובה – ובדברו אל העם פסק את הפסוק הגוקלי, אשר בזמן המהפכה היו פוסקים אותו פעמים רבות כלפי האצילים: הנה כבר הדשיא העשב, לכו ואכלוהו!

אוקסר, אמן, ליל עשו כמעשה די'ון. כעבור ימים מספר נתלקטו ה"שודדים" – בשם זה מכנים רוב ההיסטוריונים את המרדנים הרעבים – בפונטואז, בפאסי ובסן-ז'רמן כדי לבזז את ממוגורות הקמה והלכו לורסאיל. לודוויג הט"ז הוכרחה לצאת אל הגוזזתה של הארמון, לדבר אל העם ולהבטיח להווייל את מחיר הלחם עד שני סו; אך טירגו מהיותו "חכם כלכלה" אמת, התנגד כמובן לכך. מחיר הלחם לא הוזל. אותה שעה נכנסו ה"שודדים" גם לפריז, שדדו את המאפיות וחלקו את הלחם להמון אשר הספיק בינתיים להספח אליהם. הצבא הפיץ אותם. שנים מן המרדנים נתלו בככר ג'רו ובמותם קראו, כי הם מתיים למען העם. ובתקופה זו נוצרה האגדה על ה"שודדים" הנוודים על פני צרפת – אגדה אשר מלאה תפקיד כה חשוב בקיץ 1789, כי היא שמשה אמתלה בידי הבורגנים להזדיין. ומאז ואילך מתחילים להדביק בורסאיל כרוזים המכוונים נגד המלך והמיניסטרים שלו והמאמיים להוציא להורג את המלך למחרת ההכתרה או להרוג ולאבד את כל בית המלך, אם מחיר הלחם לא יוזל. ומהזמן ההוא מתחילים להפיץ בערי השדה פקודות-מלכות מזויפות. באחת מהן הודיעו את מחיר התבואה, אשר נקבע, כביכול, על ידי מועצת המיניסטרים.

אמנם המרידות הללו דוכאו, אך הן העמיקו לחרות את עקבותיהם. מלחמה עזה ניטשה בין המפלגות. קונטרסים התעופפו מכל צד. אלה האשימו את המיניסטרים, אלה דברו על הקשר שקשרו הנסיכים על המלך, ואלה הטיחו כלפי שלטון המלך. כללו של דבר: בימים אלה של סערת-לבבות כללית היה מרד העם בחינת ניצוץ שפגע באבק-שריפה. התחילו בעבודות צבוריות; נתבטל מס הקמה – דבר זה גרם להפצת שמועות משמועות שונות בסביבות רואן; ספרו, כי זכויותיהם של בעלי האחויות נתבטלו, והאכרים התחילו (ביולי) מסרבים לשלם את מסיהם. קצורו של דבר: הבלתי-מרוצים לא החמיצו, כנראה, את השעה והשתמשו בכל הזדמנות שבאה לידם להרחיב ולהגדיל את מרידות העם.

אין כל אפשרות לספר על כל המרידות שהתחוללו בימי מלכותו של לודוויג הט"ז בזו אחר זו, כי אין מקורות מספיקים לכך. ההיסטוריונים ממעטים לטפל בשאלה זו, הארכיונים לא נחקרו די צרכם, ורק אגב אורחא מזדמנת לך ידיעה, כי במקום פלוני או אלמוני היתה "הפרעת סדרים". בפריז, למשל, התחוללו המרידות לאחר ביטולו של בית דין הצ'כים בשנת 1776; בשנה זו חלו מרידות קשות בכל צרפת, שנתעוררו בגלל שמועות-השוא על בטול מס-עובד ומס הגולגולת, שהאכרים היו משלמים לבעלי האחויות. אולם יש תעודות שבכתב, שנזדמן לי לחקור, המעידות, כי מספר המרידות בין שנת 1777 ל 1783 נתמעט קמעה; יתכן, כי התמעטות זאת באה במדת-מה מחמת המלחמה האמריקנית והיבולים שנשתפרו.

אולם בשנות 1782-1783 מתחדשות המרידות, נמשכות ומתגברות עד פרוץ המהפכה. בשנת 1782 פרץ מרד בפואטייה; ב 1786 – בויוזל; 1787-1783 – בס'ני, ויואך וז'ודאן. מרי הנפש, שנקראו בשם "מסק'רטים" (mascarats), היו מתפרצים לבתי הדין ואל הנוטריונים והקטגורים ושורפים את כל התעודות וההתקשרויות, כדי להתנקם בעורכי-הדין הקטנים, שהיו מחרהרים ריב בין האכרים ומעוררים משפטים שונים. שלושה מנהיגים נתלו, השאר נשלחו לעבודות פרך; אך המרידות נתחדשו עם הזדמנות הראשונה, הינו עם סגירת הפרלמנטים. ב 1786 התקוממה עיר ליון. אורגי המשי שבתו; הבטיחו להם להגדיל את שכר עבודתם, ובינתיים הזעיקו צבא; פרצה התנגשות, ושלושה מחוללי ההתפרצות נתלו, ומאז נתפכת ליון למקור המרידות, וכשהועידו בחירות בשנת 1789 נבחרו לבוררים אלה שהשתתפו במרד 1786.

לפעמים היו המרידות מקבלות אופי דתי; פעמים היו מתגלות בצורת התנגדות בשעת גיוס חדש (כל גיוס למשטרה, אמר טירגו, נעשה בלויט מרד); ויש שהעם היה מתקומם נגד מס המלח או מסרם לשלם מעשר. אם כה ואם כה – המרידות היו תכופות, ומספרן היה מרובה בעיקר במזרחה של צרפת, בדרומית-מזרחית וצפונית-מזרחית – הלא הם מקורי המהפכה לעתיד לבוא. המרידות הלכו ונתפשטו, ולבסוף, בשנת 1788, לאחר ביטולם של מוסדות המשפט, שנקראו בימים ההם בשם פרלאמנטים, וחילופם בבתי-משפט פלינאריים – הקיפו המרידות את כל צרפת.

העם לא הבדיל, כמובן, הבדלה של ממש בין הפרלאמנט ובין המשפט הפלינארי. אמנם הפרלמנטים היו מסרבים לפעמים לרשום בספר החוקים שלהם פקודה מפקודות המלך, או הוראה מהוראות המיניסטרים, אבל מאידך גיסא לא שמו לב גם לסבלות העם. אולם הפרלמנטים הרי התנגדו לחצר, והעם הסתפק בזה. כשבאו שליחי הבורגנות והפרלמנטים אל העם לבקש ממנו את עזרתו – היה העם רוגש בחפץ לב, כדי להביע בדרך זו את מחאתו כלפי החצר והעשירים.

ביוני 1787 נתפרסם שמו של הפרלמנט הפריזי בסירובו ליתן כסף לחצר. על פי החוק היו פקודות המלך נרשמות בדפתרי הפרלמנט לשם פרסום, והפרלמנט הפריזי קיים בחפץ לב את החוק הזה לגבי כמה מן הפקודות: על מסחר התבואה, על כינוס אספות גליליות ועל מס-העובד.

ואולם הוא סרב לדפטר<sup>11</sup> את הפקודה שהטילה מסים חדשים: מס־קרקה חדש ומס־גושפנקא חדש. אז כינס המלך את מועצת המלכות (lit de justice) והכריח לדפטר את פקודותיו. הפרלמנט מחה ועל ידי כך רכש לו את חבתם של הבורגנות והמוני העם. בשעת כל אספה בפרלמנט הפריז היו מתקבלים המונים רבים סביבו; לבלרים של בתי־דין שונים, סקרנים והמון עם הצטופפו ליד השערים וערכו תשואות הידד לחברי הפרלמנט. כדי לשים קץ לדבר הזה הגלה המלך את הפרלמנט לטרווא; אך מיד פרצו בפריז הפגנות כלליות, וכבר בימים ההם היתה שנאת ההמונים מכוונת בעיקר כלפי הנסיכים (ביחוד כלפי ההרצוג של ארטוא) וכלפי המלכה, שאז כינוה בשם "גברת דפיציט".

בית־הדין־העליון למסים שבפריז, שנתמך בכוח המרידות העממיות, וכמו כן כל הפרלמנטים ובתי המשפט שבערי השדה, מחו נגד גלות הפרלמנט הפריזי והואיל וההתפרצויות הלכו וגברו – הוכרחה המלך להעביר בתשעה בספטמבר את גזירת הגלות מעל הפרלמנט, והדבר שמש כמובן אמתלה להפגנות חדשות בפריז, שבשעתן שרפו גולם בדמותו ובצלמו של המיניסטר קלון (Calonne).

ההתפרצויות הללו נתחוללו על פי רוב בקרב הבורגנות הזעירה, אך במקומות אחרים הן לבשו בעיקר צורה של תנועת עם.

בשנת 1788 נתלקח מרד בבֶּרְטֶן. כשבאו מפקד העיר כנה ומושל המחוז לבית המשפט להודיע לפרלמנט של בריטן את הפקודה על ביטולו – התקוממה תיכף כל העיר. ההמון שפך בוז על שני השרים האלה וגם הכה אותם. כי העם שנא את המושל בֶּרְטֶרֶאן מולויל (Moleville), והבורגנות השתמשה בזאת והפיצה שמועה, כי כל הענין הזה אינו אלא מעשה ידיו. "את המפלצת הזאת צריך למעך!" נאמר באחד העלונים שנפוצו בין העם. בצאת מולויל מבית המשפט התחילו רוגמים אותו באבנים, ופעמים אחדות ניסו להטיל על צוארו חבל בעל עניבה מתהדקת. מיד הובהל צבא, וכבר עמד הקרב להתפרץ, אך הנוער פרע את הארגון בין החיילים: אחד הקצינים זרק את חרבו ונצטרף אל העם.

לאט־לאט התפשטו ההתפרצויות הללו גם בשאר ערי בריטאן. אחר כך התקוממו גם האכרים בשעת טעינת התבואה בקמפֶר, סן־בריו, מורֶלה, פור־לאֶבה, לאמבאל ועוד... כדאי לציין את תפקידם הפעיל של הסטודנטים הקנייים שנצטרפו למרד.

בדופינה, ביחוד בגרינובל, קבלה התנועה צורה חריפה יותר. משפרסם שר העיר, קלֶרְמוֹן־טוֹנֶרֶ (Tonnerre-Clermont), את הפקודה על פרוק הפרלמנט – מיד התפרץ העם היושב בגרינובל. הכו בפעמון להתריע על המהומה; צלילי ההתרעה הגיעו חיש־מהר עד הכפרים הסמוכים, והאכרים הובהלו העירה. פרצה תגרת־דמים. נפלו חללים רבים. המשמר, שהקיף את שר העיר, לא עצר כוח לעמוד בפני המתפרצים; ארמונו שודד. קלֶרְמוֹן־טוֹנֶרֶ נאלץ, מאימת הקרדום שהונף מעל לראשו, לבטל את פקודת המלך. כאן פעל העם וביחוד הנשים. ואשר לחברי הפרלמנט – הרי ההמון התקשה למצוא אותם. הם הסתתרו והריצו אגרת לפריז, שהמרידה פרצה בעל כרחם. כשמצאום בני ההמון – הוכרחו לשמור עליהם כעל שבויים, מפני שמציאותם שיותה למרד צורה חוקית. את חברי הפרלמנט השבויים שמרו הנשים: הן חששו להפקידם בידי הגברים מחשש שמא יוציאום להפשי.

הבורגנות הגרינובלית נבהלה, כנראה, למראה התקוממות העם; היא ארגנה בלילה מיליציה משלה, אשר כבשה את שערי העיר ואת משמרות הצבא ואחר כך מסרה אותם לידי הגייסות. מול המורדים כוננו את התותחים, וחברי הפרלמנט ברחו בחשכה. בין התשעה והארבעה־עשר ביוני חגגה הריאקציה את נצחונה; אך בִּי"ד בו נודע הדבר, כי בביזאנסון פרץ מרד והשויצאים סרבו לירות בהמון, והשמועה הלהיבה את הרוחות מחדש; וכבר נפלה הברה גם על כינוס המעמדים הגיליים. אך מפריז נשלחו צבאות חדשים, והמרד שכך קמעה קמעה. אף על פי כן נמשכה התסיסה עוד זמן־מה, וביחוד החזיקו בה הנשים.

מלבד שתי המרידות הללו, הנזכרות בספריהם של כל ההיסטוריונים, פרצו בימים ההם עוד מרידות רבות: בפרוואנס, בלאנגידוק, ברוסיליון, בביארן, בפלאנדריה, בפראנש־קונטה ובבורגונדיה. במקומות שלא היו מרידות ממש – היו מנצלים בכל זאת את סערת־הרוחות הכללית כדי לחזק את המרדנות ולערוך הפגנות.

בפריז חגגו בהפגנות כבירות את פיתוריו של הארכיהגמון סאנס (Sens), אשר שמש בכהונת מיניסטר עד הימים ההם. הועמד צבא לשמירת "הגשר החדש" (Neuf-Pont) ובין העם והצבא פרצו תגרות אחדות, שמנהיגיהן היו – לפי הערתו של ברטראן די־מולויל בזכרונותיו (עמ' 136) – "אותם האנשים שהשתתפו אחר כך בכל התנועות העממיות בימי המהפכה". מענין מכתבה של מריה אנטואניטה אל גרף מֶרְסִי (Mercy), מיום כ"ד באוגוסט 1788, שבו היא מביעה את חששותיה, מודיעה על פיתוריו של הארכיהגמון סאנס ומספרת, כי היא משתדלת להחזיר את נְקָר. מאגרת זו רואים אנו בבירור את הרושם שהתקלה ליוות בראש חוצות עשו על אנשי החצר. המלכה רואה בחוש, כי שיבתו של נקר "תחליש את שלטון המלך"; היא חוששת "שמא יאה הכרח למנות ראש־מיניסטרוֹן", אך – "אסור להתמהמה". צריך שְנָקֶר יסכים, ויהי מה<sup>12</sup>.

מקץ שלושה שבועות, כשנתפשטה הידיעה על פיתוריו לאמואניון (Lamoignon), החלו התקלה ליוות חדשות. הקהל התפרץ ובקש לשלוח באש את בתי שני המיניסטרים – לאמואניון ובֶרְנֶן (Brienne) – וגם את ביתו של דיבוא (Dubois). הובהל צבא וברחובות מֶלה וגריֶל "ערכו הרג רב באומללים אשר לא התגוננו כלל". דיבוא ברח מפריז שאם לא כן היה העם עושה בו את שְפֶטִים – אומרים "שני ידידי החופש".

אחר כך, באוקטובר 1788, עם שיבתו של הפרלמנט אשר הוגלה לטרווא, ערכו "הליברלים והאספסוף" תהלוכת־אורים בכרך דופינה, שנמשכה כמה ערבים. הם היו מבקשים כסף מהעוברים ושבים לקניית זיקים, הכריחו את האדונים לצאת ממרכבותיהם ולסגוד לפסלו של הנריך הרביעי, שרפו גלמים בדמותם ובצלמם של יקירי החצר, – קאלון, בֶּרְטוּיל (Breteuil), הנסיכה פוליניאק (Polignac), התכוננו לשרוף גם את צלם המלכה. לאט־לאט פשטו ההמונים גם בשאר הרבעים, וכדי להפיצם הובהל צבא. פרצה תגרת דמים, ובכרך גֶן נפלו חללים ופצועים רבים; אולם, הואיל והשופטים היו חברי הפרלמנט – נפטרו האסירים בענשים קלים בלבד.

בדרך זו התעורר והתפשט רוח המרדנות קרוב למהפכה. החלה הבורגנות, ביחוד הזעירה; אך בדרך כלל השתדל הבורגני שלא להכתים את שמו, ורק מעטים מהם העיזו, עד הֶאָסֶף כנסת המעמדים, להתנגד בגלוי לאנשי החצר. אילו נצטמצמו המאורעות במקרי־המחאה הבודדים האלה, כי עתה חתה צרפת שנים ארוכות למיגורו של שלטון־המלך רב־השירות. וטוב, כי היו גורמים רבים, אשר הניעו את המוני העם להתפרץ; ואף על פי שכל מרד גרר אחריו תליות, מאסרים המוניים וגם עינויים גוף – בכל זאת התפרץ העם פעם בפעם, מְעַצְמֵת יאושו בעניו, וכמו כן בגלל תקותו הסתומה, שעליה דברה הזקנה לארטור יונג. העם התפרץ בפני מושלי הפרווינציות, בפני המוכסים, בפני גובי מס המלה, ואפילו בפני הצבא, ועל ידי כך מוטט את מנגנון הממשלה.

מ 1788 ואילך נהפכו מרידות האכרים לחזיונות נפרצים כל כך, והמסים לאוצר המלך נפרעו במדה זעומה כל כך, שלא הספיקו אמצעים להוצאת המדינה. ולודויג ה־ט"ז, שסרב במשך י"ד שנים לכנס את נבחריו העם, מחשש שמא יפְגַע על ידי כך שלטונו המלכותי, נאלץ לכנס תחילה אסיפת נכבדים ולבסוף את כנסת המעמדים.



## פרק ששי: הכרחותה של כנסת המעמדים

כל מי שהכיר את מצבה של צרפת – ידע בבירור, כי שלטון־החצר הבלתי־אחראי לא יוכל להמשך. העניות בכפרים הלכה ורבתה, ומשנה לשנה גדל הקושי לגבות את המסים ובה בשעה להכריח את האכר לתת מנדה לבעל האחוזה וגם לשלם את השלמונים השונים לשלטונות המקומיים. המסים בלבד בלעו למעלה ממחצית, ולפעמים גם למעלה משני שלישים מכל מה שהאכר היה מסוגל להרויח במשך שנה. העניות מצד אחד והמרירות מצד שני נהפכו לחזיון שכיח בכפרים. מעתה התקוממו והתפרצו לאו דוקא האכרים. גם הבורגנות הביעה בפרהסיא את מורת־רוחה. אמנם, היא השתמשה בהתרוששותם של האכרים כדי למשכם לתעשייה, היא הסתייעה גם בהפקרותה של האדמיניסטרציה ובאיי־הסדרים שחלו בענייני הכספים במדינה כדי לכבוש לעצמה כל מיני מונופולין ולהתעשר מהלוואות המדינה. אולם מצב זה לא יכול היה להמשך הרבה. במשך זמן־מה יכלה הבורגנות להסתגל יפה לשלטון היחיד של המלך ולהנהיג את החצר. אך הנה באה העת, שהיא מתחילה לחשוש למונופולין שלה, לכספים שהלותה לממשלה, לקרקעות שרכשה לעצמה, למפעליה התעשייתיים, ואז – ניחא לה במרידות העם והיא מתחילה גם לעוררן, כדי להכשיל על ידי כך את שלטון החצר ולכונן שלטון מדיני משלה. את ההופעה הזאת רואים אנו בבירור במשך י"ג או י"ד השנים הראשונות למלכותו של לודוויג הטי"ז, משנת 1774 עד שנת 1788.

ההכרח לשנות את המשטר המדיני בצרפת מעיקרו היה ברור למדי; אך לודוויג הטי"ז וכל אנשי החצר התנגדו לכך והאריכו בהתנגדותם. התקנות הצנועות, שהיו מתקבלות בחפז לב בראשית מלכותו ואפילו עוד בשנים 1783-85, היו כבר נחשלות מאוד לעומת הלך־מחשבותיו של העם, בשעה שהמלך הרהיב עוז בנפשו להתקינן. ואם בשנת 1775 היה המשטר המעורב של שלטון יחיד ונבחר העם מפיק בהחלט את רצון הבורגנות – הרי מקץ י"ב או י"ג שנים / בשנת 1787 ובשנת 1788 / נתקל המלך בדעת־קהל, אשר סרבה לקבל כל תקנה למחצה ולשליש, ודרשה משטר של נבחרים, על כל צמצומי השלטון המלכותי הנובעים ממנו.

כבר ראינו לעיל, כי לודוויג הטי"ז דחה את הצעותיו הצנועות של טירגו. הרעיון בדבר צמצום השלטון המלכותי העלה את חמתו. ותקנותיו של טירגו – ביטול מס־העובד, ביטול הצכים והנסיון הרפה להטיל מס כל שהוא על שני המעמדות עדיפ־הזכויות – האצילים והכמרים – לא הביאו משום כך תוצאה ממשית כלשהי. במדינה הכל עשוי מקשה אחת, ובמשטר הישן הלך הכל והתפורר.

נקר, שנתמנה מיניסטר מיד לאחר פיטוריו של טירגו, היה יותר פיננסיסטן מאשר איש־מדינה; גם שכלו היה יותר מוגבל, שכלו של פיננסיסטן, הנוהג לתפוס את הצדדים שלי־מיהבך בענייני הצבור, יותר מהצדדים המדיניים החשובים. בתחבולות הפיננסיות ובהלוואות היה כאדם העוסק בתוך שלו, אך המעיין בספרו על "השלטון המוציא לפועל" נוכח מיד, כי שכלו, שהיה מורגל להגות בהלכות המדינה, לא השיג כלל את נפתולי היצרים האנושיים ואת צרכי הצבור ברגע זה: הוא לא היה מסוגל לתפוס את התפקיד הפוליטי, הכלכלי, הדתי והסוציאלי אשר ניתן לצרפת לענות בו בשנת 1789.<sup>13</sup>

ועל כן לא השכיל נקר מעודו לישא וליתן עם לודוויג הטי"ז באופן נמרץ, מסוים, מחמיר ונועז – כדרישת המצב. הוא דבר עמו בשפה רפה על שלטון של נבחרים והסתפק בתקנות שלא היה בהן כדי לחלץ את צרפת ממצבה הקשה ואף לא כדי לספק את מי שהוא, אלא כדי להוכיח לכל את הכרחותן של התמורות היסודיות.

י"ח "האספות הגליליות" אשר כינס נקר כתוספת לאלו שכיסס לפניו טירגו, ואשר אחריהן באו האספות המחוזיות והכפריות, הוכרחו לדון בשאלות המורכבות ביותר ולגלות את נגעיו האיומים של השלטון המלכותי הבלתי־מוגבל. הואיל והוכוחים בשאלה זו נתפרסמו עד מהרה, וגם עד הכפרים הגיעו – הרי יש לשער, כי הם ערערו ביתר עוז את המשטר הישן. והאספות הגליליות, אשר בשנת 1776 יכלו לשמש תריס בפני המהפכה, היו לה בשנת 1788 לסיוע. וכן "הדין והשבון" הידוע "על מצב הכספים" שפרסם נקר בשנת 1781, חדשים מספר קודם לפיטוריו, היה כמכת רעם לשלטון המלכות. וכמו תמיד במקרים מעין אלה, סייע נקר למפלתו של המשטר המעורר, אך ידו קצרה למנוע את המפלה הזאת מהתגלגל למהפכה. וקרוב לשער, כי הוא לא פלל כלל שהמהפכה מתרגשת ובאה.

לאחר שפטר נקר בפעם הראשונה, משנת 1781 עד 1787, חלה תקופה של חורבן פיננסי גמור. ענייני הכספים היו בשפל המדרגה, וחובות הממשלה, הפרווינציאליות, המיניסטריאליים, ואפילו חובותיה של חצר המלכות, האמירו פלאים. המדינה עמדה לפני פשיטת רגל, אך הבורגנות, מהיותה מעוניינת בדבר בתורת מלך, לא רצתה בכך. העם נתרשש וידו לא השיגה לשלם מסים, והוא לא שלם, – והתפרץ. ואשר לכהונים ולאצילים – הרי אלה סרבו בהחלט לותר על זכויותיהם ויתור כלשהו לטובת המדינה. ובתנאים אלה גרמו מרידות האכרים להחיש את מועד המהפכה. והנה בתוך המכשלה הזאת כינס מיניסטר קאלון, בכ"ב בפברואר 1787, את אספת הנכבדים בורסאיל.

והנה דוקא אספת הנכבדים היא הדבר שנקר היה צריך להמנע ממנו בשעה זו, משום שמצד אחד היא גררה אחריה חצי־תקנה: את כינוס האספה הלאומית המחוקקת, ומאידך – עוררה אי־אמון בחצר ושנאה למעמדות עדיפ־הזכויות: האצילים והכהונים. מפי הנכבדים נודע הדבר, כי החוב הממשלתי הגיע לסך אלף שש מאות ארבעים וששה מליונים ליורא<sup>14</sup>. וכל זה – בארץ מדולדלת כצרפת בימים ההם!

כל הדברים הללו נתפרסמו ברבים; וכשנתפרסמו הדברים ונהפכו לשיחה בפי כל, נתפרדו הנכבדים, נבחרו המעמדות העליונים של החברה (שהיו, בעצם, בחינת אספת המיניסטריאליים), בכ"ה במאי, מבלי אשר עשו ומבלי אשר החליטו דבר וחצי דבר. במועצותיהם נתמנה לוקיני די בריין (de Brienne), הארכיגמון של העיר סאנס, למיניסטר במקום קאלון; אך בתעוטי נרגנותו ו"תקנותיו החמורות" הוא הצליח לקומם כנגדו את כל הפרלמנטים ואחר כך, כשבקש לפזר את הפרלמנטים – עורר מרידות בכל מקום, ואת חצר המלכות השניא על דעת הצבור שבעתים. וכשיצא בדימוס (בכ"ה באוגוסט) נערכו חגיגות בכל צרפת. אך הוא הוכיח בעליל את נמנעותו של שלטון היחיד, ולחצר לא היתה ברירה אלא להכנע. וביום השמיני באוגוסט 1788 נאלץ לודוויג הטי"ז לכנס, סוף־סוף, את כנסת המעמדים. פתיחתה נועדה לאחד במאי 1789.

אולם מעשיהם של אנשי החצר ונקר, שנקרא שנית בשנת 1788 למיניסטריאלי, הגבירו גם בענין זה את ההתמרמרות הכללית. דעת הקהל בצרפת דרשה, שבכנסת המעמדים, אשר לכל אחד משלושת המעמדות היתה בה באות־כוח מיוחדת, יתנו למעמד השלישי מספר־מקומות כפול, ושהצבעה תערך לפי מספר הצירים ולא לפי המעמדות. ברוח זו דובר כבר באספות הגליליות. אולם לודוויג הטי"ז ונקר התנגדו לכך וגם כינסו (בששה בנובמבר 1788) אספת־נכבדים שניה, וקוו שהיא תדחה גם את באות־הכוח הכפולה של המעמד השלישי וגם את ההצבעה האישית. ואמנם כן החליטו הנכבדים, אבל גם החלטתם לא הועילה. האספות הגליליות גרמו שדעת הקהל תהא נוטה במדה ניכרת לצדו של המעמד השלישי, ונקר והחצר נאלצו לותר. המעמד השלישי קבל באות־כוח כפולה, כלומר: במספר הכללי של אלף צירים ניתנה להם הזכות לשלוח צירים כמספר ציריהם של האצילים והכהונים גם יחד.

כללו של דבר, החצר ונקר עשו כל מה שהיה בו כדי להשניא עצמם על הצבור, ללא כל טובת הנאה. התנגדות החצר לכינוס נבחרים העם הִכרעה, ובחמשה במאי 1789 נתכנסה סוף־סוף כנסת המעמדים בורסאיל.

## פרק שביעי: מרידות האכרים בחדשי 1789 הראשונים

טעות היא בידי המשערים, כי על סף 1789 היה כל העם הצרפתי עם של גבורים. קינה (Quinet) צדק בהחלט בסתרו את האגדה הזאת. ודאי, אם נבוא ללקט ולתאר לאורך כמה דפים את כל המקרים, – אגב: המועטים למדי – של התנגדות גלויה מצד הבורגנים כלפי המשטר הישן, – כגון, לדוגמה, מחאתו של דיֶאֶפְרֶמְנִיל (d'Epresmenil) – הרי תצטרף תמונה כבירה למדי. ואולם, אם נסקור את צרפת בכללותה – נשתאה מאוד דוקא למראה מיעוטם של **המהאות החמורות וגילויי האישיות**; יתר על כן: למראה **ההתרפסות בקרב הבורגנות**. "איש אינו מבליט את מציאותו במאומה – מעיר קינה בצדק. אין כלל הזדמנות לאדם להכיר את עצמו" ("La Révolution", 1869, כרך א', עמ' 15). "היכן היו בימים ההם – שואל הוא – בֶרְנֶב, טוֹרֶה, סִיֶס, נְרִינֵו, גוֹאֶזְה, רולאן,

דנטון, רוֹבֶספִיר (Barnave, Thouret, Sieyès, Vergniaud, Guadet, Roland, Danton, Robespierre) ורבים אחרים, שנהפכו עד מהרה לגבורי<sup>15</sup> המהפכה?"

בערי השדה, בכרכים, שררו שקט ודומיה. כדי שהמעמד השלישי יחבר את הצהרותיו המפורסמות – צריך היה שהמעמד המרכזי תקרא לאנשים הללו שיגידו בפומבי את דבריהם שהיו מתלחשים עליהם עד כה מפה לאוזן בינם לבין עצמם. ולא זו בלבד! אם אנו מוצאים הצהרות מעטות שיש בהן דבריימחאה נועזים – הרי רובן כתובות בהכנעה, במוֹךְ, במתינות! בצד הדרישות על זכות נשיאת נשק ואילו ערובות משפטיות נגד מאסרים באין דין ובאין דיין – דורשות ההצהרות של המעמד השלישי בעיקר תוספת חופש-מעט בעניני השלטון העצמי של העיר<sup>16</sup>. ורק לאחר כך, כשנבחרו המעמד השלישי הרגישו, כי העם היושב בפריז תומך בהם וכאשר נשמעו רעמי המרידות של האכרים – נתוספה להם העזה בהתנהגותם כלפי החצר.

למזלו לא חדל העם למרוד בכל מקום מאז פרצו התנועות שנתעוררו בשל פיזור הפרלמנטים, בקיץ ובסתו 1788. הנחשולים הלכו ורבו, עד שפרץ מרד-האכרים הגדול ביולי-אוגוסט 1789.

כבר ציינו לעיל את רוע מצבם של האכרים ובני הערים, ושנת רזון אחת הספיקה לִיקֵר מאוד את הלחם בערים ולשלה רעב בכפרים. האכרים לא היו משועבדים: זכות השעבוד נתבטלה בצרפת מכבר, מכל מקום באחוזותיהם של האנשים הפרטיים. ולאחר שלודויג הט"ז בטל אותה גם בנחלותיו (1779), לא נשארו בצרפת אלא משועבדים מועטים. ביוֹהָ, למשל, היו לא יותר מ-80,000 איש הכפותים לזכותה של "היד המתה", ובכל המדינה כולה – קרוב למיליון וחצי לכל היותר, ואולי גם פחות ממיליון; ואולם גם שעבודם של האכרים הללו לא היה שעבוד במשמעותו המדויקת של מושג זה. רוב האכרים הצרפתים יצאו משעבודם זה מכבר. ואולם הם הוסיפו עדיין לשלם כופר חירותם בכספם ובעמלם (לפעמים במסעובד). המסים הללו היו כבדים מאוד ושונים, אך לא היו שְרִירוֹתִיים: הם נחשבו לדמי כופר בעד זכות הבעלות על הקרקע – הצבורית, הפרטית או החכורה. על כל כבדת קרקע הוטלו מסים מיוחדים ושונים, שהיו רשומים בהקפדה יתרה בספרי הקרקעות (terriers).

ועוד זאת: מבעל האחזה לא ניטלה הזכות לערוך משפט, ובאחוזות רבות היה הוא עצמו הדיין או הממנה דיינים; זכות זו שנשתרמה אצלו מדורי דורות נתנה לו את האפשרות לגבות כל מיני מסים<sup>17</sup> מהאכרים שהיו כפופים לו. זקנה כי תנחיל לבתה עצי-אגוז שנים או בלואי סחבות (למשל: "את מעילי-המוכין השחור שלי" – ראיתי צואות כאלה) וגבה ה"הסניור האציל ורב החסד" או "הגבירה האצילה והחסודה" יושבי הטירה תשלום מס מהירושה. וכן היה האכר משלם דמי חתונה, דמי ברית, דמי לויית המת ותשלומין בעד כל מיקח וממכר שלו. זכותו למכור את תבואתו או את יינו אף היא צומצמה: אסרו עליו למכור את יבולו קודם שבעל האחזה מכר את שלו. ומימי השעבוד נשארו בתקפם כל מיני תשלומין בעד השימוש בטחנה, בתנור הכפר למאפה הלחם, ביקב, בתנור הכביסה, בדרכים, בנהרות וכדומה, שהם מקניניו של בעל האחזה, וכמו כן נקבעו כל מיני "תרומות" – אגוזים, פטריות, בד – שנחשבו לפנים כתשורות של "ברוכים הבאים" וכדומה.

שונות לאין מספר היו עבודות-החובה: עבודות בשדות בעלי האחוזות, בגנות, בגנים, כל מיני עבודות לספוק יצרי לבם של הבעלים וכדומה. היו כפרים שבהם חיבו את התושבים להכות במקל על פני האגם כדי שהצפרדעים לא יפריעו את שנתו של האדון.

מבחינה אישית היה האכר בן-חורין; אך כל סכך המסים והתשלומין, שנשתרג קמעה קמעה במשך דורות-שעבוד רבים, מתוך ערמומיותם של בעלי האחזה ומושקיהם<sup>18</sup>, הוסיף להכביד על אוכלוסי הכפר.

ואחרי כל אלה באה הממשלה והוסיפה את מסייה: מס הגולגולת, "מס העשרים" ומסי עבודת הגוף שהלכו ורבו. – כבעלי האחזה ומושקיהם, כך התחכמו הממשלה ופקידיה למצוא אמתלות שונות להטיל על האכרים תשלומים חדשים לבקרים.

אמנם, משנקבעו תקנותיו של טירגו חדלו האכרים לשלם כמה מן המסים הפיאודליים, והיו גם שרי מחוזות אשר סרבו לגבות בכוח את התשלומין שהיו בעיניהם שרירות-לב קטלנית. אך המסים הפיאודליים הגדולים, הקשורים בקרקע, היו נפרעים עדיין בשלימות, והם הכבידו והלכו בִשָּׁל המסים הממשלתיים והמחוזיים שנצטרפו אליהם ונתרבו מפעם לפעם. ועל כן אין כל גוזמה בתמונות הקדורניות מחיי האכרים, שכל היסטוריוני המהפכה מתארין אותן.

כמו כן אין גוזמה גם בדברי האומרים, כי בכל כפר היו אכרים מספר אשר הגיעו לרוחה ידועה, וכי הם שאפו יותר מאחרים לפרוק מעליהם את עול הפיאודליות ולכבוש לעצמם את החופש האיש. שני הטיפוסים שתוארו בידי אֶרְקֶמָן-שְׁטְרִיֶאָן (Chatrian-Ereckmann) בספרו "תולדות אכר אחד" – טיפוס של בורגני כפרי וטיפוס של אכר מדוכא בעניו – נכונים הם. שניהם היו מצויים בימים ההם. הראשון נתן למעמד השלישי את כוחו הפוליטי; והחבורות המהפכניות, שכבר בחורף 1788/9 התחילו להכריח את האצילים להסתלק מגבית המסים הפיאודליים שנרשמו בספרי-הקרקעות, נתגיסו בעיקר מבני דלת הכפרים, שהיו מתגוררים בתייחור ומתכלכלים בעיקר בערמונים ובלקט שלבים משכחת הקציר של בעלי האחוזות.

והוא המצב גם בערים. הזכות הפיאודלית נתקימה גם בערים. גם דַלֵּת האוכלוסין העירוניים נאנקה מכובד המסים הפיאודליים ממש כאכרים. זכותו של הסניור לעשות משפט נתקימה בערים רבות, ובעלי-המלאכה והפועלים העירוניים יושבי המשכנות הדלים שלמו מס לאדון, בשעת ממכר או בשעת ירושה, ממש כאכרים יושבי הבקתות. היו ערים אשר שלמו מכסת מס לבעלי-האחוזות, הדתיים והחילוניים, כופר פדיון נפשם מן השעבוד הפיאודלי לשעבר. מלבד זאת היה הרוב משלם "שלמי תודה" (don gratuit) למלך כדי לשמור על צל העצמאות העירונית, וכל

התשלומין הללו הוטלו כמשא לעיפה על דלת העם. ואם נצרך לזה את מסייה המלך הכבדים, את המסים המקומיים ואת מסייה העובד, מסי המלך וכדומה, את שרירותם של הפקידים, את ההוצאות המרובות במערכי המשפט ואת קוצר ידיו של משולל הזכויות לצאת זכאי בריבו עם אחד האצילים ואפילו עם בורגני עשיר; ואם נתאר לעצמנו את כל הדכאון, העלבון והבזיון, שנתסה בהם בעל המלאכה – או אז נוכל לעמוד על המצב שבו היו שרונים סמוך ל 1789 המעמדות העניים שבערים.

אכן, מן המעמדות העניים הללו יצאה התנועה המהפכנית של הערים והכפרים, אשר נתנה למעמד השלישי העזה להתנגד למלך בכנסת המעמדים ולהכריז עליה כעל אספה מכוננת.

מחמת הבערות לקה היבול של 1788, והחורף היה נורא מאוד. ודאי שגם קודם לכם היו חרפים קשים ויבולים זעומים כאלה; היו גם מרידות עם; כמעט בכל שנה היתה מגערת באחד המחוזות בצרפת, ולעתים קרובות היה הרזון מתפשט על שלישיתה או רביעיתה של הארץ; ואולם עכשיו היתה תקוה, שנתעוררה בשל כל המאורעות שקדמו לכן: האספות הגליליות, כינוס הנכבדים והמרידות בערים בשל הפרלמנטים, מרידות שנתפשטו גם בכפרים (כפי שראינו, לפחות, במעשה בריטאן) והמרידות של 1789 קבלו משום כך צורה רחבה ואימתנית.

הפרופיסור קאָרְבֵּב (Karjev), אשר חקר במיוחד את התוצאות שהביאה המהפכה לאכרים הצרפתים, אמר לי (בשנת 1878), כי בארכיון הלאומי יש חביליית עודות מיוחדות בדבר המרידות של האכרים אשר קדמו לכבוש בסטיליה<sup>19</sup>. מן הראוי היה לחקור היטב; אך מעולם לא היתה לי האפשרות לעבוד בארכיונים צרפתיים. מתוך חקירת קורותיהן של הפרווינציות בימים ההם באתי כבר, במחקרי הקודמים<sup>20</sup>, לידי מסקנה, כי החל מיאנואר 1789, ואפילו מדצמבר 1788, התחוללו מרידות רבות בכפרים. במחוזות רבים נתהוו מצב נורא מחמת הבערות, ובכל מקום היה הרוח המהפכני, שלא היה שכיה עד הימים ההם, תוקף את האוכלוסין. עם האביב תכפו המרידות בפואטו, בריטאן, טונן, אורליאן, נורמאנדיה, איל-דה-פראנס, פיקארדיה, שמפאן, אלזס, בורגונדיה, נירְבֵּה, אונְרן, לאנגידוק ופרוואנס.

כמעט בכל המקומות היה למרידות אופי אחד. מזוינים בקלשונות, חרמשים ואלות היו האכרים מתפרצים העירה ומכריחים את בעלי האחוות והחוכרים שהביאו תבואה לשוק – למכור אותה במחיר "צודק" (שלוש לירות הסאה), או שהיו מפקיעים את התבואה מידי סוחריה ו"מחלקים אותה ביניהם במחירים מוזלים" בהבטחה לשלם לאחר היבול הבא; ובכפרים היו מכריחים לפעמים את בעל האחוה שיסתלק למשך חדשים מגבית מס הקמח, או שהיו כופים את הנהלת העיר לקבוע שער התבואה, ולפעמים "להגדיל בארבעה סו את שער העבודה ליום". במקומות שהרעב היה כבד ביותר (כגון בטייר) היו הפועלים הולכים מהעיר לקצור את התבואה בכפרים. לעתים קרובות היו מתפרצים לממגורותיהם של הקהלות הדתיות, של אוגריה-התבואה הספסרים או של אנשים פרטים והיו נותנים את הקמח לאופים. ועוד זאת: דוקא בימים ההם החלו מתלקטות חבורות של אכרים, חוטבי עצים ומבריחי מס, שהיו מחזרים על הכפרים, שודדים את התבואה, ולאט לאט החלו משלחים באש את ספרייה-הקרקעות וכופים את בעלי האחוה להסתלק מזכויותיהם הפיאודליות. החבורות הללו שמשו לבורגנות, ביולי 1789, אמתלה לזיין את המשטרה העירונית שלה.

מינואר ואילך נשמעות במרידות האלה קריאות: "יחי החופש!" ו"מינואר, וביתר שאת ממארס, מתחילים האכרים פה ושם להסתלק מפרעון המעשר, מתשלום המסים הפיאודליים ואפילו מסי הממשלה. מלבד שלושת המחוזות – בריטאן, אלזס ודופינה, – שעליהם מספר טון, אפשר למצוא את עקבות התנועות הללו כמעט בכל מזרחה של צרפת.

בדרום, באגד, בימי המרד של "יט", כי וכיא באפריל, "נכנסה בעם רוח שטות" – כפי שכתבו אחר-כך ראש העיריה ויועציה – "והאמין כי אין זולתו, וכי הכל מותר לו, מפני שהמלך רוצה, כביכול, בשוויון המעמדות". העם איים לשדוד את כל העיר אם לא יוולו מחירי כל הפרודוקטים ואם לא יבטלו את המסים המחוזיים שהוטלו על יין, דגים ובשר; ולא זו בלבד – וכאן אתה מוצא כבר את השכל הקומונאלי הבריאי של המוני העם בצרפת – אלא ש"הם רוצים למנות צירים מבני מעמדם". הדרישות הללו של העם המורד נתקמו. לאחר שלושה ימים דרש העם להפחית את מס הקמח כדי מחציתו, והשליטים נאלצו לותר גם בדרישה זו<sup>21</sup>.

במרד זה נשנה כל מה שהתחולל במרידות האחרות שלא יספרו מרוב. הגורם הראשון להתפרצות היה: שאלת הלחם. אך עד מהרה נצטרפו אליה כמה דרישות מאותו שטח, שבו מתחברים התנאים הכלכליים עם הארגון הפוליטי – הלא הוא השטח שבו הולכת התנועה העממית ביתר בִּטְחָה ומגיעה לתוצאות ממשיות.

במרס ובאפריל 1789 ביטלו יותר מארבעים ערים ועיירות שבפרוואנס – בתוכן: אָפֶס, מרסיליה וטולון – את מסי-הקמח; בכל מקום החרבו ההמון את בתי המוסכים, שתפקידם היה לגבות את מסי הקמח, העור, הבשר וכדומה. המחירים של צרכי החיים הוזלו ונקבע שער לכל הפרודוקטים; וכשהאדונים הבורגנים ניסו למחות – פרץ עליהם ההמון ורגמם באבנים; לפעמים היו מתחילים לחפור לעיניהם בור לקבורתם, וגם "ארון" הביאו לתוספת איום כלפי העקשנים שבהם, והללו היו ממהרים, כמובן, לותר. בימים ההם (באפריל 1789) התחולל כל זה בלא שפיכת דמים. זו היתה "מעין מלחמה, שהוכרזה כלפי הרכוש ובעלי הרכוש" – כתוב בדו"ח של מושלי המחוזות ושלטונות הערים – "העם מכריז בלי הרף, כי אין הוא רוצה לשלם כלום: לא מסים, לא תשלומין, לא חובות"<sup>22</sup>.

ומכאן ואילך – כלומר: מאפריל – התחילו האכרים לשדוד גם את הטירות ואת האחוות, והכריחו את בעלי האחוות לותר על זכויותיהם. בִּפְנֵיה הכריחו בעל-אחוה אחד ש"החום על מסירת מודעה, כי הוא מסתלק מגבית כל המסים הפיאודליים" (מכתב שבארכיון); ברייז דרשו, שההגמון ישרוף את הארכיון. בִּיְר ובשאר המקומות שרפו תעודות עתיקות, שבהן היו רשומים המסים והחובות הפיאודליים השונים. כללו של דבר: מאפריל ואילך כבר אנו רואים בפרוואנס את ראשית המרד הגדול של האכרים, אשר כפה על האצילים והכהונים את הויתורים הראשונים של הרביעי באוגוסט 1789.

נקל לשער, איך השפיעו המרידות והתסיסות הללו על הבחירות לאספה הלאומית. שֶׁן<sup>23</sup> מספר, כי במקומות אחדים היתה לאצילים השפעה מרובה על הבחירות, והבוחרים-האכרים משם לא העיזו להתאונן כלל. ובמקומות אחרים, כגון בֶּן, השתמשו האצילים אפילו במושב כנסת המעמדים הפְּרָטָנִי (בדצמבר 1788 ובינואר 1789) וניסו להמריד את העם הרעב כנגד האזרחים. אך מה יכלה עוית-גסיסה זו של האצילים לעשות נגד הנחשול העממי אשר התרגש ובא? ראה העם, כי יותר ממחצית הקרקעות של האצילים והכוהנים מונחות ללא עבוד, ומראה עיניו העיד לו כמאה הוכחות של חכמי הספירה, כי כל זמן שהאכרים לא יכבשו את הקרקעות הללו ולא יתחילו לעבדם – לא יחדל הרעב מקרב הארץ.

חוסר האפשרות להמשיך את הקיום הכריח את האכרים להתפרץ על סוחריה התבואות. במשך החורף (1788/9), אומר שאסן, לא עבר יום ביורה, שלא ישדדו את העגלות המובילות תבואה (עמ' 162). השלטונות העליונים רצו מאוד שיתנהגו עם העם ב"חומר הדין", ואולם בתי-הדין סרבו להרשיע את המורדים הרעבים ואפילו להועידים למשפט לא רצו. האופיצרים סרבו לירות בעם. האצילים מהרו לפתוח את ממגורותיהם **מפחד ההֶבְעָרִים** (בראשית אפריל 1789). בכל מקום – אומר שאסן – בצפון ובדרום, במערב ובמזרח, התלקחו כמרידות האלה.

הבחירות הכניסו התעוררות גדולה אל הכפרים ועוררו תקוות מרובות. אמנם, השפעתו של בעל-האחוזה הורגשה בכל מקום; ואולם משהופיע בורגני בכפר, רופא או עורך-דין, שקרא את וולטר (Voltaire) או לפחות קונטרס מאת סייס, משנמצא אורג או בנאי היודע קרוא וכתוב, ולו גם באותיות דפוס בלבד – מיד היה המצב משתנה והאכרים היו מזדרזים להעלות על הניר את תלונותיהם. אמנם, התלונות הללו הצטמצמו על-פי רוב בדברים של-מה-בכך, ואולם בכל מקום עולה (ממש כבמרד-האכרים הגרמני בשנת 1525) הדרושה, שבעלי-האחוזה יוכיחו את זכויותיהם לפריבילגיות הפיאודליות.

לאחר הגשת כתבי-התלונה התחילו האכרים לחכות באורך-רוח. אטיותן של כנסת המעמדים והאספה הלאומית הרגיזה אותם, ומשפלה החורף האיום של שנת 1788/9, בהופיע השמש, ועמה גם התקוה ליכול הבא – נתחדשו המרידות, ביחוד לאחר שנסתימה עבודת האביב בשדות.

הבורגנות המשכילה ניצלה, כמובן, את הבחירות להפצת רעיונות מהפכניים. נוסד "קלוב קונסטיטוציוני", שקמו לו סניפים בכל הערים, לרבות הקטנות ביותר. אמנם, שויון הרוח לעניינים צבוריים, שהדהים את ארטור יונג, לא חדל, ואולם הבורגנות הצליחה בכל-זאת לנצל ככל האפשר את תעמולת הבחירות במקומות רבים. מסתבר, כי המאורעות באספה הלאומית, שהתחוללו ביוני בורסאיל, הוכנו מראש בערי השדה במשך חדשים מספר. בדופינה, למשל, החליטה האספה הגלילית למזג את ג' המעמדות ולהצביע על פי מספר הנבחרים – עוד באוגוסט 1788, מלחץ המרידות שבמקומות.

ואף-על-פי-כן טעות היא לחשוב, כי הבורגנים, שעלו והצליחו בימי הבחירות, היו באיזו מדה בעלי הלך-רוח מהפכני. אלה היו אנשים מתונים, בעלי "מחאה בדרכי שלום", כלשונו של שאסן. יותר מהם מדבר העם על פעולות מהפכניות: בין האכרים מתיסדות אגודות חשאיות, על הכפרים מחזרים אלמונים, המעוררים את האכרים לבלתי שלם את המסים ולכוף את תשלומיהם על האצילים. ופתאום נפוצה שמועה, כי האצילים הסכימו כבר לשלם את כל המסים, אך אין זה אלא טכסיס ערמומי. "העם היושב בז'ינייה השתחרר ביום אחד... גורו לכם, האצילים!" – קורא הכרוז. בסתר מפיצים קונטרסים, שכונתם לעורר את האכרים, כגון: "למען דעת יושבי הכפרים" ("Avis aux habitants des Campagnes") שנפוץ בשארטר. כללו של דבר: התסיסה בכפרים – אומר שאסן (שבלי ספק היטיב מאחרים לחקור צד זה שבמהפכה) – היתה כה עצומה, שאף אילו דוכאה פריז בידי ביולי – מן הנמנע היה להחזיר את המצב בכפרים לישנו, כבינואר 1789. לשם כך מן ההכרח היה לכבוש כל כפר וכפר לחוד. משנכנס מרס חדלו בכל המקומות לשלם את המסים (ע' 167 ואילך).

נקל להבין את ערכה של התסיסה העמוקה הזאת אשר התחוללה בכפרים. אמנם ניצלה הבורגנות המשכילה לשם תעמולה פוליטית את ההתנגשות שפרצה בין החצר והפרלמנטים<sup>24</sup>, אמנם היא הפיחה מרידות במרץ רב, ואולם היסוד האמיתי של המהפכה היה תמיד מרד האכרים, שנתפשט גם בערים. דוקא הוא נתן לצירי המעמד השלישי את העוז – שנתבטא כעבור זמן-מה בורסאיל – לשנות את כל המשטר הממשלתי בצרפת ולהניח יסוד לתמורה עמוקה בחלוקת העושר.

לולא מרד האכרים – שהחל בחורף, התגבר בקיץ 1789 ונמשך עד 1793 – לא היתה העריצות המלכותית נופלת מפלה גמורה לעולם, ולעולם לא היו מתחוללות בעקב המפלה הזאת כל אותן התמורות המדיניות, הכלכליות והחברתיות אשר נתחוללו בצרפת. צרפת היתה מקבלת פרלמנט – כאותו פרלמנט-שוא שקבלה פרוסיה בשנת 1848, ואולם חידוש זה לא היה נושא אופי של מהפכה: הוא היה נשאר בשטחיותו – ממש כפרלמנטים שבמדינות גרמניה לאחר שנת 1848.

## פרק שמיני: המרידות בפריז ובנותיה

מאליו מובן, כי בתנאים אלה לא יכלה פריז לשקוט ימים רבים. הרעב שרר בסביבותיה של המטרופולין ממש ככלל מקום; בפריז גופא, כבשאר הערים הגדולות, היו המגורות זעומות; וזרם העניים המבקשים עבודה הלך הלך וגבור, ביחוד מתוך צפית המאורעות הכבירים, שהכל הרגישו כי הם מתקרבים ובאים.

בשלהי החורף (במרס ובאפריל) אנו מוצאים בדו"ח של מושלי המחוזות דברים על מרידות-רעב ועל שדית תבואה בערים רבות: באורליאן, בקון, בראמבולה, בזואי, בפון-סן-מקסנס, בקרה-דן, בסנס, בנאנזי, בנירופלה, במונקרי ועוד. בשאר המקומות של המחוז הזה, ביערות שבסביבות פריז, התחילו האכרים להשימדם את הארנבות והשפנים; אפילו היערות של מנזר סן-דני נגדעו, ואת העצים הגדועים נשאו האנשים לביתם בפרהסיא.

פריז היתה להוטה מאוד אחרי קונטרסים מהפכניים, שהיו מופיעים עשרה, שנים-עשר, עשרים ליום ועוברים עד מהרה מידי הגבירים לידי דלת העם. הקונטרס של סייס (Sieyès) "מהו המעמד השלישי?", "ההרורים על צרכי המעמד השלישי" של רבו די סן-אָטֶן (Rabaud de st. Etienne), שיש בו מעט מצביון הסוציאליזם, "זכויותיה של כנסת המעמדים" מאת ד'אנטג (d'Entraigues) ומאות קונטרסים אחרים, המפורסמים פחות מאלה, אך לעתים קרובות גם חריפים מהם, היו נחטפים ממש. כל פריז רגשה ורגזה על החצר ועל האצילים, ודוקא בשכונותיהם של הפועלים העניים ביותר. בבתיה-המרזח העלובים-ביותר אשר בפרברי העיר, התחילה הבורגנות לגייס ידים וכידונים שהוצרכה להם כדי לקפח את שלטון המלך. וביתנים, בכ"ז באפריל, פרצה ההתקוממות שנקראה ברבות הימים בשם "ענין רָנְלִיוֹן" ושמשה בשורה לימיי-המהפכה הגדולים.

כ"ז באפריל היה יום האספות לקראת הבחירות בפריז, ובשעת חבור ההצהרות בפרבר סנט-אנטואן פרצה התנגשות בין הבורגנים והפועלים. הפועלים הביעו את טענותיהם, הבורגנים השיבו להם בגסות, ביחוד הצטיין אחד בגסותו אחד ששמו רָנְלִיוֹן (Réveillon), בעל בית-החרושת לנייר וטפטיין, פועל לשעבר, שהצליח בדרך ניצול תחבולני לרכוש לו את בית-החרושת, שבימים ההם עבדו בו 300 פועלים. דבריו שאמר באותו מעמד נשנו ברבות הימים פעמים אין מספר: "דיו לפועל שיאכל פת קיבר ונזיד עדשים, פת סולת אינה בשבילי" וכדומה.

האמנם יש קורטוב של אמת בדבריהם של הגבירים, שצינו אחר כך בשעת החקירה בענין ריויליון את העובדה, שעליה העידו פקדי מחלקת הכספים לאמר: "המון רב" של עניים, פוחחים, וכל מיני אישים חשודים באו בימים ההם לפריז. בענין זה אי-אפשר אלא לשער השערות, שסוף סוף הגן השערות שוא. לפי מצב הרוחות בפריז של הימים ההם, ובתוך רעם המרידות שהתחוללו מסביב למטרופולין, הרי עצם התנהגותו של ריויליון מספיקה לשמש נימוק למה שהתחולל למחרת היום.

ההמון, המרוגז בגלל התנגדותו ודבריו של החקשן, נשא בכ"ז באפריל את ה"גולם" של ריויליון כדי להועידו למשפט ולהעלותו על המוקד

בכך גָּרו, ובפאלה רואל נפוצה בינתיים שמועה, כי המעמד השלישי דן את ריויליון למיתה. אך כנטות היום נפוץ ההמון, ורק בצעקותיו שלא פסקו כל הלילה הפיל אימה על הגבירים. לבסוף, למחרת הבוקר, בכ"ח באפריל, בא ההמון אל בית החרושת של ריויליון והכריח את הפועלים להפסיק את העבודה; אחר כך הסתער ההמון על בית ריויליון ושדד אותו. הובהל צבא, אך ההמון נלחם בו בורקו מהחלון ומהגג מכל הבא ביד: אבנים, רעפים, רהיטים. אז החל הצבא לירות, וההמון התגונן בחמת-ריוח במשך שעות מספר. תוצאות הקרב היו: 12 הרוגים ו 80 פצועים בין החיילים, 200 הרוגים ו 300 פצועים מקרב ההמון. הפועלים כבשו את גופות אחיהם ההרוגים ונשארו אותן על פני חוצות הפרבר. כעבור ימים מספר נתלקטו בוילה זואיף 500–600 איש וניסו לפרוץ את שער בית-הכלא הביקטרי.

כך החל הקרב הראשון בין העם והגבירים בפריז, והוא עשה רושם כביר. זו היתה הופעתו הראשונה של העם המרוגז והמורתח בראש חוצות; וצלם הבלהות של ההמון האכזרי השפיע השפעה מרובה על הבחירות, בסלקו את האלימנטים הריאקציוניים.

למותר הוא לציין, כי האדונים הבורגנים ניסו לתאר את המרד הזה כמעשה ידיהם של אויבי צרפת. "כלום יכול היה העם הפריזי טוב-הלב להתפרץ בפני בעל בית חרושת?" – לא לחנם מצאו כסף<sup>25</sup> אצל אחדים מן ההרוגים!<sup>26</sup> – כספי הנסיכים הם! – אמרו המהפכנים מעדת הבורגנים. ואיש לא רצה להבין שהעם התקומם, פשוט, מפני סבלותיו, ומפני שכשל כוחו לשאת את הירושתם של הגבירים, המתעללים גם ביסוריו.

אכן, עוד בימים ההם החלה להתרקם לאט-לאט האגדה, אשר ניסתה ברבות הימים לצמצם את כל המהפכה ולהעמידה על פעולתה הפרלאמנטית, ותיארה את כל המרידות העממיות, שהתחוללו במשך ארבע שנות המהפכה הראשונות, כחזיונות מקריים: כמעשי שוודים או סוכנים שכירים של המיניסטר האנגלי פיט (Pitt) או שכיריה של הריאקציה. ברבות הימים חזרו על האגדה הזאת גם כותבי העתים. "הואיל ואנשי החצר יכולו לנצל את המרד הזה כאמתלה לדחות את פתיחתה של כנסת המעמדים – סימן כי רק מעשה ידיה של הריאקציה הוא". – כמה פעמים נודמן לנו לשמוע גם בימינו סברות מעין אלה!

לאמתו של דבר, ימי כ"ד – כ"ח באפריל היו המבשרים את ימי ח' – י"ד ביולי. מכאן ואילך מגלה העם היושב בפריז את רוחו המהפכני, המתחיל להתפעם בקרב פועלי הפרברים. יחד עם גני פאלה-רויאל, שנהפכו לקלוב המהפכני של הבורגנות, התעוררו גם הפרברים – הלא הם מרכזי המרד העממי. ומכאן ואילך נעשית פריז קן המהפכה, ועיני כנסת המעמדים, העתידה להתכנס בורסאיל, נשואות אל פריז. שם תבקש את הכוח אשר יתמוך בה וידחפנה קדימה במלחמתה נגד התקכים של החצר.

## פרק תשיעי: כנסת המעמדים

בארבעה במאי 1789 השתתפו אלף ומאתים נבחרים העם, שנתאספו בורסאיל, בטקס התפלה שנערך בכנסית לודוויג הקדוש לכבוד פתיחתה של כנסת המעמדים, ולמחרת היום פתח המלך את הישיבה במעמד קהל רב. וכבר בישיבה ראשונה זו הורגשה אי-נמנעות הטרגדיה שנועדה להיות – המהפכה.

תחילה התיחס המלך באי-אמון גמור אל נבחרים העם אשר כינס. הוא הסכים סוף-סוף לכנס אותם כאילו כפאו שד, אך הוא התאונן באזני הנבחרים הללו על "אי-המנוחה שבלבבות" ועל התסיסה הכללית, כאילו היתה אי-מנוחה זאת דבר מעושה ולא פרי עצם המצב שצרפת שרויה בו; כאילו לא היתה אספה זו אלא קפוח זכויותיו של המלך, שנעשה מתוך שרירות-לב וללא כל תועלת.

רק עכשיו, לאחר שנים רבות של חוסר כל אפשרות להנהיג ריפורמות כל שהן, הרגישה צרפת צורך בבדיקה יסודית של כל סדריה, והמלך לא דבר אלא על כמה שינויים שלי-מה-בכך בשיטת הכספים, שלא יצאו מכלל צמצום קטן בהוצאות. הוא רצה שיהא "הסכם בין המעמדות", בשעה שהאספות הגליליות כבר הוכיחו, כי עצם קיומם הנבדל של המעמדות אינו הולם את רוח הדור, וכי אין זה אלא נטלי-שוא, ירושה מתה מימים עברו. ובשעה שהיה הכרח לחולל תמורה יסודית ומקיפה [כמו ברוסיה שבימינו] – הביע המלך בעיקר את חששותיו מפני "חידושים" וכך ניכרו סימני המלחמה לחיים או למות, שעמדה להתפרץ בין שלטון-היחיד של המלך ובין שלטונם של נבחרים העם.

ואשר לנבחרים העם – הרי הפרץ שכבר נִבְעָה ביניהם שמש בשורה לפירוד העמוק, אשר נמשך אחר-כך לאורך כל המהפכה: פירוד בין המשתדלים לקיים את זכויותיהם ובין השואפים לבטלן.

ועוד זאת: כאן ניכר גם החסרון היסודי של באות כוח האומה. כאן לא היו לעם שליחים משלו; האכרים נעדרו. הבורגנות התימרה לדבר בשם כל העם; ואשר לאכרים – הרי באספה זו, שנצטרפה מיועדי משפט ועורכי דין, היו אולי חמשה-עשר אנשים בסך-הכל, אשר ידעו את מצבו של המון האכרים לאמתו או לפחות את מעמדו המשפטי. מהיותם בני-כרך ידעו להגן רק על זכותם של אוכלוסי הכרך; ובכל הנוגע לאכרים לא הבחינו בין המועיל והמזיק להם.

מלחמת האזרחים מסתמנת כבר בבירור בישיבה ראשונה זו, שבה מדבר המלך, המוקף אצילים, אל אנשי המעמד השלישי כשליט ומצָנָה ומוכח על פניהם את "חסדיו". את שאיפותיו האמיתיות של המלך גילה בנאומו שר החותם בֶּרְנָטֵן (Barantain), שעמד בעיקר על התפקידים שבהם צריכה כנסת המעמדים להצטמצם. היא תדון על המסים, אשר יציעו לה, היא תעיין מחדש בחוקים האזרחיים והפיליליים, תתֵּן חוק הדפוס, כי יש לבלום את החירות שהוא נוהג בזמן האחרון. ותו לא. בתקונים מסוכנים אין צורך. "הדרישות הצודקות נתמלאו; המלך לא רצה לשים לב לביטויי-הרוגז הבלתי-צנועים-ביותר והואיל להתיחס אליהם לפני-משורת-הדין; הוא סלח אפילו את ביטויי הרעיונות הכוזבים והקיצוניים, המשמשים כסות-עינים לאנשים השואפים לִמְשָׁשׁ הזיות-תוהו מסוכנות, במקומם של עיקרי המונארכיה המוצקים. אתם, רבותי, תדחו בחמת-קצף את החידושים המסוכנים הללו!"

כל המלחמה אשר התחוללה בארבע השנים שבאו אחר-כך כלולה במלים הללו, ונאומו של נָקֵר, אשר דבר אחרי המלך ושר-החותם – נאום שנמשך ג' שעות רצופות – לא הזיז אף משהו את השאלה הממשית בדבר שלטון הנבחרים, שאליה נשאו הבורגנים את נפשם, ולא את שאלת הקרקע והמסים הפיאודליים, אשר ענינו את האכרים. מיניסטר-הכספים הערמומי השכיל לדבר ג' שעות רצופות, בלי שיכשילו פיו כלפי החצר והעם גם יחד. המלך, שהיה נאמן כמקודם לרעיונותיו שהביע עוד באוני טירגו, לא תפס לחלוטין את חומר השעה הקשה הזאת. הוא הניח למלכה ולנסיכים לעשות את מעשי הנרגנות שלהם כדי להניא את היותורים אשר נדרשו ממנו. ואולם גם נקר לא הבין, כי המדובר היה לא רק על משבר כספי, אלא גם על משבר מדיני וחברתי קשה עד מאוד, וכי בתנאים כאלה סופה של תחבולת פסיחה על סעיפי החצר והבורגנות – היא אבדון

שאינו להמנע ממנו. הוא לא הבין, כי אם יש עדיין אפשרות למנוע את המהפכה – הרי צריך להתחיל בפוליטיקה גלויה של ויתורים בשאלת השלטון ולהעמיד לדיון, ולו גם בצורה כללית, את השאלה הממשית, שאלת הקרקע, כי בה תלויה עניוּתה או רַחֲקָתה של אומה שלמה.

ואשר לנבחרים עצמם – הרי גם שני המעמדות בעלי הזכויות וגם המעמד השלישי לא ירדו לעומקה של השאלה, אשר העמדה לפני צרפת. האצילים שאפו לרכוש מחדש את ההשפעה על המלך; עיניהם של הכוהנים היו לקיום זכויותיהם; והמעמד השלישי, אף על פי שהבין מהו הדבר שיש לעשותו כדי שהבורגנות תכבוש את השלטון המדיני – לא תפס בכל זאת, כי על סדר היום עלתה גם שאלה אחרת, החשובה לאין ערוך מהראשונה, והיא: מסירת הקרקעות לאכרים, כדי שברכשם את הקרקע, שנתפרקה מנטל המסים הפיאודליים, יוכלו להכפיל ולשלוש את פריונה של צרפת, ולשים קץ לרעב הבלתי-פוסק אשר התיש מאוד את כוחותיו של העם הצרפתי.

האמנם היה בתנאים הללו מוצא אחר זולת ההתנגשות והמלחמה? – וכי אפשר היה בלי מרידותיו של המון העם, התפרצויותיהם של האכרים והתקוממויותיהם של הפועלים ודלת העם בכרכים – כללו של דבר: בלי המהפכה, מתוך שנאת מפלגות, מתוך חוככי-אינטרסים איומים, מתוך מעשי נקמה והשמדה הדדית?!

במשך חמשת השבועות של אחר כך נסו צירי המעמד השלישי במשאומתן את צירי יתר המעמדות והשתדלו להביאם לשיבה משותפת – ולעומתם הטיפו הועדים הרויאליסטיים להמשכת הפירוד בין המעמדות. המשאומתן היה לבטלה. אך בינתיים גברה מפעם לפעם האימה שהפיל העם בהתנהגותו. בפאלה-הרויאל, שנהפך לקלוב הפתוח לכל, הלכו הרוחות וסערו. הקונטרסים נתפשטו מיום ליום, והקופצים עליהם היו מרובים. "בכל שעה מופיע קונטרס חדש, – כתב ארטור יונג – היום יצאו לאור שלושים קונטרסים, אתמול – ששה עשר, ובשבעה שעבר – תשעים ושנים. תשעה עשר מעשרים קונטרסים מטיפים לחירות... התסיסה היא למעלה מכל מה שאדם יכול לשער". נואמים נושאים דברם להמון מעל גבי כסאות ליד בתי הקפה ומעוררים כבר לכבוש את הארמונות והטירות. כבר נשמעים איומי טירור, ובורסאיל, בשערי בית האספה, מתקבץ יום-יום המון רב להביע את מרירותו כלפי האצילים.

צירי המעמד השלישי מוצאים סעד ותמיכה. לאט-לאט מתוספת להם גבורה, ולבסוף, ביוני, הם מכריזים על עצמם, על פי הצעת סיִסִי, כעל **אספה לאומית**. זה היה הצעד הראשון לביטולם של המעמדות בעלי הזכויות, והעם היושב בפרזי הריע לכבודו בתשואה רבה. והאספה הלאומית הראיבה עוז וקבעה הוראת שעה, שעל פיה יגבו את המסים הקיימים, אשר אינם מאושרים מטעם החוק, רק לפי שעה, כל זמן כינוסה של האספה הלאומית. מיד לאחר נעילתה יפוטרו העם מתשלומיהם. נבחר ועד כלכלי למלחמה ברעב. אחרי כל אלה נזדרזה האספה להרגיע את בעלי ההון, באשרה חגיגת את המלוה הממשלתי. זה היה, כנראה, מעשה נבון מאוד בשעה זו שהעיקר היה – להתקיים, ולפרק כוח כביר כמלויים בעלי-הון, שהיו עלולים ליהפך למסוכנים מאוד אילו עמדו לימין החצר.

ואולם כל המעשים הללו היו למורת רוחו של השלטון המלכותי. על כן עשו הנסיכים ד'ארטוא, קונדה וקונטי (d'Artois, de Condé, de Conti) יד אחת עם שר החותם וזממו לחולל הפכה ממשלתית. ביום הנועד צריך היה המלך לבוא ברוב פאר אל האספה, לבטל את כל החלטותיה, לחתום על פירוד המעמדות ולהורות את התקנות המעטות, שהמעמדות יצטרכו להתקין, כל אחד באספתו המיוחדת.

ומהו המעשה, שנקר, באכזחה הטפוס של הבורגנות בימים ההם, בקש לעשות, כתשובה להפכה זו, שזממו אנשי החצר? – פשרה – ותו לא. גם הוא רצה, שהמלך יאשר ויקיים באספה חגיגת את זכויותיו, את שלטון-היחיד שלו, ואחר כך יואיל **בחסדו** להתקין הצבעה על פי מספר הצירים, בלי הבדל מעמד, בכל השאלות הנוגעות בעניני המסים. ואשר לזכויותיהם של האצילים והכוהנים – הרי בנדון זה צריך היה להקבע כמקודם סדר האספות של כל מעמד לחוד. הצעה זו היתה, כנראה, מתקבלת על הדעת פחות מתכניתם של הנסיכים. אין כל טעם להצעה לאחוז באמצעי מסוכן – הפכה בכוח השלטון המלכותי – בשל חצי-תקנה זו, שבין כה וכה לא יכול היה להתקיים יותר משבועים. ועוד זאת: היתכן להתקין ריפורמות בשאלת המסים, בלי לקפח את זכויותיהם של שני המעמדות העליונים?

ובכ' ביולי-27 התעודדו צירי המעמד השלישי למראה התנהגותם המאיימת והולכת של תושבי פריז ואפילו ורסאיל והחליטו להתנגד לפיזור האספה ולהתקשר בשבועה חגיגת. בראותם כי אולם האספות שלהם סגור מפני ההכנות לאספה המלכותית – פנו והלכו בסך לאולם הפרטי הראשון שנודמן להם בדרכם – אולם *Jeu de Paume*. המון רב נספח לתלהיכה זו שעברה ברחובות ורסאיל, ובראשה בִּילִי (Bailly). חיילים התנדבו לשמור עליה, והתלהבותו של ההמון הלהיבה את הצירים.

בבואם לאולם *Jeu de Paume*, נרגשים ונלהבים, נשבעו כולם, חוץ מאחד, שבועה חגיגת בהתלהבות נדיבה, לבלתי התפרד עד אם יתקנו קונסטיטוציה לצרפת.

אמנם, אלה היו דבורים סתם. בשבועה זו היה גם משהו תיאטרלי. ואולם יש רגעים, שדבורים כאלה המפעמים לבבות נעשים הכרחיים. והשבועה ב-*Jeu de Paume* הפעימה באמת את הלבבות של הנוער המהפכני בצרפת. אוי לאספות שאין בכוחן למצוא אפילו דבורים כאלה, שאין בכוחן להכריז אפילו הכרזה חגיגת כזאת!

תוצאותיו של מעשה נועז זה לא אחרו להתגלות. כעבור ימים מספר, כשצירי המעמד השלישי נתקלו בכנסית לודויג הקדוש מאין אולם אחר לאספתם, באו לשם שליחי הכמרים ונצטרפו אליהם לשם עבודה משותפת.

המועצה המלכותית, שהתעתדה לחולל מעשים כבירים, נתקימה למחרת היום, בכ"ג ביוני. ואולם האפקט שלה הוחלש לכתחילה מחמת השבועה ב-*Jeu de Paume* והאספה בכנסית לודויג הקדוש. המלך הופיע לפני הצירים. הוא בטל את כל החלטותיה של האספה, הינו, בעצם, את החלטותיו של המעמד השלישי. הוא פקד לקיים את פירוד המעמדות ואת אספותיהן הנבדלות; הוא הציב גבולות לריפורמות העתידות להקבע ואיים לפזר את כנסת המעמדים אם לא יכנעו לו. ועד בוא מועד – פקד על הצירים להתפרד. האצילים והכוהנים נכנעו ויצאו מהאולם; אך צירי המעמד השלישי לא זזו ממקומם. ואז נשא מִירְבו (Mirabeau) את נאומו המצוין והמפורסם, שבו אמר לצירים, כי המלך אינו אלא המוֹרֶשֶׁה שלהם, כי שורש שלטונם נעוץ בעם, וכי הואיל ונשבעו – שוב אינם רשאים להתפרד עד אם יתכנו את הקונסטיטוציה. "אתם יושבים כאן על פי רצונו של העם, ורק בכוח הכידונים יוכלו להוציאכם מפה".

ואולם דוקא את הכוח כבר חסרו אנשי החצר. כבר בפברואר צדק נקר באמרו, כי איש לא יכנע עוד, וכי אפילו על הצבא איי אפשר לסמוך.

ואשר לעם היושב בפרזי, הרי מאורעות כ"ז באפריל הוכיחו את הלך רוחו. בכל שעה חכו בפרזי למרד כללי של **העם כלפי הגבירים**, ואין ספק כי היו מהפכנים נועזים שהלכו אל הסמטות האפלות שבפרברים לבקש שם סעד ותמיכה נגד החצר. בורסאיל גופא, יום קודם המועצה המלכותית, הרג העם כמעט את ציר הכוהנים הכומר מוֹרִי (Maury) וגם את ציר המעמד השלישי דִּיאֶפְרֶמְנִיל, שנצטרף למחנה האצילים. בעצם יום המועצה המלכותית היו שר החותם והארכיגמון הפריזי לשרקה ולבוז, לגדוף ולקלס – כותב אחד מבני הדור – עד כי אפשר היה למות מרוב בושה וכעס. ואמנם, מזכירו של המלך, פֶּאֶסְרֶה (Passeret), שְׁלָח את המיניסטר, "מת ביום ההוא מרוגז ומבושה". בכ"ד ביוני נהרג כמעט הגמון העיר בּוֹנָה באבן שנזרקה בראשו בהיותו בפרזי. בכ"ה ביוני שפך ההמון בוז ושריקות על צירי האצילים והכוהנים. בארמונו של

הארכיגמון הפריזי נפצו כל השמשות. "הצבא יסרב לירות בעם" – אומר ארטור יונג בפירושו.

בתנאים אלה היו איומי המלך כאין וכאפס. איום היה הלך-רוחו של העם מכדי שיעזו אנשי החצר להשתמש בכוח הכיזונים; ואז קרא לודויג הט"ז: "סוף סוף יקחם השד, יתכנסו להם וחסל!"

אולם גם ישיבותיו של המעמד השלישי נתקמו לעיני העם, כשאימת ההמון שישב ביציעי האולם היתה שורה עליהן. כבר בייז' ביוני, כשהמעמד השלישי הכריז על עצמו כעל אספה לאומית נתקבלה החלטה זו לקול תרועת ההסכמה של הקהל אשר ישב ביציעי האולם ושל ההמון, בן האלפיים או שלשת האלפים, שהקיף את אולם הישיבות. רשימת שמותיהם של שלוש מאות צירי המעמד השלישי, אשר מחו נגד החלטה זו ונתלקטו אל תחת דגלו של הרויאליסטן מאלוּאָה (Malouet), עברה בפריז מיד ליד, וההמון התכונן להצית את בתיהם באש, וכשמרטין דוש (Dauch) הצביע נגד שבעות הצירים באולם Jeu de Paume – הוכרח נשיא האספה בִּילִי להוציא מתוך זהירות דרך השער האחורני, כדי שלא יפגש בהמון שהצטופף בשערי האולם; דוש נאלץ להתחבא במשך ימים מספר.

יתכן מאוד שאלמלא הכפיה הזאת שכפה העם על האספה כי אז לא הצליחו הנועזים שכצירי המעמד השלישי, אשר זכרם נקבע בהיסטוריה, להכריע את התנגדותם של הצירים המתונים [הפחדנים אשר התרכזו מסביב למאלוּאָה].

ובינתיים התכונן העם היושב בפריז בגלוי למרד, כמחייקבל להפכה הצבאית שאנשי החצר הועידו לט"ז ביולי כלפי פריז.

## פרק עשירי: התכונה להפכה

המושג המקובל על מאורעות י"ד ביולי מצטייר בערך כך: האספה הלאומית ערכה את ישיבותיה; סוף סוף, במוצאי יוני, לאחר חדשים של משא-ומתן והיסוסים, נתאחדו שלושת המעמדות. השלטון הלך ונשמט מידי החצר; אז התחילה מפלגת החצר להכין הפכה; הובהל צבא, אשר חנה סביב ורסאיל; ביום הנועד הוטל עליהם לפזר את האספה ולהכניע את פריז.

בי"א ביולי – לפי תיאור-המאורעות המקובל – מחליטים אנשי החצר להתחיל בפעולות: נקר יוצא בדימוס ומשתלח למקום גזרה; ביי"ב בחודש נודע הדבר בפריז. מתארגנת תהלוכה, העוברת ברחובות הראשיים ונושאת את דיוקנו של המיניסטר המגורש. בפאלֶה־רויאל מעורר קמיל דִּימוּלֵן (Camille Desmoulins) את העם שיזדיין; הפרברים מתקוממים ומחשלים במשך ל"ו שעות 50,000 כיזונים; ביי"ד בחודש מסתער העם על באסטיליה, המשלשלת עד מהרה את גשריה התלויים ונכנעת. המהפכה נצחה את נצחונה הראשון.

זהו ספור המעשה על הי"ד ביולי, המסופר כרגיל בחגיגותיה הרשמיות של הרפובליקה הצרפתית. ואולם אין זו אלא אמת למחצה, זוהי הרצאת עובדות יבשה ועל כן אין בה אידיוקים; ואולם אין היא מביעה את מה שיש לומר על תפקידו של העם במרד הזה ועל היחסים האמיתיים של שני כוחות התנועה: העם והבורגנות. והרי במרז הפריזי, שנסתיים בכבוש באסטיליה, כמו בכל המהפכה כולה, כבר נתקמו שני זרמים אשר נבעו ממקורות שונים: התנועה הפוליטית של הבורגנות והתנועה העממית. במונחים ידועים – בימים הגדולים של המהפכה – נתאחדו שני הזרמים אחד ארעי והכו מכות קשות את המשטר הישן. אך הבורגנות התייחסה תמיד באי-אמון לבן-בריתה הארעי – העם. וכך אירע גם ביולי 1789. הבורגנות כרתה את הברית בעל כרחיה, ולמחרת הי"ד ביולי, וגם בעצם ימי התנועה, מהרה להתארגן כדי לרסן את העם המתפרץ.

מאז ענין הנליון היה העם הרעב היושב בפריז מוכן להתפרץ בכל עת ובכל שעה, בראותו כי מצוקתו הולכת ורבה וכי משלים אותו בהבטחות שוא. ואולם מאין עזר וסעד מהבורגנות, אפילו מאלה שהצטינו בהתקפותיהם על שלטון המלך, לא היה העם יכול לעשות דבר אלא לכרסם את הרסן אשר בפיו. אך מפלגת החצר, אשר התגודדה מסביב למלכה ולנסיכים, מחליטה פתאום להכות את האספה הלאומית מכה אחת ונאמנה ולשפך את התסיסה העממית בפריז. אנשי החצר מאספים צבא, משתדלים לעורר בו את רגש הנאמנות למלך ולמלכה ומתכוננים בגלוי לפזר את האספה ולדכא את פריז בכוחות צבאיים. ומשהרגישה האספה את הסכנה האורבת לה – הניחה לחבריה, המציעים "לפנות אל העם", לעשות כעולה על רוחם, כלומר: לעורר את ההמון למרד. והואיל והעם שבסמטות היה מצפה לכך – נענה מיד לקול הקורא לו. העם מתחיל להתגעש גם קודם פטוריו של נקר, – הינו: בשמונה ביולי, ואפילו בכ"ז ביוני. הבורגנות מנצלת את הדבר הזה. היא מעוררת את העם למרד גלוי, היא מניחה לו להזדיין, ובינתיים מזדיינת גם היא כדי לעצור את נחשולי העם לבל "ירחיקו לכת". אך נחשול העם הולך וגואה, ולמורת רוחה של הבורגנות הוא כובש את באסטיליה – זה הסמל והמָעוֹז של השלטון המלכותי; והבורגנות, אשר כוננה בינתיים מליציה משלה, ממהרת להכניע את "האנשים המזוינים בכיזונים", הינו: את העם.

הבה אנסה לתאר את התנועה הכפולה הזאת.

ראינו לעיל, כי מטרת המועצה המלכותית בכ"ג ביוני היתה – להוכיח לכנסת המעמדים כי אין בו אותו הכוח שהיא מיחסת לעצמה, כי השלטון המלכותי קיים כבתחילה, כי אין כנסת המעמדים יכולה לשנות מזכויותיו ולא כלום, וכי המעמדות בעלי הזכויות – האצילים והכהנים – יקבעו בעצמם את היותורים שהם מוכנים לותר כדי להגיע לחלוקת-מסים צודקת יותר<sup>28</sup>. החסדים אשר יעשו לעם – יעשו על ידי המלך עצמו, ואלה הם: ביטול השעבוד (שכבר נתבטל במדה מרובה), ביטול זכות "היד המתה" והמסים הפיאודליים; צמצום זכות הצייד; קביעת גיוס צודק במקום ההגדלה בעת לקיחת אנשים לצבא; ביטול המלה "taille"<sup>29</sup> וארגון שלטון עצמי בערים. ולא זו בלבד, אלא שכל אלה צריכים להיות בגדר הבטחה בלבד, או ראשי פרקים של תקנות, כי תכנן של התקנות ומהותם של השינויים עתידיים להקבע אחר כך; ונראה, כי הדבר לא יתכן אלא אם כן יקופחו על ידי כך זכויותיהם של שני המעמדות העליונים.

אולם הנקודה העיקרית בנאומו של המלך – עיקרית מפני שהיא נהיתה לנקודה המרכזית של כל המהפכה – היתה הכרזתו, כי **הזכויות הפיאודליות הנן חוק ולא יעבור**. הוא הכריז כי המעשר, המַנְדָּה, הַכְּנֵטָה וכל הזכויות הפיאודליות של האצילים והכהנים והכנסיות – **הנם קנין מוחלט שלהם לצמיתות**. מאליו מובן, כי בהבטחות אלה משך אליו המלך את האצילים וקומם אותם נגד המעמד השלישי. ואולם עצם ההבטחה הזאת פירושה לצמצם לכתחילה את המהפכה וליטול ממנה כל אפשרות של ריפורמה ממשית כלשהי בעניני הכספים במדינה ובכל המשטר הפנימי בצרפת. פירושה היה שמירה מוחלטת על צרפת הישנה, על כל המשטר הישן. ולהלן נראה, כי שוב לא הבדיל העם, במשך כל המהפכה, בין שלטון המלכות ובין שמירת הזכויות הפיאודליות – בין הצורה המדינית הישנה ובין הצורה הכלכלית הישנה.

אין ספק, כי מזימות החצר הצליחה הצלחה פורתא בראשיתן. לאחר המועצה המלכותית בכ"ג ביוני ולאחר הפקודה לפזר את האספה הלאומית,

ערכו האצילים תשואות־חן למלך, וביחוד למלכה, ואל האספה המשותפת של יתר שני המעמדות באו למחרת היום רק 47 אצילים. ורק כעבור ימים מספר, כאשר פשטה השמועה, כי מאה אלף פריזאים הולכים לורסאיל – החליט רוב האצילים, בשל הדכוך הכללי אשר שרר בחצר מחמת השמועה הזאת, להצטרף אל הכהנים והמעמד השלישי; אבל גם דבר זה נעשה על פי פקודת המלך שנתאשרה על ידי המלכה הבוכיה (כי האצילים לא הוסיפו לסמוך על המלך). אגב, האצילים לא הסתירו גם הפעם את תקותם, כי לא רחוק היום והמרדנים יגורשו בכוח.

ובינתיים, סכסוכי החצר וסודותיה, כל הגה שיצא מפי נסיך פלוני או אציל אלמוני, היו מתפרסמים חיש מהר בין המהפכנים. באלפי דרכים נסתרות, שהנאורים שבאותו דור דאגו להן בעוד מועד, היה כל דבר מתפרסם בכל פריז כהרף עין. והשמועות אשר באו מורסאיל חזקו את התסיסה במטרופולין. יש זמנים, שאין תקיפי העולם יכולים לסמוך אפילו על עבדיהם; וימים כאלה הגיעו לורסאיל. עוד האצילים צוהלים להצלחתה העלובה של מועצת המלך, ומהפכנים מספר מקרב הבורגנים הצליחו בינתיים ליסד בורסאיל גופא קלוב, את "קלוב בֶּרְטוֹן", שנהפך עד מהרה למרכז כל הידיעות. לשם היו באים גם עבדי המלך והמלכה ומספרים סודות מן החצר. מיסדי הקלוב היו אחדים מצירי בֶּרְטוֹן, ובין השאר – לֶה שֶפֶלֶה, גֶלֶן וְלֵאנְדוּוִיֶה (Le Chapelier, Glezen, Lanjuinais); גם מירבו, הנסיך מאַגְיִלְיוֹן (Aiguillon), סִיֶס, בֶּרְנֶב, פֶּטְיוֹן (Petion), הכומר גֶרְגוֹר (Gregoire) ורוֹקְסֶפִיר היו חברים בקלוב הזה. ברבות הימים הוא נהפך לקלוב היעקובינים.

משנפתחה כנסת המעמדים, שררה בפריז התערורות רבה. פאלה רואיל וכל הגנים ובתי־הקפה המרובים נהפכו לקלוב מתחת לכפת השמים, שאליה היו נוהרים קרוב לעשרת אלפים איש מכל החוגים הצבוריים – לשמוע ולהשמיע חדשות, לשוחח על קונטרס חדש, להתערב עם ההמון ולשאוב ממנו כוח למפעל הבא, להתודע, להדבר. כל השמועות, כל החדשות שנועדו לקלוב הבריטוני בורסאיל נמסרו מיד לפאלה־רואיל, זה הקלוב הנסער של ההמון הפריזי. משם נתפשטו בפרברים, ואם לפי דרכן נצטרפו אליהן דברי אגדה – הרי כרוב האגדות העממיות באשר הן היו גם אלה דברי אמת יותר מהאמת עצמה, מפני שהם הקדימו את העתיד; הם גילו בצורה אגדית את הכוננות הנסתרות של המעשים, ולעתים קרובות דנו על אנשים ודברים – מתוך הרגשה – דין צדק יותר מדינים של האנשים "הזהירים והנבונים". מי היטיב מההמונים האלמוניים של פועלי הפרברים להעריך את מריה אנטואניטה, את הנסיקה פוליניאק, את המלך קֶעֶקֶש, את הנסיכים המופקרים? מי היטיב מהעם להבינם ולהכירם?

למחרת המועצה המלכותית כבר הורגשה במטרופולין נשמת־אפה של המהפכה. העיריה שלחה לאספה הלאומית את הסכמתה, ופאלה־רואיל שלח אגרת־ברכה כתובה בנוסח של נכונות לקרב. הנצחון של האספה הלאומית היה קרן תקוה לעם הרעב והמושפל, והמרד היה לו אמצעי יחיד להשגת לחמו. הרעב בפריז הלך וכבד; הקמה הזיבורי, הצהוב, החרוך, שהיו משאירים אותו על פי רוב לעניים, אף הוא לא הספיק; ואולם העם ידע, כי בפריז ובנותיה גנוזים אוצרות לחם שיש בהם כדי להשביע את כל העם, והעניים הבינו כי כל זמן שהעם לא ימרוד – יוסיפו הספרים להרעיבו כמקודם.

ובינתיים, עם תגבורת ההתמרמרות בקרב תושבי הסמטות האפלות של פריז, גבר פחדם של הבורגנות ונבחרו העם בורסאיל מפני המרד. הם אמרו: "טובים המלך והחצר מעם מורד<sup>30</sup>. מיראבו, שעד כה היה מעורר את העם למרד, נזר ממנו בהחלט בעצם יום האיחוד של המעמדות, בכ"ז ביוני, לאחר נצחונו הראשון של המעמד השלישי; הוא השתדל למשוך אחריו גם את שאר הנבחרים, בהזהירו אותם מפני "שותפים־מרדנים". וכך התחילה מסתמת באספה הלאומית תכניתם של הזיירונדיסטים. מיראבו רצה שהאספה תסייע ל"שמירת הסדר, השקט הצבורי ושלטון החוק והמיניסטריום". וגם בזאת לא הסתפק. הוא רצה שהאספה תחסה בצל המלך, מפני שכוונותיו טובות, ואם יש שמעשיו רעים – הרי אין זה אלא משום שמרמים אותו, משום שמשאיים אותו עצות רעות!

והנאספים מחאו לו כף. "שֶפֶן – אומר לואי בלאן בצדק – תחת להתאזר עוז ולמגר את כסא המלכות, שאפה הבורגנות לחסות בצלו. לודוּיג הֶטְוִז, שהאצילים עזבו אותו, מֵצֵא לוֹ מִשְׁרָתִים נֶאֱמָנִים וְחֹרְדִים עַד מֵאֹד בְּקֶרֶב הַקְהָלוֹת, שֶנֶרְאוּ לְרַגֵּעַ קִשֵי עוֹרָף כֵל כֵך. הוּא חָדֵל לְהִיֹת מֶלֶכֶם שֶל הָאֲצִילִים וְנֶהֱפֵךְ לְמֶלֶכֶם שֶל בְעָלֵי הַרְכוּשׁ".

מום זה שבמהפכה עתיד להיות לה לרועץ כל ימיה, עד פרוץ הריאקציה, כאשר נוכח להלן.

בינתיים הלכה העניית במטרופולין הלך וגבור. אמנם, נקר אחז באילו אמצעים כדי לקדם את פני הרעב. ב'ז בספטמבר 1788 הפסיק את הוצאת התבואה מצרפת וקבע פרסים לרובי הבאתה למדינה; 70 מיליון לירה הוצאו לקניית תבואה בחוץ לארץ. בה בשעה פרסם ברבים את החלטתה של מועצת המלך מכ"ג באפריל 1789, אשר על פיה הורשו השופטים והשוטרים לבדוק את אוצרות־התבואה הפרטיים, לערוך את מפקד הזרעים הגנוזים בהם, ובשעת הצורך להוציאם השוקה. אך קיום התקנות הללו נמסר לידי השלטונות הישנים, ואף על פי שהמשלה הקציבה פרסים למביאי התבואה לפריז – היתה התבואה המובאת מוצאת מניה וביה בסתר וחוזרת חלילה, כדי לקבל את הפרס שנית. לשם ספסרות זו היו הסוחרים הסיטונים קונים את התבואה בערי השדה; הם היו קונים את היבול בעודו בשדה.

בענין זה נתגלה פרצופה האמתי של האספה הלאומית. אין ספק, כי בשעת השבועה ב"Jeu de Paume" היא היתה נפלאה, אבל היא היתה בורגנית בהחלט בכל הנוגע לעם. ב'ד' ביולי, לאחר הדין וחשבון של הועד לעניני ההספקה, התחילה האספה לדון על האמצעים שיש לאחוז בהם כדי להבטיח לחם ועבודה לעם. שעות רצופות נמשכו הדבורים, הצעות מהצעות שונות עלו בוז אחר זו. פֶטְיוֹן הציע הלואה, אחרים הציעו ליפות את כוחן של האספות הגליליות לאחוז באמצעים הדרושים, אך כלל החלטה ומעשה לא הגיעו; האספה הסתפקה בהבעת צער לעם. וכשאחד הגוואמים פתח פיו לדבר על הספרים ופרש אחדים מהם בשמותיהם, התקוממה נגדו כל האספה. כעבור יומים, ב'ו' ביולי, הודיע בוש (Bouche), כי העבריינים ידועים, וכי בעוד יום יפרשו את שמותיהם. "פחד נפל על כל האספה כולה", כתב גורסאס (Gorsas) בעתונו "Courier de Versailles et de Paris" שייסד בימים ההם. אך למחרת היום לא פסק איש אפילו פסוק אחד בענין הזה. בין אספה לאספה נתמעך הענין. – על שום מה? המאורעות שהתחוללו אחר כך מעידים, כי הדבר נעשה משום חשש שמא יתגלו על ידי כך מעשים מבישים.

מכל מקום ברור, שהאספה חששה מאוד מפני התפרצות העם וב 30 ביוני, כשפרצו המהומות בפריז בגלל מאסרם של אחד עשר חיילים מהגוארדיה הצרפתית שסרבו למלא את רוביהם כדורי מלחמה, שלחה האספה אגרת למלך, כתובה בשפת חונף והבעת "נאמנות עמוקה לשלטון המלך"<sup>31</sup>.

מיום שֶפֶן המלך את הבורגנות בהשתתפות כלשהי בשלטון, החלה הבורגנות לדגול בשמו וכוחו ארגונה סיעה לו במלחמתו בעם. ואולם – וישמש נא הדבר אזהרה למהפכות הבאות – בחיי הפרט, המפלגות והמוסדות יש הגיון מיוחד, שאין בכוח איש לשנותו. העריצות המלכותית לא יכלה להשלים עם המעמד הבורגני, אשר תבע את חלקו בשלטון. היא הוכרחה על פי ההגיון והגורל לעמוד עמו בקשרי מלחמה, וכיון שנטשה המלחמה הוכרחה העריצות המלכותית לנחול מפלה ולפנות את מקומה לשלטון נבחר, הינו: לצורת שלטון המתאימה לבורגנות יותר מכל. כמו כן אי אפשר היה לה לעריצות המלכותית להתיצב על בסיס הדימוקרטיה אלא אם כן תבגוד במשענתה הטבעית, הינו: במעמד האצילים. על כן השתדלה להגן בכל כוחה על האצילים וזכותיהם, והאצילים הללו, עדיפי הזכויות, לא עמדו בנסיון הראשון ובגדו בה.

והשמועות על המדנים והתככים הנרקמים בחצר המלכות באו בינתיים מכל צד, הן אל חסידי ההרצוג האורליאני, שהיו מתכנסים במורנוז, והן אל המהפכנים, פְּאֵי הקלוב בריטון. בורסאיל ובדרך מורסאיל לפריז פשטו הגייסות, בפריז גופא כבש הצבא אחת העמדות החשובות ביותר,



בדרך העולה לורסאיל. ספרו, כי בדרך זו נטושים 35,000 איש, וכי בקרוב יצטרפו אליהם עוד 20,000. הנסיכים והמלכה טכסו עצה לפזר את האספה הלאומית. לדכא את פריז כשיפרוץ בה המרד, לאסור ולהרוג לא רק את מפיחי המרד הראשיים, את ההרצוג האורליאני, אלא גם כמה מצירי האספה הלאומית, כגון מיראבו, מונניה (Mounier), לאלייטולנדל (Tolendal-Lally), אשר השתדלו להפוך את לודוויג הט"ז למלך קונסטיטוציוני. שנים עשר צירים צריכים היו לעלות לקרבן – ספר אחר כך לאפנט (Lafayette). כדי לבצע את התכנית הובהלו הברון די ברוטיל (Breteuil) והמרשל די ברוזי (Broglie) – ושניהם היו מוכנים להתחיל בפעולות. "אם יהיה צורך לשרוף את פריז – אמר די ברוטיל – "שרוף נשרפה!" והמרשל די ברוזי כתב לנסיך קונדה, כי "יריתותוח אחת דיה להניס את כל מחרחריי הריב הללו ולכונן מחדש את שלטון היחיד במקום הרוח הריפובליקנית המתרגשת לבוא" (לואי בלאן, דברי ימי המהפכה הצרפתית).

ולא צדקו ההיסטוריונים ממחנה הריאקציה האומרים, כי אלה היו שמועות פורחות באויר. במכתבה של הדוכסית פוליניאק לראש העיר פלסל (Flesselles), שנשלח ב"ב ביולי ונמצא אחר כך, נקובים כל העסקים החשובים בשמותיהם המרומזים, והוא מוכיח בעליל, כי אכן היה קשר אשר הוכן בחצר ונועד לט"ז ביולי. ואילו היה צל ספק באמתות הדבר הזה – הרי הוכחה מספיקה אפשר למצוא בדברי הדוכסית די בוורון (Beuvron) שאמרה בקאן, בעשרה ביולי, לגנרל דימוריה (Dumouriez) במעמד יותר משישים אצילים:

– "השמע, מר דימוריה, את החדשות החשובות? ידיו נקר גורש; המלך עולה שוב על כסאו; האספה מוגרה; יתכן כי ידיו, כל הארבעים ושבעה כולם, חבושים כבר בבסטיליה, יחד עם מיראבו, טארניה (Target) ועוד מאה מנוולים כמוהם מן המעמד השלישי; ומרשאל דיברולי נמצא בודאי בשעה זו בפריז בראש צבא בן 30 אלף חיילים" (זכרונות דימוריה, כרך ב', 35). אולם הדוכסית טעתה: נקר גורש רק ב"א בחודש, וברולי לא הספיק להכנס לפריז: פריז הקדימה את החצר.

ומה עשתה בזמן הזה האספה הלאומית? – מה שעשו ויעשו כל הפרלמנטים תמיד, ובהכרח. היא לא אחזה באמצעים נמרצים.

ביום שהעם היושב בפריז החל כבר במרדו, הינו: ב 8 ביולי, מלאה האספה דוקא את ידי דפכה מיראבו לחבר אגרת-בקשה מנומסת למלך, שבה השתדלה האספה לפני לודוויג הט"ז שיסלק את צבאותיו. האגרת נכתבה בשפת חלקות. בה דובר על האהבה הרבה שהעם רוחש למלכו, על התודה לאלוהים שאצל לו את הברכה שבאהבת המלך! ומלים כאלה ורעיונות כאלה עוד יזדמן לנו לשמוע בזמן המהפכה בדבריהם של נבחרים העם אל המלך.

הרוצה להבין את המהפכה אינו צריך להסיח דעת ממאמצייהם של בעלי הרכוש להטות אליהם את שלטון המלך ולעשותו להם תריס בפני העם. באגרת-בקשה זו, שנשלחה מטעם האספה הלאומית ימים מספר לפני הי"ד ביולי, אנו מוצאים כבר את שורש האסונות אשר התחוללו ברבות הימים, בשנת

1793, בקוננט.

## פרק אחד עשר: פריז ערב י"ד ביולי

על-פי רוב אין שימת לבם של ההיסטוריונים מוקדשת אלא לאספה הלאומית בלבד. נבחרים העם שהתכנסו בורסאיל נראים להם כסמל המהפכה, וכל דבור וכל תנועה שלהם הרי הם רושמים בהערצה. ואולם דוקא לא כאן היה בית היוצר לנשמת המהפכה בימי יולי אלה. מקומו היה בפריז.

אלמלא פריז ואלמלא העם היושב בתוכה היתה האספה כאין וכאפס. אלמלא מוראו של העם המתפרץ – היו אנשי החצר מפזרים, בלי כל ספק, את האספה, כאשר פזרה כמה פעמים אחר כך: נאפוליון ב"ח בברוקר ונאפוליון השלישי בב' בדצמבר, וזה לא כבר בהונגריה וברוסיה. אין ספק שהצירים היו מוחים; הם היו פוסקים בודאי פסוקים נמלצים לרוב, ואולי גם מנסים לקומם את ערי השדה; אולם **בלי עם המוכן להתקומם**, בלי הכשרה מהפכנית מוקדמת, המטביעה את חותמה בלב ההמונים, בלי קריאת העם למרד, קריאה היוצאת מפי אנשים נועזים מעטים ונמסרת לעם מפה לפה – בלעדי אלה חדלת-אונים היא אספת-הנבחרים בפני הממשלה הקיימת, על המון פקידיה ועל צבאותיה הסרים למשמעתה.

אך המזל גרם שפריז לא שקטה. בשעה שהאספה הלאומית, אשר הלכה שולל אחרי הסכנה המדומה, המשיכה ב' ביולי בשקט גמור את הווכחים על הצעת הקונסטיטוציה, התכונן העם היושב בפריז למרד, ואילו נצטרפו סוף-סוף הנועזים ומרחיקי-הראות שבין עסקני הבורגנות. בפבררים נמסרו מפה לפה פרטי ההתקפה הצבאית שהכינו אנשי החצר לט"ז בחודש; שם ידעו את הכל – אפילו את איומיו של המלך לפרוש לסואסון ולהסגיר את פריז לידי הצבא. והכבשן הגדול הזה, פריז המעטירה, התחיל להתארגן ב"רבעים" שלו, כדי להעמיד כוח מול כוח. ואמנם, "השותפים-המרדנים", שאת אימתם הפיל מיראבו על החצר, הובהלו לעזרה; בבתי-המרזח האפלים של הפרברים היו המוני פריז העניים והבלויים מטכסים עצה "להציל את המולדת" והזדינו ככל אשר השיגה ידם.

מאות מטיפים-פטרויוטים – כמובן: "בני-בלי-שם" – עשו את כל האפשר, כדי לחזק את התעמולה ולעורר את העם שיצא לראש חוצות. אחד האמצעים החביבים ביותר, כותב ארתור יונג, היו "הצפרדעים" והזיקים; מכרו אותם בחצי-מחיר, ובהתקהל ההמון באחת הקרנות להסתכל בזיקים היה נואם עולה אל הדוכן לדבר אל ההמון ולספר לו על הקשר שזוממים אנשי החצר. כדי להפיץ את ההתקהלויות הללו "קודם הספיקה פלוגת שויצאים אחת; עכשיו היה צורך בגדוד שלם, וכעבור ימים מספר יהא צורך בצבא שלם" – כתב ארתור יונג לפני הי"ד ביולי.

ואמנם, מראשית מחציתו של חודש יוני רגש העם הפריזי והתכונן למרד. עוד בראשית יוני חכו למרידות מחמת יוקר הלחם – אומר מוכר-הספרים האנגלי הארדי (Hardy) שהתגורר בימים ההם בפריז; ואם שקטה פריז עד כ"ה ביוני – הרי אין זה אלא משום שעד שנתכנסה המועצה-המלכותית עוד האמין העם שהאספה הלאומית תפעל משהו לטובתו. אך בכ"ה ביוני הבין, כי לא נותרה לו אלא תקוה אחת – המרד.

עוד באותו יום הלך חלק מבני פריז לורסאיל, והתכונן להתנגשות עם הצבא. בפריז גופא נערכו בכל מקום התקהלויות, "המוכנות לכל מעשה קיצוני", – ככתוב בדו"ח הסודיים שנשלחו למיניסטר החוץ ונתפרסמו על ידי שאסן (כרך ג' ע' 453): "העם רגש כל הלילה, ערך תאורות וזירה זיקים רבים מול פאלה-רויאל ומשרד-הבקורת העליון. נשמעו קריאות: "יחי ההרצוג האורליאני!"

באותו יום, בכ"ה ביוני, עזבו חיילי הגוארדיה הצרפתית את קסקטייהם ושתו לשכרה והתרועעו עם העם, אשר משקם אחריו אל חלקי-העיר השונים ושוטט בראש חוצות וקרא: "הלאה הכמרים!"

וה"רבעים", הינו: אספות הבוחרים הראשונים<sup>32</sup>, שהוסיפו להתכנס גם לאחר הבחירות, היטיבו בינתיים להתארגן, ביחוד ברבעי הפועלים, והתכוננו להתנגדות בכוח. ה"רבעים" היו מקושרים זה בזה ובאיי-כוחם השתדלו להצטרף וליצור<sup>33</sup> משהו מעין הנהלה עירונית עצמאית, שאינה תלויה בעירייה הבורגנית. בכ"ה ביוני עורר פֶּוֹנְוִיל (Bonnevill) את הגנאפים באספת-הנבחרים להזדיין והציע להם ליסד "קומונה", ולחזוק הצעתו הסתמך על העובדות ההיסטוריות הידועות מימי-הביניים. למחרת היום, לאחר אספה מוקדמת במוזיאון שברחוב דופינה, נתכנסו באי-כוח ה"רבעים" לאספה כללית בבית העירייה. באחד ביולי נתקיימה אספתם השניה, שאת הפרוטוקול שלה מפרסם שאסן (כרך ג', עמ' 439–444), 458, 460). כך נוצר "ועד התמיד" שנתכנס אחר כך ב"יולי", וכך נוצרה ההסתדרות המהפכנית של פריז, אשר מלאה תפקיד כה חשוב במהלך המהפכה להבא.

ומקרה פשוט, כמאסרם של אחד עשר החיילים מן הגוארדיה הצרפתית, אשר סרבו למלא את רוביהם כדורי-מלחמה והושמו בבית-הכלא הצבאי ב 30 ביוני, עלול היה לעורר מרד גדול בפריז. כשעלה לוסטאלו (Loustalot), עורך העתון Les Révolutions de Paris, על הכסא בפאלה-רויאל, מול בית הקפה פוא, כדי לנאום בפני הקהל על העניין הזה ולעוררו לפעולות – פרצו מיד ארבעת אלפים איש אל בית הכלא והוציאו לחפשי את החיילים האסורים. כשראו שומרי הכלא את ההמון המתקרב, הבינו כי לא תועיל כל התנגדות ובעצם ידיהם הוציאו את האסירים אל העם. אותה שעה באו בדהרה הדראגונים, שהיו מוכנים להתפרץ על העם, אולם גם הם הססו, החזירו את החרבות לנדנן והתחילו מתרועעים עם ההמון. אימה נפלה על האספה הלאומית כשנודע לה למחרת היום שהצבא נתן יד למורדים. "האמנם נהיה דְּבָרִים לעם פרוע?" – שאלו האדונים הצירים.

המרד התלקח גם בסביבות פריז. בנאנז'י סרב העם לשלם את המסים עד אשר יקבעו באספה הלאומית. הלחם לא הספיק שם (לא מכרו יותר מסאתיים חטה לכל קונה), והשוק היה מוקף תמיד דראגונים. אבל גם מציאותו של הצבא לא מנעה את המרידות שנתחוללו בנאנז'י ובשאר העיירות אשר בסביבות פריז. בכל מקום פרצו פעם בפעם מריבות בין ההמון והאופים. אז היו ההמונים לוקחים מהם את כל הלחם בלא תשלום מחיר, – אומר יונג. בכ"ז ביוני מספר העתון Mercure de France גם על נסיונות שנעשו בכמה מקומות, וביניהם סן-קאנטן, לקצור את הקמה בעודה באבה, – כי כבד מאוד היה מחסור התבואה.

בשלושים ביוני התחילו הפאטריוטים בפריז להרשם בקפה "du Caveau" לשורת המתקוממים; למחרת היום, כשנודע הדבר כי ד"ר-ברולי נתמנה למצביא, היו התושבים – כעדות הדו"ח הסודיים של המשטרה – מדברים ומכריזים בפומבי, כי "אם יירה הצבא, ולו גם יריה אחת, תהיה כל פריז למאפֶּלֶת אש ולתל-שממה... הם אומרים עוד דברים רבים, האיומים יותר... השומר נפשו נזהר מלצאת החוצה" – מוסיף אותו סוכן המשטרה.

בשנים ביולי בוערת חמתם של התושבים על הרצוג ארטוא ובית פוליניאק המקורבים למלכה. ההמון מתנכל להמיתם ולהחריב את בתיהם. מתכוננים כמו כן לכבוש את כל התותחים הנטושים על פני פריז. ההתקלויות הולכות ורבות: "את חמת העם אין לשער" – כתוב בדו"ח של המשטרה. באותו יום, כותב מוכר-הספרים הארדי, "קרוב לשעה השמינית בערב בקש ההמון הנסער שבפאלה-רויאל" לצאת לורסאיל כדי להציל את צירי המעמד השלישי, כי נתפשטה שמועה, שהאצילים מתנכלים לרצחם נפש. ואגב מדובר כבר על תפיסת הנשק שבבית האינואלידים, מקום גניזתם של הרובים והתותחים.

יחד עם החימה על החצר גברה ההתמרמרות גם מחמת הרעב. בארבעה ובששה ביולי התחילו השלטונות אוחזים באמצעים לשמור את המאפיות מן השוד העלול להתפרץ; ברחובות – מספר הארדי – שוטטו משמרות של הגוארדיה הצרפתית והשגיחו על חלוקת הלחם.

בפריז גופא, בין עשרים אלף מחוסרי העבודה, שהממשלה העבירה אותם בחפירה במונמארטר, התחוללה בשמונה ביולי מעין התחלה של מרד: וכעבור יומים, בעשרה ליולי, כבר נשפך דם בראש חוצות, וביום ההוא החל ההמון לשרוף את שערי העיר. בשושה-דיאָוֶטֶן השתמש ההמון בשערים השרופים והבריח לתוך העיר מכולת ויין בלא תשלום מכס.

קאמיל דימולן לא היה מעז לעורר ב"יולי את העם להזדיין לולא הבטחון שהיה לו, על סמך הנסיונות של הימים שעברו, כי קריאתו תמצא אזנים קשובות; לולא ידע, כי י"ב ימים לפני כן הצליח לוסטאלו לעורר את העם בענין פחות מזה, וכי פרברי פריז מצפים עכשיו לאות ראשון, לדחיפה ראשונה – כדי להתפרץ.

קוצר רוחם של הנסיכים, שהיו בטוחים כי הפכתם תצליח, החיש את הפרץ שהכינו אנשי החצר לט"ז ביולי. וכך הוכרז המלך לפעול קודם שהגיעו לורסאיל כוחות-צבא נוספים<sup>34</sup>.

נקר פוטר ב"יולי, והרצוג ארטוא נטה אגרוף בפני המיניסטר בלכתו אל חדר מועצת המיניסטרים, והמלך המפורסם בצביעותו העמיד פנים במועצה כאינו יודע דבר, אף על פי שכבר חתם בעצם ידו על פקודת פיטוריו של המיניסטר. נקר נכנע בלי אומר ודברים לפקודות אדוניו. יתר על כן: הוא עשה לפנים משורת כונתו וסדר את נסיעתו לבריטל בחשאי, כדי שלא יקים חלילה שאון בורסאיל.

בפריז נודע הדבר רק למחרתו, ביום הראשון בשבת, ב"יולי, סמוך לצהריים. הכל חכו כבר לפטוריו של נקר, שנועדו להיות הפעולה הראשונה של ההפכה המלכותית. נתפשטו ברבים גם דברי ההרצוג די ברולי, כי בעזרת שלושים אלף חייליו החונים בין פריז לורסאיל הוא מקבל על עצמו "אחריות לפריז". והואיל ושמועות רעות נתפשטו מבעוד בוקר, שאנשי החצר מתכוננים לפרוע פרעות בתושבי המטרופולין – נהרה כל "פריז המהפכנית" לפאלה-רויאל. ושם נתקבלה הידיעה על גלותו של נקר.

"ובכן, החצר העיזה להתחיל במלחמה?!!" אז יצא קמיל דימולן מאחד מבתי הקפה של פאלה-רויאל, הוא "קפה פוא", בידו האחת החזק סייף ובשניה אקדח, עלה על כסא ועורר את העם להזדיין. הוא שבר ענף מעץ ומעלה ירוק עשה לו "שושן"<sup>35</sup>, שנועד לשמש אות האחדות. וקריאתו "חלילה לנו להתמהמה! תפשו נשק!" נתפשטה בכל הפרברים.

לאחר הצהרים נהרה תהלוכה כבירה, שבראשה נשאו את צלמיהם העטופים שחורים של ההרצוג האורליאני ושל נקר (פשטה שמועה, שגם ההרצוג האורליאני הוגלה), דרך פאלה-רויאל ורחוב רישליה אל ככר לודוויג הט"ו (עכשיו: ככר ההסכמה, Concordia). הככר היתה מלאה צבא: חיילים שוייצים, חיל-רגלים צרפתי, הוזארים ודראגונים, בפקודתו של מרקז בֶּזְנְוֶאל (Besenval). עד מהרה הוקף הצבא על ידי ההמון; החיילים ניסו להדוף את ההמון בחרבות שלופות וגם ירו בו יריה אחת; אך מלחץ ההמון הכביר שהלך הלוך וגדול, הלוך והדוף, הלוך ומעוך והקף והכות את שורות הצבא – נאלצו החיילים לסגת אחור. מאידך גיסא נתפשטה שמועה, כי חיילי הגוארדיה הצרפתית ירו בגדוד "המלך הגרמני" (Royal Allemand) הנאמן למלך, וכי הצבא השוייצ מסרב לירות בעם. וביזנואל – שלא היה, כנראה, מן המאמינים ביותר באנשי החצר – נסוג אחור מפני נחשול ההמון ההולך ורב ונהג את צבאותיו לשדה מארס<sup>36</sup>.

הנה כי כן החלה המלחמה. אך מה יהיה בסופו של דבר אם הצבא, שעדיין שמר אמונים למלך, יקבל פקודה לתקוף את פריז? אז הבליגו המהפכנים הבורגנים על רחשי לבם והרהיבו עוז לאחוז באמצעי קיצוני: הם פונים לעזרת העם. בכל פריז מזעיקים הפעמונים את העם, ואנשי

הפרברים מתחילים לחשל כידונים<sup>37</sup>. לאט-לאט יוצאים האוכלוסין המזוינים אל ראש חוצות. כל הלילה מבקשים בני ההמון כסף מהעוברים ושבים לקניית אבק שרפה. השערים בוערים באש. כל השערים שעל החוף הימני למן הפרבר סנט-אנטואן ועד הפרבר סנט-אונורה וגם השערים אשר ליד הפרברים סן-מרקל וסן-ז'אק – עלו באש; המכולת והיין מובאים לפריז באין מפריע, בלא תשלום מכס. כל הלילה מריעים הפעמונים, והבורגנים חרדים לרכושם, מפני שאנשים מזוינים בכידונים ואלות משוטטים בעיר, בוזזים את בתיהם של אויבי העם והספרים, מתדפקים בדלתיו הגבירים ומבקשים לחם וכלי זין.

למחרת היום, ב"ג ביולי, נוהר ההמון קודם כל למקום התבואה, הינו: למגזר סן-לזור וצר עליו בקריאות: **לחם! לחם!** הם טוענים חמשים ושנים קרונות, אך אינם שודדים את הלחם, אלא מובילים אותו אל השוק המרכזי, אל הככר אשר ליד בית העיריה, כדי לחלקו לכל העם. לשם מוביל העם גם את המכולת המובאת לפריז בלא תשלום מכס<sup>38</sup>.

אותה שעה כובש העם גם את בית הסוהר פורס (Force), שבו נחשבו האסירים אשר נדונו על חובות שלא נפרעו, והאסירים שהוצאו לחפשי הולכים בראש חוצות פריז ומודים לעם; אך מרד האסירים בבית-הסוהר שְׁטָלָה דוֹפָא, כנראה, על ידי הבורגנים אשר מהרו להזדיין והעמידו את משמרותיהם ברחובות. סמוך לשעה הששית בערב נשלחה המשטרה הבורגנית, שהספיקה כבר להתארגן, אל העיריה ובשעה העשירית בערב – אומר שאסן – החלה בפעולות.

טן ודומיו, שהם הפה לפחד הבורגנות, משתדלים להוכיח, כי ב"ג ביולי היתה פריז נתונה "בידי שודדים". אך הדברים הללו סותרים את עדותם של בני הדור ההוא. אמנם, היו מקרים שהאספסוף המזויני בכידונים היה מעכב ברחובות את העוברים ושבים ומבקש מהם כסף לכלי-זין; ואור לי"ג ביולי ואור לי"ד בו היה כמו כן מעשה, שאנשים מזוינים התדפקו על פתחי גבירים ובקשו מהם מאכל ומשקה או נשק וכסף. ידוע כמו כן כי היו נסיונות של שוד, כי עדים נאמנים מספרים, שאור לי"ד ביולי נתלו כמה אנשים בגלל נסיונות כאלה<sup>39</sup>. ואולם גם בענין זה, כבכל שאר הענינים, מפריז טן מאוד בשעה שהוא בא לקטרטג על המהפכה.

יאמרו הריפובליקנים הבורגנים בימינו מה שיאמרו, ואולם המהפכנים של 1789 פנו בבקשת עזרה דווקא אל "השותפים המבישים", שעליהם דבר מיראבֹ. הם הלכו לבקשם בסמטות האפלות של פרברי פריז; והם השכילו לעשות! כי אפילו אם היו מעשי-שוד מעטים – הרי **בדרך כלל** הבינו ה"שותפים" הללו את גדלות הימים הללו והקדישו את נשקם למפעל הכללי הרבה יותר מאשר לספוק הנקמה האישית ולהקלת סבלותיהם הפרטיות, אף על פי שאלו היו קשות עד מאוד.

ואין ספק, כי מקרי השוד היו מעטים. אדרבה, משנתפרסמה הידיעה על ההתנגשות שפרצה בין הצבא והבורגנים המזוינים – הרצינו הלבבות מאוד. "האנשים נושאי הכידונים" ראו, כנראה, את עצמם כשומרי העיר הנושאים בעול אחריות גדולה. גם מארמונטל (Marmontel), אויבה המובהק של המהפכה, נאלץ לציין, כי השודדים עצמם, שגם עליהם נפלה האימה הכללית(?), לא עשו כל רע. החנויות היחידות שהכריחו לפתוח היו בתי מסחר הנשק, ומשם לקחו לעצמם כלי זין" – עד כאן לשונו בזכרונותיו. וכשהביא ההמון לככר ג'רו (סמוך לעיריה) את מרכבת הנסיך לאמסקס (Lambesc) כדי לשרפה – מסרו את התיבה ואת כל החפצים שנמצאו בה לבית-העיריה. העם סרב לקבל כסף מניירי סן-לזור ולא לקח אלא קמח, נשק ויין, שהובאו לככר ג'רו. הציר האנגלי כותב בדו"ח שלו, כי ביום זה לא נגעו באוצר המדינה ולא בבנק לדיסקונטה.

האמת היא, כי למראה המון הרעבים, הקרועים והבלואים, המזוינים באלות וכידונים "מכל המינים", למראה צלמי הבלהות של הרעב אשר הגיחו החוצה – נפלה על הבורגנים אימה גדולה, ושוב לא נמחה זכרה מלבם. אפילו הבורגנים אשר שאפו למגר את המונארכיה בחרו ברבות הימים, בשנת 1791 ובשנת 1792, לקבל עליהם את מרות הריאקציה ולהכנע לעם זר – מאשר לעורר את העם למהפכה. זכר ההמון הרעב והמזויני, שראו עיניהם ברחובות ביום השנים-עשר, השלושה-עשר והארבעה-עשר ביולי 1789, הדריכום מנוחה.

"נשק!" – זו היתה הקריאה הכללית, לאחר שהצליח העם לקבל מעט לחם. את הנשק בקשו בכל מקום, ולא מצאוהו, וימים וילות חשלו בפרברים כידונים שונים מכל הבא ביד.

והבורגנים לא התמהמהו לכונן בינתים את שלטונם, את ההנהלה העירונית ואת המשטרה.

הבחירות לאספה הלאומית היו, כידוע, עקופות<sup>40</sup>. אך כתום הבחירות הוסיפו בוררי המעמד השלישי, שאליהם נצטרפו בוררי האצילים והכמרים, להתכנס כפעם בפעם, ומכ"ז ביוני ואילך היו הבוררים מכל רבעי הבחירות מתאספים בבית העיר ברשיון השלטון העירוני הרשמי, הינו: ברשיון העיריה והמיניסטר של פריז. והבוררים הללו נטלו על עצמם לכונן את המשטרה האזרחית. וכבר ראינו, כי בראש חודש יולי נערכה אספתם השניה.

בי"ב ביולי יסדו את "ועד התמיד" בנשיאותו של בא כוח הסוחרים פֶלְסֶל והחליטו, כי כל רובע מששים רבעי הבחירות של פריז יבחר מאתם אזרחים מהידועים והמסוגלים לשאת נשק, ומהם תצטרף מיליציה בת 12000 איש לשמירת הבטחון הצבורי. במשך ארבעה ימים שערו להגדילה כדי 48000 איש, ובינתים השתדל הועד לפרק את הנשק מעל דלת העם.

"וכך – אומר לואי בלאן בצדק – כוננה הבורגנות לעצמה גוארדיה פֶרְטוֹרְזֵינִית בת 12000 איש. היא השתוקקה לפרק את הנשק מעל העם ויהי מה, ולו גם נאלצה על ידי כך להכנע שוב לחצר".

במקום הצבע הירוק של ה"שושן" בימים הראשונים – צריכים היו השוטרים לשאת "שושן" אדום-כחול, וועד התמיד אהז באמצעים כדי לנעול דלת בפני העם המזדיין, שלא יכנס לשורות המיליציה הזאת. הועד הוציא פקודה, שעל פיה ימסר לדין כל נושא נשק ושושן אדום-כחול שאינו רשום באחד הרבעים. אור לי"ד ביולי מינה הועד גם את מצביא הגוארדיה הלאומית הזאת; זה היה איש מגזע האריסטוקראטים, הרצוג ד'אומון (d'Aumont). הוא סרב לקבל על עצמו את המשרה הזאת, אז נמסרה ההצבאה לאריסטוקראט אחר, מרקזי די לא סאל (Salle), שנתמנה תחילה לסגן-מצביא.

כללו של דבר: עוד העם מחשל כידונים ומזדיין, עודנו שומר על אבק השרפה שלא יוציאוהו מפריז, עודנו מחרים את הקמח ומביאו לשוק המרכזי או לככר ג'רו, עודנו בונה באריקדות כדי להפריע את צבאות המלך מלהכנס לפריז; עודנו כובש את הנשק שבבית האינואלידים ונוהר בהמון אל בסטיליה כדי להכריחה להכנע – שקדו הבורגנים לשמור על השלטון שלא ישמט מידיהם. הם יסדו קומונה (קהלה) פריזית בורגנית, אשר השתדלה להפריע את תנועת העם, ובראשה הועמד פֶלְסֶל, שהיה מחליף מכתבים עם גברת פוליניאק לטכס עצה איך למנוע את המרד בפריז. ידוע כמו כן, כי כשבא ההמון ב"ג ביולי לבקש נשק מאת פלסל, הזמין במקום רובים – ארגזים מלאים לֶבָנִים וגרוטאות, ולמחרת היום התאמץ בכל כוח השפעתו להפריע את העם מלכבוש את בסטיליה.

כך הניחו המנהיגים הזרזים של הבורגנות את היסוד לפוליטיקה של בגידה, אשר נתקל בה במשך כל המהפכה.

## פרק שנים עשר: כבוש בסטיליה

בי"ד ביולי בבוקר נתנו בני פריז את לבם לבסטיליה – זה המבצר הקודר בעל המגדלים המוצקים והגבוהים, המתנוססים בין בתי הרובע של הפועלים בקצה הפרבר סנט-אנטואן. ההיסטוריונים חוקרים עד היום לדעת, מי האיש אשר הסב את לב העם לצד זה; ויש משערים, כי ועד התמיד אשר בבית העיר הוא שכיון את לב העם כלפי הסמל הזה של שלטון המלך, כדי להציב על ידי כך מטרה מסוימת למרד. ואולם השערה זו אינה מתאמת לחלוטין, ויש עובדות רבות הסותרות אותה. קרוב יותר לשער, שכבר בי"ב או בי"ג ביולי הרגיש העם, כי בתכניות לדכוי המרד בפריז עתידה בסטיליה למלא תפקיד חשוב, ועל כן החליט לכבוש אותה.

ואמנם ידוע, כי במערבה של פריז היה לחצר צבא בן שלושים אלף אשר חנה בשדה מארס בפקודתו של ביזנואל; ונקודת המשען לצבא התוקף את פריז מצד מזרח – היתה בסטיליה, אשר תותחיה היו מכוונים כלפי הפרבר המהפכני סנט-אנטואן והרחוב הראשי שבו, וגם כלפי רחוב סנט-אנטואן המוביל אל בית העירייה, אל פאלה-הרואל ואל ארמון טוילרי. הסכנה הצפויה מבסטיליה היתה, איפוא, ברורה וגלויה, ובי"ד ביולי מהשכמת הבוקר – מספרים "שני ידיו החירות" – היתה הקריאה "לבסטיליה!" עוברת מפה לפה מקצה העיר ועד קצה<sup>41</sup>.

אמנם, בחילה-המצב של בסטיליה היו רק 114 איש – 84 אינוואלידים ו-30 שווצאים, ועתה ידוע, כי שר המבצר לא דאג להספקת-הכלכלה. אך עובדה זו מוכיחה, כי עצם הרעיון בדבר התנפלות רצינית על מבצר אדיר זה לא נתקבל כלל על הדעת. אלא שהעם ידע, כי הקושרים הרואליסטים סומכים על בסטיליה; דְרִי הבתים הסמוכים ספרו, כי אור ליי"ג ביולי הביאו מבית-הנשק אוצרות אבק-שרפה לבסטיליה. כמו כן ידעו, כי בי"ד ביולי בבוקר העמיד שר-המבצר, מרקז דה-לוֹנֶה (Launey), את התותחים שהיו מוכנים לירות בעם, אם ההמון ילך אל העירייה.

מן הראוי לומר כמו כן, שהעם היה שונא את בתי-הכלא מאז ומתמיד: את בית-הסוהר הביקטרי, את טירת נֶנְסֶן, את בסטיליה. בימי המהומות בשנת 1783, כשהאצילים מחו נגד מאסרים מתוך שרירות-לב, בטל המיניסטר פֶרְטוּיל את המאסר בנֶנְסֶן; אחרי הדברים האלה נהפכה הטירה המפורסמת לאֶסֶס, וכדי להפיק את רצון הצבור – התיר פֶרְטוּיל לקהל לבוא לטירה ולראות את הצינוקות האיומים של אסירי-עולם. על הבלהות, שראו שם האנשים, הרבו לדבר בימים ההם – כותב דְרוֹז ("Histoire du règne de Louis XVI", Droz, כרך I, עמ' 417), ואין ספק, כי כל פעם שדברו על טירת ננסן היו מזכירים גם את בסטיליה, שהמאסר בין חומותיה היה בודאי איום שבעתים.

מכל מקום ברור, כי עוד בי"ג ביולי בערב היו חלופי יריות בין פלוגת פריזאים מזוינים שעברו על פני בסטיליה ובין שומרי המבצר, וכי ההמונים המזוינים, אשר הצטופפו ברחובות במשך כל הלילה, התחילו למחרת הבוקר מתקהלים ברחובות המובילים לבסטיליה. עוד בלילה נתפשטה שמועה, שצבאות המלך מתקרבים מצד שער המלכות אל פרבר סנט-אנטואן, והמוני-עם הלכו למזרחה של העיר וחסמו בבירקאדות את הרחובות צפונית-מזרחית מבית העירייה.

התנפלות מוצלחת על בית האינואלידים נתנה להמון את האפשרות להזדיין ולהשיג תותחים. ובאמת עוד קודם לכן באו לבית האינואלידים בורגנים מספר, שנשלחו מטעם הרבנים שלהם ודרשו נשק, בטענה שבתיהם צפויים להתנפלות שודדים. ברוֹן פֶזְנֹואל, מצביא חיל המלך בפריז, היה אותה שעה בבית האינואלידים והבטיח לבקש מהמרשל פרולי רישון למתן נשק. ואולם למחרת היום, בי"ד, לא נתקבל עדיין הרשיון בשעה השביעית בבוקר, כשהאינואלידים בהנהלת סומברויל (Sombrouil) עמדו ליד תותחיהם, אשר הוצגו מול בית האינואלידים, החזיקו פתילים בידיהם והיו מוכנים ומזומנים להתחיל ביריות – ופתאום זנק במרוצה המון עצום, שבעה או שמונה אלפים איש, משלושת הרחובות הסמוכים. עדי ראה מספרים, כי ההמון עבר כהרף-עין את התעלות אשר הקיפו את הרציף הסמוך לבית-האינואלידים, שמונה רגל עמקו ושנים-עשר רגל רחבו, פשטו על הרציף וכבשו שנים-עשר תותחים ומקלעה אחת. האינואלידים, ש"ירוח המרדות" כבר נכנסה בהם, לא התגוננו. ואחר כך, לאט לאט, פשט ההמון בכל מקום והגיע עד המרתפים ועד הכנסיה, מקום שם נטמנו 32,000 רובים וכמות של אבק-שרפה<sup>42</sup>, הרובים והתותחים הללו שמשו ביום ההוא לכבוש בסטיליה. ואשר לאבק-השרפה, הרי עוד קודם לכן תפש ההמון שלושים ושש חביות שנשלחו לרוֹאֶן. החביות הובאו אל בית העירייה, וכל הלילה חלקו את אבק-השרפה להמון המזדיין.

את הרובים העביר העם מבית האינואלידים לאט-לאט, וידוע הדבר כי בשעה השניה בצהריים עוד לא הועברו כליל. משמע, שלאנשי החצר היה פנאי להבהיל צבא ולהפיץ את ההמון, ומה גם שהרגלים, הפרשים ואפילו צבא-הרכב חנו בקרבת מקום – בבית-הספר הצבאי שבשדה מארס. אך הקצינים של הגדודים הללו לא סמכו על חייליהם, ואולי הססו בעצמם למראה ההמון הכביר של 300,000 נפש מגילים וממעמדות שונים, שהציפו את הרחובות במשך שני הימים האחרונים. כל בני הפרברים, שקצתם היו מזוינים ברובים, ומרביתם בכידונים, בקורנסים, בקרדומות או באלות סתם, גם הם פשטו בחוצות, והמוני המונים התגודדו בככר לודוּג הטי"ו (היא ככר קֶזְנֶקוֹרְדִיה ביימנו) וסמוך לעירייה, לבסטיליה וברחובות שבין בית העירייה והבסטיליה. ההמון היה עצום, ולמראה אספסוף כביר זה של עניים מזוינים – נפלה אימה על הבורגנים.

כשהגיעה אל ועד התמיד, אשר התכנס בעירייה ואשר עליו דברנו לעיל, השמועה כי המון עם הציף את הרחובות הסמוכים לבסטיליה – שלח בבקרו של י"ד ביולי שליחים מיוחדים אל שר המבצר דִיִּלֹנֶה לבקש אותו, שיסלק את התותחים המכוונים כלפי הרחובות ושלא יעשה כל דבר נגד העם. כנגד זה קבל הועד על עצמו התחייבות, אף על פי שאיש לא יָפָה את כוחו לכך, שגם "העם לא יעשה כל מעשה-איבה כלפי המבצר". שר המבצר קבל את שליחי הועד בסבר פנים יפות, הוא גם השהה אותם לסעוד עמו פת שחרית, ועל ידי כך נתמהמה הענין כמעט עד השעה השתיים-עשרה. די לונה השתדל, כנראה, להאריך את המועד, בצפייה להוראות מסוימות מורסאלי; אך ההוראות לא באו, כי העם חטפו ועכבן בעוד בוקר. דִיִּלֹנֶה, כיתר המפקדים, ראה מראש כי ידו תקצר לעמוד בפני העם הפריזי, הנהיר בהמון אל חוצות העיר, והוא השתדל להתמהמה מתוך משא ומתן. לפי שעה פקד להדוף אחורנית את התותחים כשיעור ארבעה רגלים, וכדי שהעם לא יראם מחוץ צוה לֶסְפוֹן את תַרְפֵי המבצר בקרשים.

סמוך לשעה אחת-עשרה נשלחו גם מטעם רובע סְוֵלֵאֵר-לֶאֶקוּלְטוֹר שני שליחים אל שר המבצר, ואחד מהם, העורך דין טוריו די לא רוֹזֶרֶ (Thuriot de la Rosière), קבל מדִיִּלֹנֶה הבטחה רשמית, שהוא לא יירה אם ההמון לא יתנפל על המבצר. אחר כך, בשעה הראשונה ובשעה השלישית אחר הצהריים, נשלחו אל שר המבצר עוד שתי משלחות מטעם ועד התמיד, אך הוא לא קבל את השליחים. שתי המשלחות בקשו להפקיד את בסטיליה בידי המיליציה הבורגנית, אשר תשמור עליה יחד עם החיילים והשויצאים של חיל המצב.

אך המזל גרם, שהעם שם לאל את הקנוניות הללו, כי הוא הבין היטב שעליו לכבוש את בסטיליה ויהי מה. לאחר שהצליח ההמון להשיג רובים ותותחים בבית האינואלידים – התחילו הרוחות סוערים והולכים. ההמון הציף את הרחובות הסמוכים לבסטיליה ואת החצרות המקיפות את

המבצר. לא ארכה השעה ובין העם והאינואלידים, שעמדו על חומת המבצר, פרצו חילופי יריות. עוד ועדה התמיד מנסה לשפך את סערת המתנפלים ומתנונן להודיע בככר ג'ון, כי דיילונה הבטיח שלא לירות אם לא יתנפלו עליו – פרץ העם אל המבצר בקריאות: "אנו רוצים את בסטיליה! שלשלו את הגשרים!"

מספרים על שר המבצר, כי בעלותו אל החומה יחד עם העורך־דין טוריו, ובראותו מרומיה את רחוב הפרבר סנט־אנטואן ואת הרחובות הסמוכים לה והנה הם מלאים המון־אדם רב הנוהר אל בסטיליה – חלשה עליו דעתו ונתעלה. הוא היה מוכן ומזומן, כנראה, להפקיד תיכף ומיד את המבצר בידי המיליציה של ועד התמיד; אך השיצאים התנגדו לכך<sup>43</sup>.

ועד מהרה – כמו תמיד במקרים כאלה – שולשלו הגשרים של חלק בסטיליה הנקרא בשם "פני המבצר" (L'Avancée), מפני גבורתה של קבוצת אנשים. שמונה או עשרה אנשים – ובתוכם החנוני פֶּנְטֵה (Pannetier), גבה־קומה וגברתן – השתמשו באחד הבתים שנבנה ליד החומה החיצונית של פני־המבצר. בית זה סייע להם לטפס ולעלות על החומה; הם התקדמו ברכיבה על גבי החומה והגיעו עד בית המשמרות, הסמוך לגשר־התנופה של פני־המבצר, ומשם קפצו אל החצר הראשונה של בסטיליה – חצר השלטון, שבה עמד ביתו של שר המבצר. החצר היתה ריקה, כי לאחר שהלך טוריו נרתעו האינאלידים יחד עם דיילונה אל המבצר פנימה. בבואם אל חצר השלטון מהרו 8–10 האנשים לשלש קודם כל את גשר־התנופה הקטן של פני־המבצר, נתצו את שעריו בקרדומות ושלשלו אחר כך גם את הגשר הגדול. אז פרצו למעלה משלוש מאות איש אל חצר השלטון ומהרו אל יתר שני הגשרים, הגדול והקטן, אשר שמשו מעבר אל המבצר פנימה על פני התעלה הרחבה והראשית. ואולם מגיני החומה כבר הספיקו להניף את שני הגשרים מבפנים.

וכאן אירע הדבר אשר הבעיר את חמת הפריזאים וקבע אחר כך את נפשו של לונה. כשהקהל מלא את חצר־השלטון החלו שומרי בסטיליה לירות; היה גם מי שניסה להרים את גשר־התנופה הגדול, כדי לנעול בפני ההמון את היציאה מהחצר ולקחתו בשבי או להשמידו<sup>44</sup>. ובו ברע שטוריו וקורני (Cornu) הודיעו להמון המצטופף בככר ג'ון, כי שר־המבצר הבטיח שלא לירות – ניתך על חצר־השלטון מטר כדורים מרובי החיילים שעמדו על חומת המבצר, ותותחי בסטיליה ירו אל הרחובות הסמוכים. לאחר המשא־ומתן שנמשך כל הבוקר – ראה ההמון את האש הנמטרת עליו כמעשה־ביגדה של דיילונה. העם האשימו, כי הוא שלשל את שני הגשרים הראשונים של פני המבצר בכונה תחילה כדי למשוך את ההמון ולהמטיר עליו אש מעל חומת המבצר<sup>45</sup>.

כל זה אירע בערך בשעה הראשונה לאחר הצהרים. הידיעה, כי תותחי בסטיליה יורים בעם – נתפשטה כהרף־עין בכל פריז וגררה אחריה שתי תוצאות: ועד התמיד של המיליציה הפריזית נזדרז לשלוח משלחת חדשה אל שר־המבצר ולהציע לו שיכניס למבצר פלוגת־מיליציה אשר תגן על בסטיליה יחד עם הצבא. אך המשלחת לא הגיעה אל שר־המבצר, מפני חילופי היריות שנמשכו בלי־הרף בין האינאלידים וההמון המסתער, שעמד מאחורי חומות הבתים הסמוכים וירה בעיקר בחיילים הנצבים על החומה על יד כלי־היריה; מלבד זאת הבין העם, כי המשלחות של הועד אינן אלא מפריעות את המצור. "אין הם רוצים במשלחות נוספות, הם דורשים שימסרו לידם את בסטיליה, ורוצים להרוס את בית־הסוהר האיום הזה: הם מבקשים את נפשו של שר־המבצר" – ספרו השליחים בחזירתם.

ואף על פי כן לא נמנע הועד שהתכנס בעיריה לשלוח משלחת שלישית. על הקטיגור הממשלתי העירוני, אָטִיס דִּיקוֹרְנִי, ועמו עוד אזרחים מספר הוטל להרגיע את העם, להפריע את המצור ולבוא לידי הסכם עם דיילונה שיכניס למבצר את המיליציה של הועד. השאיפה להפריע את העם מלכבוש את בסטיליה נתבטאה בצורה ברורה מאוד<sup>46</sup>.

ומשנתפשטה בעיר השמועה על היריות, שוב לא המתינו בני פריז להוראות, נשמעו לחוש המהפכני שלהם והחלו בפעולות. הם הביאו אל בית העיריה את התותחים שכבשו בבית־האינאלידים, קרוב לשעה השלישית, כשחזרה המשלחת של קורני כדי לספר על כשלונו; פגשה בדרכה כשלוש מאות חיילים מהגוארדיה הצרפתית והמון בורגנים מזוינים, שהלכו לבסטיליה בפקודתו של החייל לשעבר יוֹלֵן (Hulin), וחמשה תותחים עמהם. והיריות נמשכו בינתיים שלוש שעות רצופות. העם לא נסוג אחר, אף־על־פי שרבים נהרגו ונפצעו<sup>47</sup>, אלא המשיך את המצור בתחבולות שונות: הובאו, למשל, שני קרונות טעונים קש וזבל, שבהשרפם ישמש להם עשנם כתריס בפני חיילי המבצר ויקל את המצור על שני שערי המבוא (סמוך לגשר־התנופה הגדול והקטן). הבנינים שבחצר־השלטון כבר היו למאכלת אש.

התותחים שהגיעו כיונו את השעה. המסתערים הכניסו לחצר־השלטון וכוננו מול גשרי התנופה והשערים, במרחק 50 אמה מהם.

נקל לשער את הרושם שעשו על הנצורים התותחים הללו שבידי העם! ברור היה, כי בקרוב יפלו הגשרים התלויים והשערים יהרסו. ההמון המסוער הלך הלך ורב.

והנה הגיע סוף־סוף הרגע שמגיני החומה הבינו, כי המשך ההתנגדות פירושו מיתה ודאית. די לונה החליט להכנע. עוד קודם לכן הציעו האינאלידים להכנע, בראותם כי לא יוכלו לעמוד בפני כל פריז הצרה עליהם, וסמוך לשעה הרביעית, או בין הרביעית והחמישית, הניף שר־ המבצר דגל לבן, ופקד להפסיק את היריות ולרדת מעל חומת המבצר.

חיל־המצב נכנע ובקש שיתנוהו לצאת בכל־זינו. יתכן, כי אנשי־הצבא, יוֹלֵן וְאֵלִי (Elie) אשר עמדו מול גשר־התנופה הגדול, הסכימו לתנאי הזה, ואולם ההמון סרב בהחלט. נשמעו קולות קוראים בחמת קצף: "הורידו את הגשרים!" בשעה החמישית שלשל שר־המבצר מבעד לאחד החרכים שעל יד גשר־התנופה הקטן פתקה לאמור: "יש לנו עשרים חביות אבק־שרפה; אם לא תקבלו את הקפיטולציה נפוצץ את כל הרובע וחיל המצב". אולם אלה היו דברים סתם, שהרי אפילו אם נתכון שר־המבצר לבצע את איומו – לא היה חיל־המצב מסכים לכך בשום פנים. אם כה ואם כה, מסר לונה בעצמו את מפתח השער של גשר־התנופה הקטן.

השערים נתחו מבפנים, וההמון פשט כהרף־עין על־פני המבצר, פרק את הנשק מעל השיצאים והאינאלידים, שבה את די לונה ומשך אותו אל בית־העיריה. בחמתו על לונה בשל מעשה הבגידה שפך עליו ההמון בוז בדרכו אל בית־העיריה. עשרים פעמים היה צפוי להרג, על אף מאמצי הגבורה של אחד ששמו שולא (Cholat) ועוד שני<sup>48</sup>, שהסתירוהו בגופם. אך מהלך מאות צעדים מבית־העיריה הוציאוהו מידי המולכים אותו והתיזו את ראשו. זיההו (De Hue), מפקד השיצאים, הודיע כי הוא נכנע לעיר ולאומה, שתה כוס של ברכה להצלחתו והציל את נפשו על ידי כך; אך שלושה אופיצרים מהמפקדה הראשית של בסטיליה ושלושה אינאלידים נרצחו. העם כבר היה מוכן ומזומן להוציא להורג את ראש העיריה פֶּלְסֵל, שהיו לו קשרים עם בֶּזֶנוּאל והנסיכה פוליניאק, ושעמו (כפי שמתברר מתוך אחד ממכתביו) היו כמוסים עוד סודות רבים, אשר הטילו דופי במלכה, אך פתאום ירה בו איש אלמוני מאקדחו. האם לא החליט אלמוני זה, כי "אין לשמירת סוד טוב כְּמֶת?"

משהורדו גשר־התנופה של בסטיליה – פשט העם בחצרות והתחיל מחפש את האסירים אשר נקברו חיים בבסטיליה. דמעות זלגו מעיני ההמון הנרגש בראותו את הֶרְפָּאִים הללו, שיצאו מהמצודות האפלות ונדהמו משפע האור ומהמולת הקולות המריעים לקראתם. בהמון חוגג הובילו את אנוסי המלכות העריצה בראש חוצות פריז. חיש־מהר פשטה השמועה, כי העם כבש את בסטיליה, והצהלה הקיפה את כל העיר, והאוכלוסין התחילו לשקוד שבעתים על חיזוק הנצחון. ההפכה, שהכינו אנשי החצר, נסתימה בכשלון גמור.

כה החלה המהפכה. העם זכה לנצחוננו הראשון. נצחון מוחש זה היה הכרחי. מן הצורך היה שהמהפכה תעמוד במלחמה ותנצח. העם צריך היה להראות את כוחו, כדי להכריח את אויביו להתחשב בו, כדי לאמץ את ידיהם של בני הארץ ולתת דחיפה להתקוממות, לכבוש החירות.

## פרק שלושה עשר: ורסאיל אחרי הי"ד ביולי

משנתחוללה המהפכה – הרי כל מאורע ממאורעותיה עשוי לא רק לסכם את הקצוץ, אלא הוא נושא בקרבו גם את גרעיני העתיד העיקריים; ועל כן, אילו היו בני הדור מסוגלים להשתחרר מרשמי הרגע ולהבדיל בין המהותי להמקרי שבכל המתרחש סביבם – כי אז הצליחו למחרת יום הי"ד ביולי לראות מראש את כל מהלך המהפכה להבא.

אנשי החצר לא תפסו לחלוטין, ערב הי"ד ביולי, את ערך התנועה המתחוללת בפריז. בערב זה נערכה חגיגה בורסאיל. בארמון רקדו ושתו לנצחוננו העתידי של בית המלוכה על המטרופולין שהתפרצה. המלכה וידידתה פוליניאק ושאר גבירות החצר ועמהן נסיכים ונסיכות באו בקסרקטינים והרבו בדברי חבה לחיילים הזרים, כדי לעוררם למלחמה הקרובה<sup>49</sup>. מתוך קלות־ראש אוילית לא שערו אנשי החצר – שחיה, כחיי כל חצר, הם חיי מדווחים ושקרים מוסכמים – כי שוב מן הנמנע הוא להשתרר על פריז, כי כבר הוחמצה השעה. לודויג הט"ז הכיר את מצב הדברים לא יותר מהמלכה והנסיכים. כשאנשי האספה הלאומית מהרו לבוא אליו ביי"ד בערב, מפחד המרד העממי, והתחננו לפניו בדברי חנוף והתרפסות, שיהזיר את המיניסטרים ויסלק את הצבא – היתה תשובה תשובת בליט הבוטח בנצחוננו. הוא האמין בתכנית היעוצה לו: להפקיד אנשים נאמנים בראש המיליציה הבורגנית, לכבוש בעזרת המשטרה הזאת את יצרו של העם, ואחר כך – להסתפק באילו פקודות בדבר סילוק הצבא. הנה הוא העולם המדומה המלא תעתועים, שבו היו שריונים המלך וכל אנשי החצר וגם הוסיפו לחיות בו – מלבד רגעי־התעוררות קצרים – עד הרגע האחרון, כשלא נמצאה להם דרך אחרת אלא לעלות לגרדום...

וכבר בימים ההם מתבלטים היטב אפיו וטיבו של כל הנפשות הפועלות! המלך, המוכה בסנורים מפני שלטונו הבלתי־מוגבל, מוכן תמיד לעשות דוקא את המעשה העתידי לקמיט אסון. ואחר כך, בבוא האסון, הרי במלחמתו בו אנו רואים את עקשנותו, את האי־רציה – רק את האי־רציה – ולבסוף, דוקא בשעה שהכל סבורים, שהוא יתאזר עוז וילחם בעקשנות, הרי הוא מותר – ותמיד למראית עין בלבד. והנה המלכה: מושחתת, פרוצה עד עמקי נפשה בשלטונה הבלתי־מוגבל, ודוחפת תמיד את המלך מדחי אל נְחִי. תחילה היא מתעלמת בכל תוקף מהמאורעות, ממאנת להודות בהם; אחר כך, לפתע פתאום, היא מחליטה לותר – ואחרי רגע היא חוזרת עם ידידותיה למעשי־הפריצות הילדותיים של החצר. והנסיכים? הם משיאים למלך עצות שסופן אבדון ועוזבים אותו לאנחות עם הכשלון הראשון; מיד לאחר כבוש בסטיליה הם נוטשים את צרפת, נהפכים למהגרים ונוסעים לגרמניה או לאיטליה למען סכסך וחרחר מדנים. הישימה, במשך ימים מספר, משמונה עד חמשה עשר ביולי, מתגלים כל הפרצופים הללו כמות שהם!

ומאידך גיסא אנו רואים עם נלהב, נדיב־לב, מוכן לחרף את נפשו על קדוש שמה של החירות; בו בזמן הוא מבקש מנהיגים לעצמו, מוכן להכנע לאדוניו החדשים הקונים שביתה בבית העירייה. העם מיטיב מאין כמוהו להבין את כל התככים הנרקמים בחצר, הוא רואה ברור – מאין כמוהו גם בין בעלי־התפיסה המצוינים – את התפתחות הקשר הנקשר מסוף יוני ואילך, ואף על פי כן הוא נוקש בפח שטומנים לו קושרים אחרים, הינו: בעלי הרכוש, הממהרים להדוף את הפרוליטארים הרעבים נושאי הכידונים חזרה למאורותיהם. הם נקראו לעזרה, כשהיה צורך להעמיד כנגד כוח הצבא את כוחו של המרד העממי, ועכשיו מסלקים אותם מן הרחובות בהבטחות שונות – והם נכנעים.

למן הימים הראשונים אתה רואה בהתנהגותה של הבורגנות את הסימנים של כל פגעי־המהפכה הגדולים העתידיים להתרגש ולבוא. ביי"ד ביולי, עם התמעטות הסכנה של השלטון המלוכותי, גוברת אימת העם על באי כוח המעמד השלישי, אשר נתכנסו בורסאיל. אמנם בחגיגה שנערכה באוראנג'ריה חזב מיראפו הלבות דברים, ואולם כשהופיע המלך באספה להודות בשלטון הנבחרים ולהבטיח שלא יפגעו בהם לרעה, הריעו הנאספים לכבודו, התלהבו, יצאו החוצה ללוותו במשמר־כבוד וקראו בראש חוצות ורסאיל: "יחי המלך!" וכל זה אירע בשעה שבפריז הרגו בשם המלך את בני העם, בשעה שההמון איים על המלכה ועל הנסיכה פוליניאק, ובשעה שאנשים הרהרו בלבם: האם לא אונאה שיחה הן כל ההבטחות הללו שמבטיח המלך?

ואמנם, בני פריז לא נתפתו להבטחותיו של המלך בדבר סילוק הצבא. הם לא האמינו לו. הם בחרו להתארגן בקומונה מהפכנית, וקומונה זו, כדוגמת הקומונות בימי הביניים, אחזה באמצעים הדרושים כדי להגן על העיר מפני המלך. רחובות פריז נחצו בחפירות או נחסמו בבריקאדות; משמרות מבני העם שוטטו בחוצות העיר והיו מוכנים בכל עת ובכל שעה להתריע על הסכנה. אפילו בקורו של המלך בפריז לא הרגיע את העם.

כשראה המלך ביי"ד ביולי שהוא מנוצח ונעזב – החליט לנסוע לפריז, לבית העירייה, כדי להשלים עם המטרופולין שלו. הבורגנות הצליחה להפוך את הבקור הזה לטקס חגיגי של כריתת ברית בינה ובין המלך. המהפכנים הבורגנים, אשר רבים מהם היו מהגודרים החפשים, חלקו כבוד רב למלך, ובעלותו במעלות בית העירייה סככו על ראשו בחורבותיהם המשקלות בצורת "כפת הפלדה"; ופילי, שנתמנה ראש העיר פריז, קבע במגבעתו "שושן" בן שלושה צבעים. היו בין הבורגנים שהציעו אפילו להציב במקום הבסטיליה ההרוסה את האנדרטה של לודויג הט"ז. אך העם עצר ברוחו והתיחס אל כל זה באי־אמון, ויחס זה לא חדל גם לאחר בקורו של המלך בבית העירייה. מלך הבורגנות – מילא, אך לא מלך העם!

ואנשי החצר הבינו היטב, כי לאחר המרד של י"ד ביולי, לא יתכן השלום בין שלטון המלך ובין העם. את הנסיכה פוליניאק שלחו לשויץ ולא שמו לב לדמעוניה של מריה אנטואניטה, ולמחרת היום החלו גם הנסיכים להגר לחוץ לארץ. האנשים אשר היו הרוח החיה בקשר שלא הצליח – הנסיכים והמיניסטרים – נזדרזו לעזוב את צרפת. ההרצוג ד'ארטוא ברח בלילה, ומרוב חזד לנפשו עבר על פני העיר בסתר, ובדרך לְנֶהוּ גודו צבא עם שני תותחים. המלך הבטיח לצאת בהזדמנות הראשונה בעקבות המהגרים אהובי נפשו; ובימים ההם טכסו תכנית לבריחתו של המלך חוצה לארץ על מנת שיחזור לצרפת בראש צבא גרמני.

בעצם היה הכל מוכן בט"ז ביולי לנסיעתו של המלך. לודויג הט"ז צריך היה להגיע עד מֶץ, להתייצב שם בראש צבא ולצאת למלחמה בפריז. רתמו את המרכבות וכבר התכוננו להביאן כדי להסיע בהן את המלך והמלכה בחסותו של הצבא הנוטש בין ורסאיל והגבול הגרמני. אך ההרצוג פְּרֹוֹלִי סרב להוביל את המלך למֶץ, והנסיכים נחפזו להמלט על נפשם. ומשראה לודויג הט"ז [הוא עצמו ספר אחר כך את הדברים הללו] שהנסיכים והאריסטוקרטיה עזבוהו – חזר בו מתכניתו להתנגדות המזוינת, שהחליט לבצעה כדרך שעשה המלך האנגלי קארל הראשון, ונסע לפריז כדי למסור מודעה שהוא נכנע לרצון העם.

יש היסטוריונים רויאליסטיים, המשתדלים להטיל ספק בעצם קיומו של קשר החצר נגד האספה הלאומית והעיר פריז. אך הקשר הוכח על סמך

תעודות רבות. מיניג' (Mignet), היסטוריון מתון למדי, כידוע, אשר כתב את קורות העתים סמוך למאורעות – אינו מטיל שום ספק בענין זה, וכל החקירות שנעשו לאחר כך קימו ואישרו את דעתו. ביי"ג ביולי התעתד המלך לחזור על מודעתו שמסר בכ"ג ביוני, ואחר כך צריכה היתה האספה הלאומית להפזר. הודעתו של המלך נדפסה כבר בארבעים אלף טפסים כדי להפיצה בכל צרפת. למפקד הצבא שבין פריז וורסאיל ניתן יפוי-כוח בלתי-מוגבל לערוך טבח בבני פריז ולאחוז באמצעים חמורים כלפי האספה הלאומית אם תנגד לו.

מאה מיליון שטרי כסף נדפסו בלי רשיונה של האספה לצרכי החצר. הכל היה מוכן: ולכתחילה, כשבאה ידיעה ביי"ב ביולי, כי פריז התקוממה – ראו אנשי החצר בהתקוממות הזאת מהומה העשויה לסייע למזימות ההפכה שלהם. וכשנודע אחר כך שהתנועה מתפשטת והולכת – התכונן המלך לברוח ומלא את ידי המיניסטרים לפזר את האספה בכוח הצבא הזר והשכיר, הינו: הגדודים הגרמניים והשווייציים. אך המיניסטרים התנגדו לכך, כי ראו שהתנועה גדלה מיום ליום. על כן רבתה כה המהומה בחצר אחר הי"ד ביולי, כשהגיעה השמועה על כבוש בסטיליה והרג דיילונה, ובית פוליניאק והנסיכים ורבים מהאריסטוקרטים, שהיו הרוח החיה בקשר וחששו להלשנה, נודרו להמלט על נפשם חוצה לארץ.

אך העם לא נם ולא ישן. הוא הבין הבנה סתומה, מה מבקשים הבורחים הללו מעבר לגבול, והאכרים התחילו עוצרים אותם, בין השאר נעצרו גם פולון (Foullon) וקרטיה (Bertier).

כבר דברנו על העוני ששרר בפריז ובנותיה ועל ספסרי התבואה שהאספה הלאומית לא העיזה לחקור את פשעיהם. בין הספסרים הללו, שנתעשרו מסבלות העם, נצטיין ביחוד פולון, שצבר לו הון עצום, הן בעסקי ממונות והן במשרתו משרת ספק<sup>50</sup> של הצבא והצי. מפורסמת היתה גם שנאתו לעם ולמהפכה. כשהוכנה הקפכה לטי"ז ביולי מינה ברולי את פולון למיניסטר. אמנם, הפיניסטיסן הערמומי הסתלק מכהונה מסוכנת זו, אך הוא לא קמץ בהצעות: לדעתו, צריך היה להפטר בבת-אחת מכל האנשים שהיו בעלי השפעה במחנה המהפכנים.

שמע פולון, איך נשאו בראש חוצות את גולגלתו של דיילונה אחרי כבוש בסטיליה, והבין, כי אין לו מוצא אלא אם יעשה כמעשה הנסיכים וימלט על נפשו; בימים ההם היה קשה מאוד להמלט, מפני השמירה המעולה של רבעי הקומונה הפריזית; על כן השתמש בפטירתו של אחד ממלצריו ופרסם שמועה, כי פולון מת ונקבר, ובעצמו נסע מפריז והסתתר בסביבות פונטנבלו בבית אחד מידידיו.

שם מצאוהו האכרים, תפסוהו והתנקמו בו על כל ענים וסבלותיהם הממושכים שעולל להם. ההמון מרה-הנפש שם צרורות של תבן על שכמו של הספסר – קמץ להתפארותו, שיכריח את בני פריז לאכול תבן – ומשכוהו לפריז. שם, בבית העיריה, ניסה לפאייט להצילו, אך בחמת רוחו לא ציית ההמון לגנרל המהפכני ותלה את פולון על גבי עמוד של פנס הרחוב.

גיסו, קרטיה, – אף הוא מן הקושרים וספק של צבא ברולי, – נתפס בקומפן וההמון הביאו לפריז. גם אותו בקשו לתלות על פנס, אך הוא נאבק ועמד על נפשו ותוך כדי התגוששות נהרג.

עוד קושרים רבים שבקשו לצאת לחוץ לארץ נתפסו במזרחה של צרפת והוחזרו למטרופולין.

נקל לשער את האימה שנפלה על אנשי החצר בשמעם על מעשי הנקמה של העם ועל עינם הפקוחה של האכרים. כל יהירותה של כת החצר וכל גבורתה להלחם במהפכה – נמוגו וכלא היו. רק דבר אחד בקשו מעתה: מי יתן ונשכחו מלב. המפלגה הריאקציונית הבינה, כי מצבה רע מאוד.

## פרק ארבעה עשר: מרידות העם

בספלה את כל מזימות החצר – הכתה פריז את השלטון המלכותי מכה נצחת. ודלת-העם, שהופיעה בראש חוצות ככוח פעיל במהפכה, שנתה לכל התנועה צביון חדש; היא הכניסה בה דרישות חדשות – דרישות השויון. העשירים והשליטים הבינו מיד מה התרחש במשך הימים הללו בפריז, והמנוסה לחוץ-לארץ – תחילה מנוסת הנסיכים ואחר-כך גם מנוסתם של יקירי החצר והספסרים – הבליטה שבעתים את ערכו של נצחון העם. אנשי החצר בקשו בחוץ-לארץ תמיכה וסעד כנגד צרפת המהפכנית.

ואף על פי כן, אילו נצטמצמה התנועה במטרופולין בלבד – כי עתה לא הגיעה המהפכה למה שהגיעה אחר כך, הינו: להרס המשטר הישן. מאליו מובן, כי כדי להכות את השלטון המרכזי, כדי למוטטו, כדי להטיל אימה על מגיניו – מן ההכרח היה שיפרוץ מרד במרכז. ואילו כדי להכשיל את כוחה של הממשלה בערי השדה, בכל מקום, כדי להשמיד את המשטר הישן על חוצפותיו הממשלתיות ועל זכותיו הכלכליות – מן ההכרח היה שיפרוץ מרד עממי רחב, בערים, בעירות, בכפרים. אכן, מרד כזה נתחולל ביולי ברוב המקומות בצרפת.

ההיסטוריונים המסתייעים מדעת או שלא מדעת בספר הראשון של קורות המהפכה, אשר נכתב בידי "שני ידידי החופש", מתארים על פי רוב את התנועה הזאת בערים וכפרים, כתוצאה מכבוש בסטיליה. הידיעה על הצלחת ההמון בפריז עוררה, לדבריהם, תנועה בכפרים; האכרים התחילו לשרוף טירות, ומאימת המרד הזה נסתלקו האצילים והכמרים בארבעה באוגוסט מזכותיהם הפיאודליות.

ואולם הסבר זה אינו אלא אמת למחצה. אמנם, הרבה מן המרידות שפרצו בערים באו בהשפעת כבושה של בסטיליה. מרידות אחדות, כגון: בטרוא (י"ח ביולי), בשטראסבורג (י"ט בו), בשרפורג (י"א בו), ברואן (כ"ד בו), במופז' (כ"ז בו) – התחוללו מיד לאחר הפרץ בפריז. שאר המרידות חלו במשך שלושת או ארבעת החודשים שלאחר כך, עד שבאה האספה הלאומית והתקינה את התקנה המוניציפאלית של י"ד בדצמבר 1789, אשר כוננה בערים את השלטון הבורגני שאינו כפוף כמעט לממשלה המרכזית.

מה שאין כן לגבי האכרים, שהרי בתנאי הפרסום האטי של הימים ההם לא יתכן כלל לשער, שבמשך הזמן המועט שעבר מי"ד ביולי עד ד' באוגוסט הספיק כבוש בסטיליה לעורר תנועה בכפרים, והמרד של האכרים הספיק להשפיע על החלטתה של האספה הלאומית. לתאר את המאורעות בצורה זו – הרי זה, בעצם, למעט את הערך העמוק של התנועה שהתחוללה בכפרים.

מרד האכרים לשם ביטול הזכויות הפיאודליות והחזרת הקרקעות הצבוריים, שמן המאה הי"ז ואילך היו בעלי-האחוזנה החילוניים והדתיים מפקיעים מרשותן של הקהלות הכפריות – הנהו עצם מהותה ויסודה האמתי של המהפכה הגדולה. על יסוד זה של מרידות כפריות ועירוניות התחוללה מלחמתה של הבורגנות לזכויותיה הפוליטיות. אלמלא תנועת האכרים לא היתה המהפכה זוכה לאותו ערך חשוב שהיה לה באירופה. דוקא מרד-אכרים רחב-היקף זה, שהחל עוד בינואר 1789 (ואפילו כבר ב 1788) ונמשך לסירוגין חמש שנים רצופות, נתן למהפכה את

האפשרות לבצע את פעולת ההרס העצומה, שעליה אנו חייבים לה תודה. הוא נתן לה את האפשרות להניח את היסודות הראשונים של החיים הפוליטיים, העומדים על רעיון השוויון; הוא הלהיב בצרפת את הרוח הרפורמטיבית, אשר שום כוח לא יכול היה לדפא אחר כך, והוא נתן את האפשרות להתחיל ב-1793 בקביעת העיקרים של הקומוניזם החקלאי. ומרד זה הוא גם הקו האפייני של המהפכה הצרפתית, המבדיל אותה מהמהפכה האנגלית בשנים 1648–1657.

גם באנגליה הצליחו הבורגנים, לאחר מלחמה שנמשכה תשע שנים, למגר את שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך ולבטל את הזכויות המדיניות של שמי-החצר. ואולם סימנה המיוחד של המהפכה האנגלית היתה המלחמה לזכותו של כל אדם לעבוד את אלוהיו לפי האמונה שבחר בה, לפרש את התנ"ך כסברתו ולבחור לעצמו את הרועים הרוחניים כאשר עם לבבו; כללו של דבר: זכותו של כל אדם ללכת בדרך ההתפתחות השכלית והדתית אשר בחר לו. ועוד סימן מיוחד למהפכה האנגלית: המלחמה לעצמאותו של כל מחוז כומרי, ומתוך כך גם לעצמאות הערים. ואולם האכרים האנגלים לא התעוררו למרד, כאכרי צרפת, כדי לבטל את המסים הפיאודליים ולהחזיר לכפרים את קרקעותיהם הצבוריים. אמנם, האכרים ובריני קרומוול (Cromwell) הרסו כמה טירות, שהיו מבצרי הפיאודליזם, אולם הם לא קדשו מלחמה באצילים שדרשו לעצמם את הקרקע ואת הזכות לדון את נתיניהם. על כן לא השמידה המהפכה האנגלית את שלטונם הפיאודלי של האצילים, אף על פי שהקנתה ליחיד זכויות חשובות מאוד: היא שינתה את השלטון הפיאודלי שינוי בלתי-יניכר, בהשאירה לבעלי-האחוזות את זכויותיהם לקרקע שכבשו בכוח – זכויות שלא נתבטלו עד היום הזה.

המהפכה האנגלית כבשה בלי ספק, את השלטון המדיני למען הבורגנות, אולם כדי להגיע לשלטון זה הוכרחה הבורגנות לשתף בו את בעלי האחוזות. ואם המהפכה הביאה לבורגנות האנגלית את פריחת התעשייה והמסחר – הרי פריחה זו הושגה בתנאי שהבורגנות – הנהנית ממנה – לא תקפה את זכויותיהם הקרקעיות של האצילים. יתר על כן: המהפכה האנגלית סיעה לחיזוקן של הזכויות הללו, על כל פנים – מבחינת הגדלת הערך שלהן. היא סיעה בידי בעלי האחוזות לכבוש את הקרקעות הצבוריים בתוקף החוקה הפרלאמנטית, בעזרת חוק ה"גדור" של הקרקעות הללו (Enclosure Acts); ועל ידי כך הופקרו בני-הכפרים המדולדלים לשרירות לבם של בעלי-האחוזות והוכרחו להגר אל הערים. ושם נוצלו האכרים משוללי הקרקע [הפרולטאריים] ניצול שאין לו גבול בידי הבורגנות התעשייתית. על ידי כך סיעה הבורגנות האנגלית בידי האצילים להפוך את קרקעותיהם הכבירות לא רק למקור רנחים, שהיו לפעמים עצומים מלשעור, אלא גם למקור שלטון מדיני ומשפטי באותו מקום, שכן נתחדשו המונופולין לממכר הקרקע, בו בזמן שהצורך בקרקע הלך וגבר במדינה זו, שבה התפתחו בלי הרף המסחר והתעשייה <sup>51</sup>.

עכשיו יודעים אנו, כי הבורגנות הצרפתית – ביחוד: הבורגנות הכבירה של התעשייה והמסחר – בקשה לעשות כמעשה אנגליה. היא נשאה את נפשה ל"קונסטיטוציה בנוסח אנגלי", היא היתה נכונה להתפשר עם המלך והאצילים ובלבד שתזכה לשלטון. ואולם חפצה לא הצליח, מפני שבצרפת היה יסוד המהפכה רחב יותר מאשר באנגליה. התנועה בצרפת לא היתה מרד לשם החופש הדתי או החופש הפוליטי של הפרט, או חופש המסחר והתעשייה בלבד, אף לא מלחמה להנהלה עירונית עצמית בידי כנופיה קטנה של בורגנים. זה היה בעיקר מרד אכרים, הינו: תנועה עממית, שמתרתה לכבוש את הקרקעות ולפרוק את עול המסים הפיאודליים המוטלים עליהם. ואף על פי שאנו מוצאים בה הרבה מן היסוד האינדיבידואלי – הינו: מן השאיפה לרכוש את הקרקע כקנין פרטי – הרי בכל זאת היה בה גם מן היסוד השתפני והקהילייתי: קביעת הזכות של העם כולו לקרקע, הזכות אשר בשנת 1793 הכריזה עליה דלת-העם בגלוי ובמפורש כפי שנראה להלן.

ועל כן כל המתאר את מרידות האכרים שהתחוללו בקיץ 1789 כהתלקחות-ארעי קצרה, שפרצה מתוך התלהבות לאחר כבוש בסטיליה – אינו אלא ממעט את ערכה של התנועה שהיו לה שרשים עמוקים בחייהם של רבים מאכרי צרפת.

## פרק חמשה עשר: הערים

לאחר כל האמצעים, שאחזו בהם שלטון המלכים במשך מאתיים שנה נגד הנהלתן העצמית של הערים – הגיעה זו במאה ה"ח לידי ירידה גמורה. משנתבטלו האספות הכלליות העירוניות, שלפנים היה בידן הפיקוח על השלטון המשפטי והנהלתי, הלך מצב הערים הלך ורע <sup>52</sup>. משרות "היועצים העירוניים", שנקבעו במאה ה"ח, היו נקבות מידי הערים, ולעתים קרובות היתה משרה קנויה זו זכותו של הקונה לכל ימי חייו. המועצה רק פעמים בשנה – וחבריה לא הקפידו לבקר בהן. כל המנגנון של הנהלה העירונית היה בידי המזכיר, שהיה מקבל שלמונים הגונים מכל בעל דבר. הקטיגורים והפרקליטים, וביחוד מושלי המחוזות היו מתערבים תמיד בעסקי העיר ומערערים את עצמאותה של ההנהלה העירונית.

בתנאים אלה נתרכזו לאט-לאט כל עניני העיר בידי חמש-שש משפחות, שהיו נוטלות לעצמן את חלק הארי מהכנסות העיר. מסי הירושה מנחלות האכרים, שעוד נשתמרו בערים אחרות, הכנסות המכס העירוני, המסחר העירוני והמסים – כל אלה שמשו בעיקר כדי להעשיר את המשפחות הללו. ראשי העיר וחברי העירייה עסקו מלבד זה במסחר התבואה והבשר והרבו בספרות. את הפועלים שנאו על פי רוב. ואגב, חברי העירייה, היועצים ושופטי העיר היו מתרפסים בפני "האדון מושל המחוז" והיו ממלאים את כל דרישותיו השירותיות. הוצאות הערים על בית מושל המחוז, על הגדלת משכורתו, על מתנות לו או לבניו ביום הולדתם וכדומה – הלכו ורבו לאין שעור, וכל זה מלבד השלמונים שהערים הוצרכו לתת בכל שנה לכמה אנשי-מעלה בפרז.

הזכויות הפיאודליות נשארו במלוא תקפן, הן בערים והן בכפרים. על כל נכס חל תשלום מס פיאודלי. ההגמון הוסיף להיות בעל-אחוז פיאודלי, וכל הבעלים, כחילוניים כדתיים – כגון "חמשים פקיד-הכהונה בבריאוד" – שמרו לעצמם לא רק את זכויות הכבוד או את הזכות להתערב בבחירת פרנסי העיר, אלא בערים אחרות גם את זכות השפיטה. בעיר אנז'ר, למשל, היו בט"ז רבעים בתי-דין פיאודליים, שהדיינים בהם היו אדוניהם של הרבעים הללו. בדיז'ון היו מלבד בית-הדין העירוני – עוד ששה בתי-דין דתיים: של ההגמון, מועצת פקיד הכנסיה, נירי סנט-ג'נין, הקפלה הקדושה, שארט'ה ואצילי הכנסיה של "מגדלינה הקדושה". ואת כל ההון הזה עשו להם האנשים הללו על חשבון העם הרעב. בטרוא היו תשעה בתי משפט של האדונים, מלבד "שתי הקריות של המלכות". גם המשטרה לא היתה תמיד בידי העיר, אלא לעתים קרובות בידי אלה שהיו עושים "דין צדק". כללו של דבר: המשטר הפיאודלי נשתמר במלואו.

אך יותר מכל העלו אח חמתם של העירוניים כל מיני המסים הפיאודליים, שנשארו מימי השעבוד: מס הגולגולת, "מס העשרים" וכל מיני "תרומות" (dons gratuits), שהיו לחובה משנת 1758 ולא נתבטלו אלא בשנת 1789, וכמו כן "Lods et ventes", הינו: המס הפיאודלי שהאדון היה גובה מנתיניו מכל מקח וממכר. כל אלה השתרגו כעול כבד על בני העיר, וביחוד על בעלי המלאכה. ויתכן, כי התשלומין הללו היו



מועטים מתשלומי הכפר, ואף על פי כן בסך הכל, בצירוף עם שאר המסים העירוניים, היו כבדים עד מאוד.

ביחוד רגזו העירוניים בראותם כי בעלי הזכויות דורשים בשעת הטלת המסים שיפטרו אותם מהם. הכמרים, האצילים וקציני הצבא היו פטורים מתשלומי מסים על פי החוק, ואולם מתשלומים פוטרו גם ה"קצינים של בית המלכות", הינו: כל מיני גולג'רים נכבדים וכדומה, שהיו קונים לעצמם "משרה" זו ללא חובת עבודה, אלא לשם הכבוד ולשם פטורים מתשלומי המסים. אדם הקובע את תוארו בשערי ביתו – מיד פטורים אותו מכל תשלום מס לעיר. ועל כן מובנת השנאה שעוררו בעם האדונים בעלי הזכויות הללו.

צריך היה, איפוא, לשנות את כל הנהלת העיר מן הקצה אל הקצה, אבל מי יודע, כמה היה נמשך המשטר הזה אילו הפקידו את ענין השנויים בידי האספה המכוננת. אולם העם קבל את הדבר על עצמו, וביחוד לאחר שלכל סבות המרירות הנ"ל נתוספו בקיץ 1789 גם הסבות דלהלן: הבצורת, שער התבואה שהאמיר פליאם וחסרון לחם, שממנו סבלה דלת האוכלוסין ברוב הערים. אפילו באותם המקומות שהעירויות השתדלו להוזיל את המחירים ככל האפשר – בקניית תבואה או בקביעת שער למחירי הלחם – היה חסרונו מורגש, והמוני רעבים הסתופפו לילות רצופים על פתחי בית האופים.

בערים רבות היו ראש העיריה והפרנסים עושים כמעשה החצר והנסיכים ומספסרים בלחם. ועל כן רגשו אוכלוסי הערים כבוא השמועה על כבוש בסטיליה ועל הרג פולון וקרטיה. קודם כל דרש העם שיקבע שער למחירי הלחם והבשר; אחר כך שדד ההמון את בתי הספסרים הראשיים – על פי רוב חברי העיריה דוקא – כבש את בית העיר והעמיד הנהלה עירונית חדשה על פי הצבעה עירונית עממית, ולא שם את לבו לחוק, – לא לזכויותיה ה"חוקיות" של הנהלה העירונית הקודמת ולא ל"יעוצים" שקנו את משרותיהם במחיר.

וכך נתחוללה בצרפת תנועה, שהיה לה ערך מהפכני רב. ביחוד לאחר שהערים לא רק קבעו למעשה את עצמאותן העירונית, אלא הכריזו גם על החלטתן להשתתף בפועל בהנהגת-המדינה הכללית. צודק אולאר<sup>53</sup> באמר, כי זו היתה תנועה קומונאלית, שבה הלכו ערי השדה בדרכי פריז, אשר תושביה כוננו, כפי שראינו, ב"ג ביולי עיריה משלהם – היא הקומונה. מאליו מובן, כי לא בכל המקומות התחוללה התנועה. היא התפרצה אם מעט ואם הרבה בכמה ערים גדולות וקטנות; ביחוד בצרפת המזרחית. אך בכל מקום נאלצו העירויות של המשטר הישן להכנע לרצון העם, או לפחות לאספות המקומיות של הבוחרים. כך נתחוללה (קודם כל: בחיים) ביולי ובאוגוסט 1789 המהפכה העירונית, אשר נתאשרה אחר כך מטעם האספה המכוננת ב"ד בדצמבר 1789 ובכ"א ביוני 1790.

נקל להבין, מה כביר וחיוני היה הכוח שהתנועה הזאת הוסיפה למהפכה. כל כוחה של המהפכה נתרכז, כפי שנראה להלן בשנת 1792 ו-1793, במוסדות הנהלה של הערים והכפרים, שהקומונה המהפכנית בפריז שמשה להם דוגמה ומופת.

את האות לתמורה זו נתנה, כאמור, פריז. בלי להמתין לחוק העירונית, שהאספה המכוננת עתידה להתקינו באחד הימים, החלה פריז בהגשמת התמורה ככוננה קומונה לעצמה. היא מינתה את המועצה העירונית שלה, את ראש העיריה – פילי – ואת מפקד הגוארדיה הלאומית שלה – הגנרל לפאייט, שהצטיין במלחמת ארצות הברית לעצמאותן. והחשוב מכל הוא, כי פריז ארגנה את ששים הרבעים שלה – "ששים הירפובליקתי" כבטויו המוצלח של אחד מבני הדור, מונז'וא (Montjoie). אמנם, הרבעים האלה מסרו את השלטון בידי אספת נבחרת הקומונה ובידי ראש העיריה, אך בה בשעה שמרו את עיקר השלטון לעצמם. "השלטון נפוץ בכל מקום – היה אומר באילי, – ורק במרכז איננו". "כל רובע הוא ממשלה לעצמה" – מצטערים עד היום חסידי המשמעת הקסרקטינית, שאינם מבינים, כי אכן זוהי דרכן של המהפכות.

ואמנם, מתי היתה האספה המכוננת מגיעה לעיין בחוק על שנויים בבתי הדין, מאחר שהיא מטופלת בעניינים רבים שהוטלו עליה וצפויה תמיד להיות פוזרה בידי המלך? בקושי עלה על סדר יומה העיון בשאלה זו כעשרה חדשים לאחר כבוש בסטיליה. לעומת זאת, כבר ב"ח ביולי מחליט אחד הרבעים של פריז (Petits Augustins) "לקבוע שופטי שלום על דעת עצמו" – ככתוב בזכרונותיו של באילי, ומיד מתחיל רובע זה לבחור את השופטים בהצבעה כללית. וכן עושים גם שאר הרבעים וערים שלמות (שטראסבורג ועוד); ואור לד' באוגוסט, כשהפיאודלים נאלצים להסתלק מזכויות-המשפט המקומיות שלהם, הרי בערים רבות כבר נתבטלו הזכויות הללו ממילא: העם כבר בחר את השופטים החדשים, ובחוקת 1791 אין האספה המכוננת באה אלא לאשר עובדה קיימת<sup>54</sup>. טן ואחרים, מעריצי המשטר האדמיניסטרטיבי של המיניסטריונים, היושבים בחבוק ידים, מציינים באירצון, כמובן, כי רבעי פריז הקדימו את האספה המכוננת והוכיחו לה במעשיהם את רצונו של העם; ואולם הרי זוהי דרך התפתחותם של המוסדות האנושיים, בשעה שאין הם יציקי הביורוקרטיה. כך נבנו כל הכרכים הגדולים, וכך הם הולכים ונבנים עד היום. הנה קבוצת בתים וחנויות מספר – ברבות הימים הם עתידים להיות נקודה חשובה של עיר מתהנה; הנה דרך הנראית כמעט – היא עתידה להיות אחד הרחובות הראשיים. זוהי הדרך האנארכית של ההתפתחות, – הדרך היחידה המצויה בטבע החפשי. והוא הדין גם במוסדות, כשהם מתהווים בחיים באופן אורגני; הרי זה ערכן הרב של המהפכות בחיי החברה, שהן נותנות לאדם את האפשרות לעסוק בעבודת-בנין אורגנית, בלי התערבותו של שלטון המצצר את צעדיו, שהוא תמיד בא כוחם של הדורות שעברו.

נסקור נא כמה מהמהפכות העירוניות הללו ונראה, איך הצליח העם שלא צפה לפקודות המלך לכונן על דעת עצמו משטר עירוני, במקום פעולות בלתי-מאורגנות של אישים בודדים, העלולים ללכת אחרי הבצע.

ב 1789 היו השמועות מתפשטות באטיות רבה. ארטור יונג, אשר סירר את צרפת ביולי אותה שנה, לא מצא, ב"ב ביולי בשאטו-טקרי, ובכ"ז ביולי בבזיאנסון, אפילו בית-קפה אחד שיהיה בו איזה עתון. הבריות היו מדינים על מאורעות שאירעו לפני שבועים. תשעה ימים לאחר שפרץ המרד הגדול בשטראסבורג והעם כבש את העיריה – לא ידע איש מבני דיוזין על המאורע הזה. ואולם כל פעם שהשמועות מפריז היו מגיעות לערי השדה, ולו גם קבלו צורה אגדית, הן היו מעוררות את העם למרד. פשטה, למשל, שמועה שכל הצירים הושמו בבסטיליה, והבריות ספרו בודאות על מעשים אכזריים שונים שעשתה, כביכול, מריה אנטואניטה.

בשטראסבורג החלו המהומות ב"ט ביולי, מיד לאחר שפשטה השמועה על כבוש בסטיליה ועל הרג דיילונה. גם קודם לכן רגזו העם על המועצה העירונית על שהתמהמה להודיע ל"נבחרת העם" – הינו: לאספות הבוחרים – את תוצאות העיון במגלת התלונות שהגישה דלת-העם. עכשיו, ב"ט ביולי, בהשפעת הידיעות שבאו מפריז, פרץ העם אל ביתו של ראש העיריה לֶמֶפ (Lemp) ושדד אותו.

באמצעותה של אספת הבורגנות דרש העם לאחוז באמצעים "אשר יבטיחו שויון-זכויות מדיני לכל האזרחים, השפעה על בחירת האנשים הממונים על הרכוש הצבורי, ומינוי שופטים על פי בחירה חפשית". העם רצה שיבחרו עיריה חדשה ושופטים חדשים על פי הצבעה כללית, בניגוד לחוק הקיים. והעיריה הישנה לא רצתה בהחלט בתקנה זו "והעמידה כנגד השינוי המוצע את החוק הקבוע והמקובל במשך דורות". אז החל העם לצור על בית-העיריה, וברד אבנים ניתך אל האולם, שבו נשא ונתן המגיסטראט (הנהלת העיריה) עם שליחי המהפכנים. המגיסטראט נכנע.

למראה דלת ההמון שפשט ברחובות העיר – החלו הבורגנים להזדיין, בינתיים, נגד העם והתיצבו לפני מפקד הגליל, הרוזן רוֹשֶׁמְבו (Rochambeau), "לבקש את הסכמתו שהבורגנות בעלת הכונות הטובות תזדיין ותצטרף לצבא לשם שמירת הסדר", אך המפקדה, שהיתה סופגה השקפות אריסטוקרטיות, השיבה את פניהם ריקם – כמעשה דיילונה בבסטיליה.

למחרת היום פשטה שמועה בעיר, כי המגיסטראט חזר בו מויתוריו, וההמון בא שנית אל בית העיריה בדרישה לבטל את לשכת-הגביות (aides) ואת תשלומי המכס, ההלים על המכולת המובאת העירה. אם התקינו את הדבר בפריז למה איפוא יגרע חלקה של שטראסבורג? קרוב לשעה השלישית נהרו בג' רחובות המובילים אל בית-העיריה המוני "פועלים, מזוינים בקרדומות ובקורנסים". הם שברו בקרדומותיהם את שערי בית העיר, הרסו את המרתפים והתחילו להשמיד בחמת-קצף את התעודות הישנות שנגנזו במשרדים. "בחימה ברברית עטו אל התעודות הללו: כולן עד אחד הושלכו אל מעבר לחלון והושמדו" – כתב אחר כך המגיסטראט החדש. כל הדויפתחים<sup>55</sup> של הארכיונים נפרצו כדי לשרוף את התעודות הישנות. משנאת המגיסטראט שבר ההמון גם את הרתיסים אשר בבית העיריה וזרקם מבער לחלון. וכן היה גורלם של הלשכה הראשית ואוצר התעודות הכספיות של מחלקת המשפטים. במחלקת הגביות שוכרו הדלתות והכסף שודד. הצבא שהתכנס בככר אשר מול בית העיריה – היה חדל-אונים; העם עשה כאות נפשו.

נתבהל המגיסטראט והזיל את מחירי הבשר והלחם; נקבע שער הלחם, י"ב סו הככר, שמשקלה שש ליטרות<sup>56</sup>. אחר כך פתח המגיסטראט במשא-זמתן ידידותי עם באי כוח עשרים חברות של העיר (שהיו נקראות בשטראסבורג: "tribus"), בדבר עיבוד חוקה עירונית חדשה. היה הכרח להזדרז בדבר, כי המרידות בשטראסבורג ובכפרים הסמוכים לא פסקו. בכל הכפרים הדיח העם את ראשי-הקהלות "הממונים", הינו: את הפקידים אשר קנו לעצמם את הכהונות, ומינה פרנסים חדשים לפי בחירתו; ובו בזמן "תבע את היערות ודרש לעצמו זכויות המתנגדות לחוק בדבר הקנינים הפרטיים שנרכשו באופן חוקי. עכשיו סבור כל אדם, כי יש לאל ידו להחזיר לעצמו זכויות מדומות" – כתב המגיסטראט באגרוט מיום ה' באוגוסט.

בינתיים, ב"א באוגוסט, מגיעה לשטראסבורג הידיעה על ליל הרביעי באוגוסט באספה הלאומית, והתנועה נעשית מיד איומה שבעתים, ביחוד לאחר שהצבא נצטרף למתפרצים. אז מחליט המגיסטראט הישן לצאת בדימוס (L'Alsace: Reuss, עמ' 147). למחרת היום, ב"ב באוגוסט, מסתלקים גם שלוש מאות אבות העיר מ"כהונותיהם" – ביתר דיוק; מזכיותיהם. העם בוחר פרנסים חדשים וממנה שופטים חדשים. וכך נוצר ב"ד באוגוסט מגיסטראט חדש – מעין הנהגה עירונית זמנית – המקבל על עצמו את הנהלת עניני העיר עד שתתקן<sup>57</sup> האספה הלאומית חוקה חדשה להנהלת ערים. שטראסבורג אינה מחכה לחוק הזה, אינה מטילה את התעודה המהפכנית על האספה הלאומית, אלא קובעת על דעת עצמה את הנהלתה העירונית ואת שופטיה.

המשטר הישן הלך, איפוא, הלך והתמוטט, ובי"ז באוגוסט ברח דיטריך (Dietrich) את המועצה העירונית החדשה בלשון זו: "רבותי! המהפכה שנתחוללה בעירנו בימים אלה מסמלת את הרגע, שבו מתחדש האמון הצריך לשרור בין אזרחי הקומונה האחת... אזרחי העיר הטילו על האספה הנעלה הזאת להיות באת כוחם... התקנה הראשונה שנעשתה בכוח שלטונכם היא מנוי שופטים חדשים... מה רב הכוח אשר יותן לנו באחדות הזאת!" – ודיטריך הציע לקבוע את הי"ז באוגוסט – יום המהפכה השטראסבורגית – כיום חג בכל שנה.

במהפכה זו יש לציין עובדה חשובה אחת. הבורגנות השטראסבורגית נשתחררה ממשטר פיאודלי וכוננה לעצמה הנהלה עירונית דימוקרטית; אך היא לא רצתה כלל וכלל להסתלק מזכויותיה הפיאודליות (זכויות הירושה), שהיו לה בכמה כפרים שבסביבה. אור לד' באוגוסט, סרבו שני צירי שטראסבורג באספה הלאומית להיענות לדרישות חבריהם להסתלק מזכויותיהם אלו.

ואחר כך, כשאחד משני הצירים הללו (שננט, Schwendt) דרש במפגעי מבורגני שטראסבורג, שלא יעכבו את המהפכה – הוסיפו בוחריו לעמוד על זכויותיהם הפיאודליות. אנו רואים, איפוא, כי כבר ב 1789 נוצרת בשטראסבורג מפלגה אשר תתרכז ברבות הימים סביב המלך – "הטוב שבמלכים", "הותרן שבכל המונארכים" – ואחר כך נצטרף למפלגת הז'ירונדיסטים, כדי לשמור על זכויותיה לנחלות הגדולות שהיו במשטר הפיאודלי קנינה של העיר. בנידון זה תעודה אפניית הוא מכתבו של הציר השטראסבורגי השני, טירקהיים, (Türkheim) שנמלט מורסאיל לאחר התנועה העממית בה' באוקטובר, אשר בו הוא מודיע, כי הוא יוצא בדימוס (המכתב נתפרסם בספרו של Reuss). ממכתב זה כבר מתברר, איך ומדוע יכלו הז'ירונדיסטים לרכז אחר כך תחת דגלם הבורגני את "מגיני הרכוש" והרויאליסטים.

המאורעות שנתרחשו בשטראסבורג נותנים לנו מושג ברור למדי על מה שנתרחש גם בשאר הערים הגדולות. בטרוא, למשל, – שגם משם יש לנו ידיעות מפורטות למדי – נצטרפה התנועה מאותם היסודות גופא. למן י"ח ביולי – הינו: משנתקבלה הידיעה, כי בפריז שורפים את שערי העיר, – החל העם להתפרץ ונעזר על ידי האכרים שבסביבה. בכ' ביולי באו העירה אכרים מזוינים בקלשונוט, בהרמשים ובמוריגים – כנראה כדי לכבוש את התבואה שאזלה ושהסוחרים גנזוה בממגורותיהם שבעיר. אך הבורגנים נזדרזו לכונן את הגוארדיה הלאומית והדפו את האכרים; בימים ההם כינו אותם בשם "שודדים". במשך עשרת-ט"ו הימים שלאחר כך השתמשו הבורגנים במהומה הכללית כדי לארגן ולחזק את הגוארדיה שלהם. (נפוצה שמועה, כי 500 "שודדים" באים מפריז כדי לשדוד את הכל). הזדינו גם כל הערים הקטנות אשר בסביבות טרוא. בח' באוגוסט, ודאי בהשפעת השמועה על ליל ד' באוגוסט בפריז, החל העם לדרוש שיתן נשק לכל הרוצים להתגייס לגוארדיה הלאומית ושיקבע שער התבואה. העיריה הססה. אז הדיח העם את העיריה הישנה ובוחר, כמו בשטראסבורג, עיריה חדשה משלו.

לאחר כבוש העיריה, לקח העם את הנשק וחלקו לבני העיר. מחסן המלח נפרץ, אך גם כאן לא שדדוהו, אלא "הכריחו למכור את המלח במחיר ששה סו". לבסוף, בט' בספטמבר, הגיעה התנועה, שלא פסקה מ"ט באוגוסט, למרומיה. ההמון תפס את ראש העיר יוז (Huez), שנאשם בהגנה על סוחר התבואה, והרגו. ביתו נשדד. ניזוקו גם בית נוטריון אחד, מי שהיה מושל בסן-ז'ורז' ונתן לפני שבועיים פקודה לירות בעם, וביתו של מפקד הז'נדרמים, אשר פקד בימי אחת המרידות הקודמות לתלות מורד אחד; העם איים (כמו בפריז לאחר הי"ד ביולי), כי ישוד עוד בתים רבים. אחרי הדברים הללו שררה במשך שבועים בערך מבוכה רבה בקרב המעמד העליון של הבורגנים, ואף על פי כן לא נמנעו מלכונן בינתיים את הגוארדיה הלאומית שלהם; וכך הכריעה הבורגנות סוף-סוף, בכ"ו בספטמבר, את ההמון הבלתי-מזויין.

בכלל היתה חמת העם מכוונת, כנראה, הן כלפי באי כוח המעמד הבורגני, אשר ספסרו בצרכים ההכרחיים ביותר – לחם, בשר וכדומה – והן כלפי בעלי האחוזות אשר כבשו לעצמם את הקרקעות. באמיין, למשל, בקש העם להרוג שלושה סוחר תבואה, והבורגנים נזדרזו מיד לזיין את המיליציה שלהם. ויש לומר, כי אילו נתחולל מרד העם רק בכפרים ולא נתכון אלא לבעלי האחוזות – כי אז לא נתארגנה המיליציה בכל הערים במשך אוגוסט וספטמבר. ואולם משתחיל העם לסכן את רכושם של בורגני העיר – לא חכתה הבורגנות להחלטת האספה הלאומית וכוננה (כדוגמת שלוש המאות שבפריז) את עיריותיה, שבהן נאלצה לשתף גם את באי כוחו של העם המתפרץ.

כמעט מעין זה אירע בשרבורג בכ"א ביולי, וברואן בכ"ד בו, ואחר כך בהרבה ערים קטנות יותר. העם היה מתפרץ בקריאות: לחם! מות לספסרי התבואה! הלאה שערי העיר! (פירוש הדברים: החופש להביא מכולת מכפרים בלא תשלום מס). העם הכריח את העיריות להחיל את מחירי הלחם, או כבש את ממגורות הסוחרים ונטל לעצמו את התבואה. ההמון שדד את בתי האנשים, אשר ספסרו במכולת. אז השתמשה הבורגנות בתנועת העם כדי למגר את המשטר העירוני הישן, שהיה מלא רוח פיאודלית, ולמנות עיריה חדשה, שנבחרה על ידי העם על יסודות דימוקרטיים. ותוך כדי כך השתמשה הבורגנות באימה, שהפיל מרד ה"אספסוף" בעיר ו"השודדים" בכפרים, והזדינה וכוננה את הגוארדיה העירונית שלה. אחר כך עמלה "להשיב את הסדר על כנו"; לפעמים הוציאה להורג את דפְּרִי העם, ובמקומות אחדים קבלה על עצמה להשליט סדרים גם בכפרים, בצאתה לקרב עם האכרים ובתלותה את "המסיתים" החשודים.

לאחר ליל ד' באוגוסט תכפו ונתרבו המרידות בערים. הן נתלקחו בכל מקום. איש לא הוסיף עוד לשלם את המסים העירוניים – לא תשלומי המכס הפנימי, לא מס האחוזות ולא מס המלח. “גובי המס לגולגולת אינם יודעים מה לעשות” – כתב נקר בדין-יחשבון שלו בז' באוגוסט. – “היה הכרח להזייל את מחיר המלח כדי מחציתו בשני מחזות-לענייני-מסים שהתקוממו; שוב אי אפשר לגבות את מסי-המזונות וכו'. . . מקומות רבים מרדו באוצר המלכות. העם אינו רוצה לשלם את המסים העקיפים. ואשר למסים הישירים – מסכים העם לשלם, אבל בתנאים ידועים. באלזס, למשל, מסרב העם על פי רוב לשלם מס כלשהו – עד אשר יחול המס גם על המעמדות הפטורים ממנו כעת (הכהנים, האצילים) ועל האנשים בעלי הזכויות.

הנה כי כן, חולל העם הצרפתי, ימים רבים קודם האספה הלאומית, את המהפכה בכל מקום, ככוננו בדרך מהפכנית הנהלה עירונית חדשה, בהעמידו משפט חדש, בהבדילו בין המסים למיניהם – בין המסים שהסכים לשלם ובין המסים שסרב לשלם – ובהורותו איך לחלק במדה שוה את המסים, שהעם הסכים לשלם לממשלה או לצבור.

רק מי שיבחון את האמצעים הללו שבהם השפיע העם, תחת לשקוד דוקא על חקירת פעולתה המחוקקת של האספה הלאומית, יוכל לתפוס את רוחה של המהפכה הגדולה, שהיא, בעצם, רוח כל המהפכות אשר היו ואשר יהיו.

## פרק ששה עשר: מרד האכרים

כבר קראינו לדעת, כי עוד מחורף 1788, וביחוד ממאוס 1789, חדל העם לשלם את המסים לבעלי האחוזות. אין ספק, כי המהפכנים הבורגנים עוררוהו לכך: בקרב הבורגנות של 1789 היו רבים שהבינו, כי בלי מרד עממי לא יצליחו לעולם להתגבר על שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך. כמו כן מובן למדי, כי הוכוחים באספת הנכבדים, שבהם דובר על ביטול הזכויות הפיאודליות, סיעו למהומות, וכי ברוח זו השפיעו גם מגילות הבחירות (אשר כיונו את פעולת הבוחרים בבחירות הראשונות). לעולם לא תוכל המהפכה להיות פרי יאוש, כסברת רבים מהמהפכנים הצעירים, המשערים כי מעודף הרע יצמח הטוב. אדרבה: ב 1789 ראה העם את סימני השחרור הקרוב לבוא, והוא שהלהיב אותו להתקומם. אך אין די בתקוה בלבד: צריך לפעול, צריך לשלם מחיר חיים בעד המרידות הראשונות המכשירות את המהפכה – ואמנם כן עשה העם.

אפילו בימים ההם, כשהמורדים היו נידונים לקולר-ברזל, למצוקות ולתליה, לא חדלו האכרים להתקומם. כבר בנובמבר 1788 הודיעו מושלי המחוזות למיניסטר, כי אין כל אפשרות לדכא את כל המרידות. כל מרידה בפני עצמה לא היתה חשובה ביותר, ואולם בצירופן הכללי מוטטו המרידות הללו את יסודות המדינה.

בינואר 1789 החל פרסום מגילות-התלונה ואחר כך החלו הבחירות. וכבר בימים ההם סרבו האכרים במקומות רבים לשלם את מסי-העובד לבעל האחוזה ולממשלה. נוסדו ביניהם אגודות חשאיות, ופעם בפעם נמצא אחד האצילים הרוג בידי הז'אקים<sup>58</sup>. במקום אחד קבלו התושבים במקל-חובלים את פני המוכסן, ובמקום שני כבשו וחרשו את אדמת בעלי האחוזה.

מחודש לחודש תכפו המהומות. במרס הקיפה ההתקוממות את כל מזרחה של צרפת. התנועה לא היתה, כמובן, מתמדת ולא כללית. כי אין זה מסגולתן של מרידות האכרים. יתכן מאוד, כי המרידות הללו, כמשפטן על פי רוב, פסקו בעונת העבודות החקלאיות – באפריל ובקיץ עם ראשית הקציר. ואולם לאחר הקציר, במחצית השניה של חודש יולי ובאוגוסט 1789, נתחדשו המרידות ביתר עוז, ביהוד במזרחה של צרפת, צפונית-מזרחית ודרומית-מזרחית.

מועטות הן הידיעות המדויקות על המרידות הללו. כל מה שנתפרסם בנידון זה אינו מִמְצָה את הענין, ומלבד זאת הוא טבוע בחותם ההשקפות המפלטיות. אם נעיין ב"Moniteur" שהחל, כידוע, להופיע רק בכ"ד בנובמבר 1789, באופן שצ"ג גליונותיו הראשונים (מן השמונה במאי ועד הכ"ג בנובמבר) נתחברו אחר כך, בשנה ה-59 – הרי נראה בו נטיה ליחס את כל המרידות של האכרים לשונאי המהפכה, – לנוכחים אשר השתמשו בבורותם של האכרים. סופרים אחרים מעלים אפילו סברה, שאת האכרים המרידו האצילים בעלי האחוזה או האנגלים. ואשר לתעודות שנתפרסמו מטעם "ועד החקירה" ("Comité de recherches") בינואר 1790, הרי בהן מתואר כל הענין בעיקר כאילו מִקְשָׁלָה: שודדים אלמונים החריבו את הארץ, הבורגנות הזדינה והשמידה אותם. ותו לא.

בימינו ברור למדי, כי הסבר מעין זה לאמורעות – מוטעה הוא, ואילו היה מישוה מקבל על עצמו את הטרחה לבחון את הארכיונים וללמוד היטב את התעודות הגנוזות – שם הרי אין ספק כי זו היתה עבודה חשובה לאין-ערור, הדרושה ביחוד מפני שמרידות האכרים נמשכו עד אוגוסט 1793, הינו: עד שהקונגנט בטל סוף-סוף בהחלט את הזכויות הפיאודליות, והקהילות הכפריות הורשו להחזיר לעצמן את הקרקעות שניטלו מהם במשך מאתיים השנים שחלפו. ואולם עכשיו, כשהגנזים לא נבחנו עדיין, מוכרחים אנו להסתפק בדברי הימים של אילו גלילות, באילו ספרי זכרונות ובציונים של סופרים אחרים. אגב: התנועות שלאחר כך, הידועות לנו יותר, שופכות אור גם על המרידות הראשונות של 1789.

הרעב מלא בלי ספק תפקיד חשוב במרידות האכרים. אך המניעים העיקריים היו: השאיפה לבטל את המסים הפיאודליים, הרשומים בספרי הקרקעות, שהאכרים היו משלמים לבעלי האחוזה, ואת "המעשר" שהיו משלמים לכהנים, והרצון להחזיר את הקרקעות שהיו שייכים לפנים לקהילות האכרים ובעלי האחוזה כבשום לאט-לאט.

מלבד כל אלה יש במרידות הללו עוד תכונה מענינת. במרכזה של צרפת, בדרום ובמערב, חוץ מבריטאן, היו המרידות הללו מקרים בודדים; לעומת זאת במזרח, צפונית-מזרחית ודרומית-מזרחית, התפשטו בנחשול גדול. ביחוד נסחפו בנחשול זה דופינה, פראנש-קונטה ומקונה. בפראנש-קונטה – אומר דוניול<sup>60</sup> – נשרפו כמעט כל הטרות; בדופינה נהרסו שלוש מכל חמש טירות<sup>61</sup>. אחריהן באו אלזס, ג'ורנה, בוז'ולקה, בורגונדיה, אורן. בכלל, אם נבוא לערוך מפת המקומות, שבהם התחוללו המרידות, תהא מפה זו דומה עד מאוד ל"מפת השס"ג" שהופיעה אחרי הבחירות בשנת 1877, היא מפת המחוזות, שבהם נבחרו צירים ראדיקליים אשר חזקו את קיומה של הריפובליקה שבימינו. על מפעל המהפכה הגן ביחוד מזרחה של צרפת, וחלק זה של המדינה הנהו גם בימינו החלק המתקדם ביותר מבחינה פוליטית.

דוניול היטיב להעיר, כי מקור המרידות הללו נעוץ עוד במגילות שנתחברו לפני הבחירות של 1789. משנתבעו האכרים להביע את תלונותיהם – בטוחים היו, כי משהו יִעָשֶׂה, לטובתם. האמונה, כי המלך, שאליו פנו בתלונות הללו, או האספה הלאומית או איזה כוח אחר יבוא לעזרתם ויעביר את העול או, לפחות, יתיר את הרצועה האוסרת את ידיהם בשעה שיחפצו לעסוק בדבר הזה בעצמם – האמונה הזאת היא שעוררה אותם למרוד

מיד לאחר הבחירות, קודם שנפתחה האספה הלאומית. וכשהחל המושב של כנסת המעמדים – באו השמועות מפריז, ועם כל הסתמיות שבהן – עוררו את הרעיון, כי הגיעה העת לדרוש את ביטול הזכויות הפיאודליות ולכבוש את הקרקעות.

עם בוא שמועה מדאיגה מפריז או משאר הערים שמרדו – הרי סיוע כל שהוא מצד מפלגת הנסיך האורליאני או האיג'טורים למיניהם, הספיק להמריד את הכפרים. אין שום ספק עתה, כי לשם תעמולה בכפרים השתמשו בשם המלך והאספה הלאומית; תעודות רבות מספרות על פקודות מזויפות מטעם המלך או האספה הלאומית, שנפוצו בין אוכלוסי הכפרים. בכל המרידות הכפריות – בצרפת, ברוסיה, בגרמניה – היו האכרים הנועזים משתדלים תמיד להשפיע בדרך זו על חבריהם המתונים; יתר על כן: הם בקשו להשלות גם את נפשם ולהאמין, כי אמנם יש איזה כוח המוכן לתמוך בהם. על ידי כך נתוספה התאמה לפעולותיהם של האכרים ולעת כשלו ורדיפות עלול היה הדבר הזה לשמש להם מעין הצטדקות, שכן ניתן להם פתחון־פה לומר, כי הם סברו ואמנם ברוב המקרים סברו באמת שאם לא את פקודותיהם של המלך או האספה הם מקימים – הרי את רצונם הם עושים בודאי.

והנה, משנקצרה ראשית התבואה בקיץ 1789, ואנשי הכפר שברו מעט את רעבונם, והידיעות מורסאיל ומפריז עוררו בלבבות תקות־מה – החלו האכרים להתקומם. הם קדשו מלחמה בטירותיהם ובאחוזותיהם של הפריצים, כדי להשמיד את כל הארכיונים, המקורות וספרי הקרקעות (terriers), שבהם נרשמו חובותיהם; ובאשר סרבו בעלי־האחוזות לותר מרצונם הטוב על זכויותיהם הפיאודליות שנרשמו בכל התעודות האלו בזמן שחרורם האישי של האכרים – היו האכרים מעלים את טירותיהם ואחוזותיהם באש.

בסביבות נזול ופְּלֹפּוּר החלה מרידת האכרים בט"ז ביולי; ביום זה החריבו האכרים את טירת סאנסי, ואחר כך את טירת לור, ביטן ומולאנס. נחשול המרידות הקיף עד מהרה את כל לוֹטְאָרְיִינְגְיָה כולה. "מתוך אמונה ובטחון, שהמהפכה תשליט את שיוון הרכוש והמעמד, התפרצו האכרים בכל מקום בפני בעלי האחוזות", כותב "Courier français" (עמ' 242 ואילך). בסְאָרְלוּאִי, בפּוֹרְבַּאך, בסַאָרְגֵמִין, בפַּאֶלְסְבוּרְג ובֶטְיוֹנוֹיִל גורשו המוכסנים ומשרדיהם היו לבז ולמאכולת אש. המלח נמכר בלא תשלום מכס במחיר שלושה סו הליטרה.

באלזאס פרצה המרידה בעת ובעונה אחת כמעט בכל מקום. בסוף יולי נהרסו במשך שמונה ימים שלוש אחוזות כמרים, נחרבו כליל י"א טירות ואחוזות ועוד רבות נשדדו. האכרים תפסו והשמידו את כל התעודות הקרקעיות, וכמו כן את כל הדפתראות של המסים הפיאודליים ושאר המסים. במקומות אחדים נצטרפו מחנות־מחנות של מאות וגם אלפי אכרים, שהיו מתלקטים מכפרי הסביבה; המחנות הללו פשטו על הטירות המבוצרות ביותר, צרו עליהן, תפסו את כל התעודות ושרפו אותן ברוב עם. אחוזות הכמרים נחרבו ונשדדו כבתי הסוחרים העשירים שבערים. אחוזות הכמרים במירבאך, שהתנגדה, כנראה, למתפרצים, נחרבה עד היסוד.<sup>62</sup>

בפראנשֶׁקוֹנטֶה החלו ההתקלויות בלוֹאִיסֶלֶי־סוֹנְיָה, ב"ט ביולי, לאחר שנתפרסמה השמועה על ההפכה המתכוננת בפריז ועל פיטורי נקר, אך על כבוש בסטיליה, – אומר סומיה<sup>63</sup>, – לא ידעו עדיין מאומה. האכרים החלו מתלקטים המונים המונים, ובאותו יום זינו הבורגנים את המיליציה שלהם (בעלת ה"שושן" של־הצבעים), כדי לעמוד בפני "התפרצות השודדים אשר מלאו את הארץ" (עמ' 24/5). עד מהרה החל המרד בכפרים. האכרים התחילו מחלקים ביניהם את האפרים והיערות של בעלי־האחוזות, לפעמים היו מכריחים את בעלי־האחוזות שיתורו על זכויותיהם לקרקעות, שהיו רכוש הקהלות לשעבר; או שהפקיעו מידי בעלי־האחוזות את היערות שהיו לפנים רכוש הקהלה. מאחוזות הכמרים ברנארדין הופקע כל הרכוש שבסביבה.

בקאסטרה החל המרד לאחר ד' באוגוסט. מכל כור תבואה, שהובאה מפרוֹנְצִיָה אחרת לעיר זו – היו גובים מס התבואה. זו היתה זכות פיאודלית עתיקה, שהמלך היה מוכרח במחיר לאנשים פריטים. והנה, ב"ט באוגוסט, משנתקבלה בקאסטרה הידיעה על ליל ד' באוגוסט, התקומם העם ודרש שיבטלו את המס הזה. ומיד החלה הבורגנות, אשר גישה עוד בחמשה באוגוסט גוארדיה לאומית בת 600 איש, להשליט "סדר" בעיר. והמרד בכפרים התלקח בינתיים יותר ויותר; טירות גה, ומוֹנְלֶדֶה, המנזר הקֶרְטִיאִנִי פֶה, אחוזות הכמרים וְלִמּוֹר ועוד – נשדדו ופנקסו הפיאודליות נשמדו.

באֹרְנֶן השתדלו האכרים להוכיח, כי החוק הוא לימינם: בבואם לאחת הטירות כדי לשרוף את כתבי־הזכויות והתעודות, היו תמיד מודיעים לבעלי־האחוזות, כי הם עושים את מעשיהם על פי פקודת המלך<sup>64</sup>. אך בפרוֹוִינְצִיָה המזרחית אמרו בגלוי, כי המעמד השלישי לא יתן עוד לאצילים ולכהנים שישלטו בו. גם עד כה החזיקו בשלטון ימים רבים מדי; ועכשיו הגיעה שעתם לותר עליו. המתפרצים התיחסו בעדינות יתרה לאצילים רבים שהתרוששו וגרו בכפרים, שהיו [אולי] חביבים על האכרים. הם לא נגעו בהם לרעה, לא פגעו ברכושם הפרטי, אך על התעודות וספרי הקרקעות לא חסו. הם שרפו אותם בהכריחם תחילה את בעלי־האחוזות שיכריזו בשבועה, כי הוא מסתלק מזכויותיו.

כבורגנות שבכרכים, אשר ידעה היטב את מבוקשה ואת סכוייה מהמהפכה, הבינו גם האכרים את מטרם: להחזיר לעצמם את הקרקעות שניטלו מהקהלות ולבטל את המסים שמקורם במשטר השעבוד.

יתכן, כי פה ושם נצנצה המחשבה, כי יש להשמיד את הגבירים בכלל. בעיקר השמידו האכרים רק את הדומם – ובאדם לא נגעו לרעה. ואם היו מעשי התנפלות על בעלי־האחוזות עצמם – הרי אלה היו מקרים בודדים, שבאו על פי רוב מתוך שהאכרים חשבו לסוחר תבואה המספרים ומנצלים את הרעב. אם בעל האחוזות בעצמו היה מוסר את ספרי הקרקעות ומכרזו מרצונו על הסתלקות מהזכויות הפיאודליות, היה הכל נעשה בדרכי שלום; שרפו ספרי הקרקעות, נטעו בכפר "אילן של מאי", שעל ענפיו תלו כל מיני סמלים של הפיאודליזם, והעם היה יוצא במחול מסביב לאילן<sup>65</sup> ואולם כשהאכרים היו נתקלים בהתנגדות, או כשבעל האחוזות או מנהל משקו היו מבהילים את השלטונות – היה הענין מסתיים בהתנפלות מזוינת; אז היו שודדים את הטירה ומעלים אותה באש. בדוֹפִינְה שודדו ונשרפו בדרך זו שלשים טירות; בפראנשֶׁקוֹנטֶה – קרוב לארבעים. במאקוֹנָה ובבוֹז'וֹלֶה – שבעים ושתיים; באוֹרְנֶן – תשע בסך הכל; בֶּוֹנְיָה – י"ב מנזרים וחמש טירות. ויצוין נא אגב אורחא, כי האכרים לא הפלו, כנראה, בין בעלי ההשקפות הפוליטיות השונות והתנפלו על טירותיהם של "הפאטריוטים" ממש בעל טירותיהם של האריסטוקרטים.

ואיך התיחסה הבורגנות למרידות הללו?

אם באספה הלאומית היו יחידים, אשר הבינו, כי מרד האכרים שמש בימים ההם כוח מהפכני – הרי רוב מנינה של הבורגנות הגלילית ראה בו בעיקר ובראשונה, סכנה שיש להלחם בה. "אימה גדולה" – כבטוי הימים ההם – נפלה על ערים רבות במקומות שבהם חלה התנועה הזאת. לטורא, למשל, נכנסו האכרים מזוינים בהרמשים ומוריגים, ובודאי שהיו מחריבים את בתי הספרים, אלמלא "כל הישרים שבבורגנות" (878, I, Moniteur) שיצאו מזוינים נגד "השודדים" והפיצו אותם<sup>66</sup>. מעין זה אירע גם בהרבה ערים אחרות. מהומה תקפה את הבורגנות. בכל עת ובכל שעה חכו לבואם של "השודדים". הבריות היו מספרים, כי בעצם עיניהם ראו "ששת אלפים" איש מהם הנהירים העירה כדי להשמיד בה את הכל. ומחשש שמא תצטרף אליהם דלת־העם העירונית ותתנפל על הגבירים – אחזה הבורגנות בנשק, שלקחה מהעירייה או מחרשי־הנשק, וכוננה את המיליציה הלאומית שלה.

בפרון, בירת פיקארדיה, התקוממו האוכלוסין במחצית השניה של חודש יולי. הם שרפו את שערי העיר, הטילו המימה את פקידיו בית המכס, תפשו סכומי כסף ממוסדות הממשלה והוציאו להפשי את כל האסירים. כל זה אירע עד כ"ח ביולי. אור לכ"ח – כותב ראש העיריה – בשעה שנתקבלו הידיעות מפרז, נזדינו הפרווינציות הנו, פלאנדריה ופיקארדיה; בכל מקום, בערים ובכפרים הכו בפעמונים להתריע על הסכנה. משמרות של בורגנים – בס"ה קרוב לשלוש מאות איש – עמדו הכן: ואת כל הכבודה הזאת כוננו כלפי אלפי "שודדים" אשר הלכו, לפי השמועה, מכפר לכפר ושרפו את התבואה. ואולם האמת היא, – כהסברתו הצודקת של פלוני לארטור יונג – כי כל ה"שודדים" הללו לא היו חמסנים, אלא אכרים ישרים, אשר התקוממו, הזדינו בקלשונות, באלות ובמגלים, והכריחו את בעלי האחוות שיתרו על זכויותיהם הפיאודליות. האכרים הללו היו עוצרים בדרכים את כל עובר אורח ושואלים אותו: הלאומה אתה או לצריה? היטיב להעיר גם ראש העיר פירון באמרו: "בעצמנו רוצים אנו להיות שרויים בפהד. על ידי כך יכולים אנו להקים בכל צרפת צבא בן ג' מיליונים מבין הבורגנים והאכרים".

בימים הללו היה חלק מהבורגנות הצרפתית שהבין, כנראה, כי הבורגנות לבדה לא תעצור כוח לעמוד בפני שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך. והנעזים שבקרב הבורגנות העירונית לא חששו להמריד את האכרים בשם בטול הזכויות הפיאודליות וקיום זכויותיהם של האכרים לקרקע – ובלבד שיותן להם הפכה כוח, שיד המלך תקצר להכריעו.

אדריין דיפור (Duport), אחד החברים המפורסמים של האספה הלאומית והקלוב בריטון, התגאה, שהצליח לזיין בדרך זו את הבורגנים בערים רבות. היו לו שנים או שלושה סוכנים – "אנשים נועזים אך בלתי-נודעים", כלשונו. הם היו פוסחים על הערים, אך בבואם לאחד הכפרים היו מודיעים מיד, כי "השודדים הולכים", כי מספרם חמש מאות, אלף, ג' אלפים; כי הם שורפים את התבואה בכל מקום, כדי להרעיב את העם. אז היו האכרים מכים בפעמון להתריע על הסכנה ומזדינים בכל הבא לידם. ועם התפשטות קול פעמוני ההתרעה על פני הכפרים – היו השמועות מתגזמות ומתאימות<sup>67</sup>, עד כי בבואן אל הכרך הסמוך היה מספר "השודדים" מגיע עד ששת אלפים. וכבר "ראו" אותם מהלך שתי-שלוש פרסאות מהעיר, ביער פלוני; וכך היה העם – וביחוד הבורגנות – מזדיין ושולח משמרות אל היער, שלא מצאו בו איש, כמובן. אך הנשק כבר היה ביד, ומעתה – אוי לך, המלך! ובשנת 1791, כשיאמר המלך לברוח חוצה לארץ, יחסמו מהנות האכרים המזוינים את הדרך בפניו ויהזירוהו לפריז.

נקל לשער איזה פחד הטילו המרידות הללו על כל הארץ, ואיזה רושם עשו בורסאיל. בהשפעת האימה הזאת נתכנסה האספה הלאומית בד' באוגוסט בערב. בכונה לדון על האמצעים לדכוי המרידות, וסיימה את ישיבתה בהכרזה להלכה על ביטול הזכויות הפיאודליות.

## פרק שבעה עשר: ד' באוגוסט ותוצאותיו

אור לה' באוגוסט הוא אחד המאורעות הגדולים של המהפכה. כ"ד ביולי וה' באוקטובר שנת 1789, ככ"א ביוני 1791, י' באוגוסט 1792 ול"א במאי 1893 – מסמן אף הוא את אחד הצעדים החשובים ביותר שבהתפתחות התנועה המהפכנית וקובע את אפיה של התקופה הבאה אחריו.

האגדה ההיסטורית מטפלת בלילה זה באהבה רבה ומיפה אותו, ורוב ההיסטוריונים, הסומכים על ספוריהם של בני הדור, מתארים אותו כשעה של רוח הקודש והקרבה עצמית טהורה.

"עם כבוש בסטיליה – אומרים לנו ההיסטוריונים – חוגגת המהפכה את נצחונה הראשון. בשורת המאורע נפוצה בערי השדה ומעוררת בכל מקום מרידות כאלה. היא מגיעה גם עד הכפרים, ושם, על פי שסוים של אנשים מופקרים, מתחילים האכרים להתנפל על בעלי האחוות ולשרוף את טירותיהם. ובשעת התלהבות פאטריוטית, כאשר ראו האצילים והכהונים, כי עוד לא עשו מאומה לטובת האכרים – עמדו וייתרו בלילי-זכרון זה על זכויותיהם הפיאודליות. האצילים, אנשי הדת, הכמרים העניים ביותר והפיאודלים העשירים ביותר, הערים והפרווינציות – כולם מעלים על מזבח המולדת קרבן-יתור על זכויותיהם מדור דור. האספה מגיעה לידי התלהבות; הכל משתוקקים להקריב דבר מה...". "האספה הזאת היתה יום מקרא קודש, הבמה נהפכה למזבח, האולם – לבית מקדש", אומר היסטוריון אחד, שבדרך כלל הוא מן המתונים. "זה היה ליל ברתולומיאוס לקנין הפרטי" – אומרים אחרים. וכשלמחרת היום הבקיע השחר ושפך את ראשית אורו על פני צרפת – שוב לא היה המשטר הפיאודלי קיים. צרפת קמה לתחייה – לאחר שהעלתה על מוקד אחד את כל שרירותם של המעמדות בעלי הזכויות".

עד כאן האגדה. אמנם, כאשר קמו שני אצילים הדוכס מנואיל (Noailles) והנסיד ד'אגיליון (D'Aiguillon) והציעו לבטל את הזכויות הפיאודליות וכל הזכויות של האצילים, ושני הגמונים (מנאסי ומשארטה) דברו לטובת ביטולו של המעשר<sup>68</sup> – תקפה התלהבות רבה את האספה; אמנם נכון הדבר, כי ההתלהבות הזאת גברה והלכה, והאצילים והכהונים עלו אל הבמה בזה אחר זה, במשך ישיבת הלילה, הסתלקו מזכות המשפט אשר לבעלי האחוות ודרשו משפט צדק שיהא בלא תשלום שכר, חפשי ושוה לכל נפש; נכון כמו כן, כי בעלי האחוות, החילוניים והדתיים, ויתרו גם על זכות הציד. אכן, האספה היתה שרויה בהתלהבות. ומתוך התלהבות זו לא הרגיש איש מהנאספים, כי שני האצילים ושני הגמונים<sup>69</sup> הבליעו בנאומם את הסעיף בדבר פדיון הזכויות הפיאודליות והמעשרות – סעיף נורא בסתמיותו, מפני שאפשר היה לגלות בו פנים גם לפל וגם ללא-כלום. הוא שגרם לדחות את ביטולן המוחלט של הזכויות הפיאודליות, כפי שנראה להלן, לארבע שנים – עד 1793. ואולם מי מאתנו לא נתלהב בקראו את הספורים הנפלאים של בני הדור על הלילה הזה? ומי האיש אשר לא הסיח את דעתו מדברי-האונאה הערמומיים: "פדיון לפי הכנסה כפולת-שלושים"<sup>70</sup> ומי עמד על משמעותם [האימה והרחוקה] של הדברים הללו? אכן הוא הדבר אשר אירע בצרפת בשנת 1789.

קודם כל, אספת הערב שבד' באוגוסט החלה לאו דוקא בהתלהבות אלא בפחד – מתוך מהומה. ראינו לעיל, כי במשך שני השבועות שקדמו לכך נשרפו או נשדדו טירות רבות. מרידות האכרים, שהחלו במזרחה של צרפת, החלו מתפשטות דרומה, צפונה ולמרכזה של צרפת. היה חשש שהמרד יקף את כל הארץ. בכמה מקומות התאכזרו האכרים לאדוניהם, והשמועות שבאו מערי השדה הפריזו בתיאור המאורעות. אימה נפלה על האצילים בראותם כי בכל המקומות אין כוח העלול לעצור את התנועה, ועל כן נפתחה הישיבה בקריאת הצעה של מחאה נגד מרידות האכרים. הוצע לאספה שתביע תוכחה נמרצת וחמורה למורדים ותגער בהם שיכבדו את הקנין הפרטי – בין פיאודלי ובין קנין אחר, בלא הבדל מוצא – עד שהאספה תפתור את שאלת הזכויות הפיאודליות בצורה חוקית.

"כל שהוא קנין פרטי צפוי, כנראה, לבקוה פלילית – נאמר בדין-וחשבון – בכל מקום שורפים את הטירות, הורסים את המגורים, שודדים את החוות. המסים הנפרעים לבעלי האחוות נתבטלו בהחלט. החוקים חדלי-אונים, אין שלטון לדגנים...". "אחר-כך מציע הדו"ח לאספה שתביע בגלוי את תוכחה על המהומות הללו ותכריז, כי "החוקים הישנים (הפיאודליים) עומדים בתקפם עד שיבוא שלטון האומה ויבטלם או ישנם; כי

את כל התשלומין והגרעונות שנצטברו <sup>71</sup> יש לסלק במילואים כמקודם, עד שתבוא האספה ותפסוק אחרת.

אין אלה "מעשי שוודים" – קרא ההרצוג ד'אגיליון – בגלילות רבים עשה כל העם אגודה אחת להשמיד את הטריות ולהפוך את הקרקעות לשממה, וביחוד לתפוס את הארכיונים, שבהם נמצאות התעודות של הזכויות הפיאודליות". עדים הדברים האלה, כי לא התלהבות אלא הפחד הוא שהשפיע כאן <sup>72</sup>.

משום כן התעתדה האספה לבקש את המלך שיאחז באמצעים נמרצים כלפי המרדנים. שאלה זו נתעוררה בג' באוגוסט. אך ימים מספר קודם לכן נתלקטה קבוצה קטנה של אצילים, מן המתקדמים שבהם והרואים את הנולד – הדוכס דיינזואיל, ההרצוג ד'אגיליון, ההרצוג לארושפוקו (La Roche-foucauld), אלכסנדר לאמט (Lameth) ועוד יחידים – ובסתר טכסו עצה, לקבוע עמדה לגבי מרד האכרים. הם הבינו, כי אין להציל את הזכויות הפיאודליות אלא אם כן יותרו על כמה זכויות של-מה-בכך, שאינן אלא זכויות "של כבוד", ויציעו לאכרים לפדות בתשלום כופר את המסים הפיאודליים המוטלים על הקרקע, אשר ערכם הוא ממשי. על ההרצוג ד'אגיליון הוטל להסביר את הרעיון הזה, והוא והדוכס דיינזואיל עשו את שליחותם.

הכפרים דרשו מראשית המהפכה לבטל את הזכויות הפיאודליות <sup>73</sup>. והנה עכשיו – אמרו שני הדפריים הללו של האצילות הליברלית – החלו האכרים למרוד באין מעצור, כי היטב חרה להם שבמשך ג' חדשים לא נעשה דבר לטובתם. ועל כן יש לבחור בשעה זו "בין חורבן החברה ובין אילו ויתורים". את הויתורים הללו ניסח הדוכס מנזאיל בצורה זו: שויון כללי לגבי המסים, שיש לחלקם חלוקה פרופורציונית בהתאם לרוחיו של כל איש; חובה כללית לשאת בעול כל החובות הצבוריות; ואחר כך "פדיון כל הזכויות הפיאודליות על ידי הקהלות (הכפריות)" "כפי הרווח השנתי הממוצע; ולבסוף: "בטולם של מס-העובד לאצילים, זכות "היד המתה" ושאר מסי השירות האישי בלא תשלום כופר" <sup>74</sup>.

אגב, מן הראוי לציין, כי עוד קודם לכן חדלו האכרים לשלם את כל המסים מהסוג האחרון; עדות מפורשת לכך אנו מוצאים בדין וחשבון של מושלי המחוזות. ולאחר מרד יולי נתברר, כי גם להבא לא יוסיפו האכרים לשלם, אם יותרו עליהם בעלי האחוזות ואם לא יותרו.

ואולם גם הויתורים שהציע דיינזואיל צומצמו אחר כך, הן על ידי האצילים והן על ידי הבורגנים, שלרבים מהם היו קרקעות בעלי זכויות פיאודליות. ההרצוג ד'אגיליון, שדבר אחר נזאיל והיה בא כוחם של האצילים הליברלים הנ"ל, הביע בנאומו חבת-מה לאכרים. הוא גם סלח להם את מרידותיהם. אך מיד הוסיף ואמר: "צריך להודות כי השרידים הברבריים של החוקים הפיאודליים, הנוהגים עדיין בצרפת, הנם במדת מה קנין פרטי. וכל קנין פרטי הוא דבר שבקדושה. ושורת הצדק אוסרת לדרוש מבעל הקנין הפרטי שיסתלק מקנינו בלא פצוי מתאים". ומשום כך המתיק ד'אגיליון את דברי נזאיל בענין המסים ואמר, כי כל ארזה מחויב לשאת בעולם "אישי איש כהשגת ידו".

ובענין הזכויות הפיאודליות דרש, שאת כולן – בין אם הן פרטיות ובין אם אינן פרטיות – יפדו המשועבדים "אם ירצו בכך"; ואגב: דמי הכופר צריכים להיות מהכנסה כפולת-שלושים" "30 au denier", כלומר: הסכום הנפרע צריך להיות כשיעור התשלום השנתי – שהם משלמים עכשיו – כפול שלושים! הינו למעשה נהפך הפדיון על ידי כך לבלתי-אפשרי, כי אפילו בתנאי תשלום כפול עשרים וחמשה נחשב פדיון הקנטה הקרקעית למשא כבד; המחיר הרגיל במסחר הקרקעות הוא כשיעור הרנטה השנתית כפולה עשרים ואפילו שבעה עשר.

ואף על פי כן עוררו נאומיהם של נזאיל ואגיליון את התלהבותו של המעמד השלישי ונקבעו בהיסטוריה כמעשה נעלה של הקרבה עצמית שעשו האצילים, אם כי לאמתו של דבר – דוקא קבלת תכניתו של ההרצוג ד'אגיליון יצרה את הגורמים למלחמת-הדמים האיומה שנמשכה בארבע השנים שבאו. האכרים המעטים שהשתתפו באספה לא הביעו כל התנגדות ולא הוכיחו את מיעוט ערכו של ה"ויתור" שהאצילים מותרים, כביכול, מזכויותיהם. ורוב הצירים של המעמד השלישי, מהיותם בני כרך, לא ידעו אלא ידיעה סתומה עד מאוד, הן את הזכויות הפיאודליות והן את גודל המרד של האכרים. הויתור על זכויות פיאודליות, ולו גם בשכר כופר, נראה להם כקרבת גדול על מזבח המהפכה.

גם ליי-ג'די-קיראנגל (Le Guen du Kérangall) ציר בריטוני, "הלבוש בגדי אכרים", דרש דרשה נאה ומלאה רגש. דבריו על "הגוילים הנתעבים של האצילים", שבהם חקוקות חובות השירותים האישיים – שרידי תקופת העבדות – הסעירו ועודם מסעירים את הלבבות. ואולם גם הוא לא התנגד לתשלום כופר בעד כל הזכויות הפיאודליות, לרבות השירותים "הנתעבים" שנוצרו ב"ימי החשכות והבערות" ואשר הוא עצמו הוכיח את העָלָל שבהם בשפה כה נמלצה.

אגב, בלילה זה, ליל ד' באוגוסט, כשהאצילים והכמרים הסתלקו מהזכויות שנחשבו למוצקות במשך דורות רבים, צריכה היתה האספה להקאות באמת כמחזה נהדר. בסערת-לב נפלאה ובניבים נאים ויתרו האצילים על המסים, הכמרים – על המעשרות, והעניינים שבהם – על שכר עבודת האלוהים, בעלי האחוזות הגדולות – על זכות השפיטה, וכולם דרשו פה אחד לבטל את זכות הציד וגם להשמיד את השככים של האצילים, שהאכרים התאוננו עליהם מאוד. מחזה נהדר היה גם בהסתלקותם של גלילות שלמים מהזכויות שהעמידום במצב מיוחד בתוך הממלכה. וכך נתבטלו "הארצות המעמדות" <sup>75</sup> וזכויותיהן של הערים, שאחדות מהן היו בעלות זכויות פיאודליות לגבי הכפרים הסמוכים להן. צירי דופינה (כבר ראינו, שדוקא במחוז זה היה המרד הגדול ביותר והנפוץ ביותר) היו הראשונים אשר הציעו לבטל את ההבדלים הפרווינציאליים, והשאר הלכו בעקבותיהם.

כל עדי הראיה של האספה הזאת, העומדת לזכר עולם, מספרים עליה בהתלהבות רבה. משקבלו האצילים בדרך כלל את ההצעה בדבר פדיון הזכויות הפיאודליות, הגיע תורם של הכוהנים. גם הם מסכימים בהחלט לפדיון זכויותיהם הפיאודליות, בתנאי שדמי הכופר לא יהיו להונם הפרטי של אנשי הדת, אלא יוצאו בשלמותם לצרכי צבור. הגמון אחד מדבר על עדת הכלבים של בעלי האחוזות המחבלים את שדות האכרים ודורש לבטל את זכות הציד; בקריאות גדולות ונלהבות מביעים האצילים את הסכמתם. אז מגיעה ההתלהבות למרומיה, וכשנתפרדה האספה בשתים אחרי חצות מרגישים הצירים, כי הם ירו את אבן הפנה לחברה החדשה.

וגם אנו לא נמטע את דמותו של הלילה ההוא. ההתלהבות הזאת הכרחית היא כדי לכוון את המאורעות. היא היתה הכרחית גם למהפכה הסוציאלית. בשעת המהפכה חשוב לאין שיעור לעורר התלהבות, לומר דבר אשר לשמעו יתפעמו הלבבות. עצם העובדה, כי בשיבת-לילה זו הודו האצילים, הכוהנים וכל עדי-הזכויות למיניהם בהצלתה של המהפכה ובצדקתה והחליטו להכנע לה תחת הלהחם בה – נצחון כביר הוא לאמת האנושית. והנצחון הזה חשוב שבעתים, מפני שהויתור נעשה ברגע של השראה התלהבות, – אמנם: לאור השלהבת של הטריות הבוררות; ואולם כמה פעמים עוררה שלהבת כזאת את המעמדות עדיפי הזכויות למלחמה עקשנית דוקא ולהתפרצויות של שנאה ולקריאות להרוג ולאבד את המורדים. ובלילה ההוא, ליל ד' באוגוסט, עוררה שלהבת הדלקות דבורים אחרים: דברי חבה למורדים, ומעשים אחרים: אמצעים להשלמה.

הסבה היא, כי החל מ"ד ביולי היה רוח המהפכה – תוצאות התסיסה שהתחוללה בצרפת – שורה על כל החי והמרגישי; והרוח הזה, אשר בטא את רצון המיליונים, יצר את ההתרוממות שאינה מצויה בשנים כתיקונן.

ואולם ההיסטוריון המציין את ההתלהבות הנפלאה, שרק המהפכה עלולה לעוררה, צריך לסקור אותה מתוך שקט ולציין עד היכן הגיעה

התלהבותם של המעמדות בעלי הרכוש ומהו הגבול שחששו לעבור עליו; מה נתנו לעם ומה סרבו לתת לו.

הגבולות הללו מסומנים בביור: האספה הקְלִיָּה ואישרה להלכה את כל מה שכבר הגשים העם במקומות רבים. מזה והלאה לא הרחיקה האספה לכת, לא למעשה ולא להלכה.

נזכור נא את אשר עשה העם בשטראסבורג ובערים רבות. הוא כפה, כפי שראינו, על כל האזרחים האצילים והבורגנים את עול המסים והכריז על הטלת מס בהתאם לרְחֵים, – ולהלכה הסכימה גם האספה למס בהתאם לרְחֵים. העם ביטל את כל משרות הכבוד הנקנות בכסף, – ובליל ד' באוגוסט הסתלקו מהן האצילים, ועל ידי כך הודו במעשה אשר עשו מהפכנים ואישרוהו. העם ביטל את בתי המשפט של האצילים והעמיד על דעת עצמו דיינים משלו על פי הבחירה, – וכן החליטה גם האספה. ולבסוף: העם הפקיע מכמה ערים את יתרון־הזכויות שלהן וביטל את גבולות המס בין הגלילות (הדבר נעשה בצרפת המזרחית) – ובאה האספה וקבעה הלכה לכל המדינה כולה את אשר היה לעובדה בחלקה האחד.

בכפרים הסכימו האכרים להלכה לפדיון המעשר; ואולם גם קודם לכן לא שלם העם במקומות רבים את המעשרות, בלי שחכה לתקנת הפדיון. וב 1790, כשדרשה האספה להמשיך את תשלומי המעשרות עד 1791, עמד העם במריו ולא נכנע אלא מפני עונש מות. אפשר, כמובן, לשמוח שהכוהנים הסכימו לבטל את המעשרות, ולו גם בתנאי פדיון; ואולם יש לציין, כי הכוהנים היו מיטיבים לעשות לולא דרשו במפגיע את הכופר. מאיזו מלחמה, מאיזו אכזריות, מאיזו שפיכות דמים היתה צרפת ניצלת – אילו היו הכמרים מסתלקים באותו ליל ד' באוגוסט הסתלקות גמורה מהמעשר והיו מניחים לכל האומה – או טוב מזה: לבני העדה שלהם – שידאגו לכלכלתו של הכוהן שבחרו בו.

והוא הדין לגבי הזכויות הפיאודליות: איזו מלחמה אכזרית אפשר היה למנוע, אילו בשיבת ד' באוגוסט קבלה האספה במקום הצעתו של ההרצוג ד'אגיליון – לפחות, את הצעתו של הדוכס מנואיל הצנועה למדי: לבטל את כל המסים האישיים בלא כופר, ולקבוע כופר רק בעד קנטה קרקעית. בפרקים הבאים נראה, כמה דמים נשפכו אחר כך במשך ג' שנים כדי להגיע ב 1793 לביטולן של כל הזכויות הפיאודליות ללא כופר כלשהו.

אך נלך, לפי שעה, בעקבי האנשים ומעשיהם ב 1789. הכל צהלו לאחר ישיבת ד' באוגוסט; הכל שמחו ל"ליל ברתלומיאוס" זה של הניצול הפיאודלי. מכאן אתה למד, מה חשוב הוא בעת מהפכה להודות בפרינציפיון חדש או, לפחות, להכריז עליו. קְצִים יצאו מפריז והפיצו בכל קצו צרפת את הבשורה הגדולה: "כל הזכויות הפיאודליות נתבטלו!" לא "נתבטלו" אלא "נתבטלו" כבר. דוקא כך הבין העם את כונת החלטתה של האספה, וכך נוסח גם הסעיף הראשון בהחלטה שנתקבלה בה' באוגוסט! כל הזכויות הפיאודליות נתבטלו! אין מעשר! אין מס־רוחם! אין שלמוני ממכר וירושה! אין עוד לאציל ולכוהן חלק ביבול! אין מס־עובד! אין מס גולגולת! חסל זכות הצייד של האדונים! הלאה ארובות היונים! הכל רשאים לצוד ציד! יוני האדונים לא יוסיפו לחבל את שדות האכרים! ולבסוף: אין עוד אצילים, אדונים עדיפי־זכויות ומשועבדים: הכל שוים לפני הדין הנבחר בבחירה כללית!

כך, לפחות, הבינו ערי־השדה את ליל ד' באוגוסט. הרצים הביאו לאכר את הבשורה הטובה ימים רבים קודם שניסחה האספה נוסח ערוך ומתוקן את החלטותיה, שקבלה בין ה' ל"א באוגוסט ושבהן הבדילו בין הטעון תשלום כופר ובין המתבטל לחלוטין, ימים רבים קודם שכל היתורים הללו על הזכויות נתנסחו בצורת סעיפים של חוק. ומעתה לא יוסיף האכר לשלם מס כל שהוא – אפילו אם חרב חדה תהא מונחת על צוואר!

אחר־כך התלקח מרד האכרים ביתר שאת. הוא נתפשט גם בגלילות שעד כה לא נסערו כמעט, כגון גליל בריטאן. וכל פעם שבעלי האחוזות דרשו תשלום מס כלשהו, היו האכרים כובשים את הטירות והאחוזות ושורפים את ספרי הפקודות וספרי הקרקעות. "הם מסרבים לציית לפקודות אוגוסט ולהבדיל בין הזכויות הטעונות פדיון ובין הזכויות הבטלות לגמרי" – אומר דיי־שאתלֶה 76. בכל מקום, בכל ארץ צרפת משמידים את השְׁבָכִים ואת חית הבר. סוף־סוף אוכלים בני הכפר לשובע. הקרקעות הצבוריים, שהיו שייכים לפנים לקהלות הכפריות והופקעו על־ידי בעלי האחוזות, נכבשים עכשיו בידי האכרים.

אז נתגלתה במזרחה של צרפת תופעה מיוחדת, שנועדה לתפוס במשך שתי השנים הבאות מקום גדול במהפכה: הבורגנות התיצבה כצר לאכרים. ההיסטוריונים הליברלים מבליעים את החזיון הזה בשתיקה, אך זוהי עובדה חשובה לאין שיעור, וחובתנו היא לציין אותה.

כבר ראינו, כי המרד הכביר מכל היה בדופינה ובצרפת המזרחית בכלל. בעלי־האחוזות האמידים התחילו בורחים חוצה לארץ, והמיניסטר נקר התאונן, כי במשך שבועים הוצרך לתת כששת אלפים פספורטים לעשירים שונים. הם הציפו את שוויץ הסמוכה.

אך הבורגנות הבינונית נשארה במקומה, הזדינה וכוננה את המיליציה שלה, והאספה הלאומית החליטה בי' באוגוסט 1789 לאחוז באמצעי דראקוני כנגד האכרים שמרדו 77. בתואנה כי המרד הוא מעשה שוודים, התירה הבורגנות לעיריות לגייס צבא, לפרק נשק מכל איש שאין לו משלח־יד ודירה קבועה, להפיץ את המתקלים ולהעידם למשפט דחוף. הבורגנים שבדופינה השתמשו ביד רחבה בזכות זו שניתנה להם. כשהאכרים המתפרצים עברו בהמון על־פני בורגנדיה ושרפו את הטירות – מיד היו הבורגנים העירוניים והכפריים מתאחדים ויוצאים למלחמה בהם. התקלות אחת – אומרים "שני ידיו החירות" – הוכתה בקורמאטן בכ"ז ביולי: עשרים נהרגו ושישים נפצעו. בקלויני נהרגו 100 איש ונֶשְׁבוּ 160. עירית מְקוֹן אסרה ממש מלחמה באכרים שסרבו לשלם את המעשר ותלתה עשרים מהם. בדוֹאָה נתלו שנים עשר אכרים; בליוֹן ערכו הבורגנים קרב עם האכרים, הרגו בהם 80 איש ושישים לקחו בשבי. והשופט הצבאי (grand prévôt) של דופינה עבר בכל הגליל ותלה את האכרים שהתפרצו (בוֹשֶׁה ורן, ב, 244). העיר מילאו שבחבל רואַרְגָּ פנתה לערים הסמוכות "בהצעה להזדיין בפני השוודים וכל המסרבים לשלם את המסים" (78).

הדוגמות המעטות הללו, שלא קשה לצרף אליהן עוד כהנה וכהנה, מוכיחות, כי בכל מקום שמרד האכרים היה מחמיר, היתה הבורגנות מנסה לדכאו; ואין ספק, כי היה לאל ידה להכניע את האכרים אלמלא הבשורות מפריז שבאו לאחר ליל ד' באוגוסט והוסיפו לתנועת המרד כוח חדש.

מרידות האכרים החלו משתַּכְּכות, כנראה, רק בספטמבר ובאוקטובר, – אולי מפני שבאה עונת העבודה בשדה; אך לפי המסופר בד"ח של הועד לעניני הזכויות הפיאודליות, נתחדשו המהומות בינואר 1790, וקרוב לוודאי כי נתחדשו מפני שהחלו תובעים מהאכרים תשלומים שונים. האכרים מאנו לאשר את ההבדלה שקבעה האספה הלאומית בין המסים הקשורים בקרקע ובין החובות האישיים; את אלה ואת אלה סרבו לשלם.

אך במאורעות החשובים הללו עוד נשוב לדבר באחד הפרקים הבאים.

משנתחדשה ישיבת האספה הלאומית בה' באוגוסט והחלה לשוות צורה של תקנות חוקיות לויתוריהם של המעמדות עדיפי־הזכויות [אשר ויתרו בלילה ההיסטורי הקודם] – מיד נתגלה רוח הקנין הפרטי השורר בה. האספה עמדה בכל תוקף על כל הזכויות הכספיות הקשורות בכל אותן הזכויות הפיאודליות אשר שעות מספר קודם לכן ויתרה עליהן.

בצרפת נשתמרו עדיין שרידי השעבוד הפיאודלי לשעבר: זכויות "היד המתה", ה"באנאליטות"<sup>79</sup> וכדומה. בפראנש־קונטה, בני־רנה, בבורגונדיה עוד היו אכרים הכפופים לזכות "היד המתה". הם היו משועבדים לחלוטין. הינו: ניטלה מהם האפשרות למכור את קרקעותיהם או להורישם לאיש זולת בניהם החיים עמם; ועל ידי כן נשארו הם ובניהם אחריהם כפופים לקרקע.<sup>80</sup> מספרם המדויק אינו ידוע, ואולם משערים, כי המספר שלוש מאות אלף שציין בונסרף (Bonserf) קרוב לודאי.<sup>81</sup>

מלבד האכרים הללו, הכפופים ל"יד המתה", היו עוד רבים מן האכרים, ואפילו מן העירוניים בני החורין, נושאים בעול שעבודם האישי לבעליהם לשעבר או לבעלי הקרקע שקנוה או חכרוה מהם.

בידי המעמדות עדיפי־הזכויות – האצילים והכהונים – היתה מחצית הקרקעות שבכל כפר; מלבד זאת היו גוברים כל מיני מסים פיאודליים מהקרקעות השייכים לאכרים. החוקרים שטפלו בשאלה זו אומרים, כי עוד בימים ההם היו בצרפת רכושנים זעירים לרוב, ואולם – מסיף סאניאק – רק מעטים מהם היו הבעלים הגמורים של הקרקע, הפטורים מלשלם לפחות את מס "הרוחים" או איזה מס אחר, בתורת הודאה בזכות הבעלות של האציל". כמעט מכל הקרקעות היו פורעים משהו לאחד הבעלים – בכסף או בחלק מן היבול.

שונים היו המסים ממין זה; אך אפשר לחלקם לחמשה סוגים: א) מסים אישיים, שיש בהם לעתים קרובות מן הבזיון; במקומות אחדים, למשל, היו האכרים מחויבים להכות במקלות על פני המים כדי שהצפרדעים לא יפריעו את שנת האדון; ב) <sup>82</sup> בתשלומי כסף ומסי עובד – בעבודה ובפרי עבודה, – בתורת שכר חכירה ממשית או משוערת; המסים הללו כללו את זכות היד המתה ומס הקרקעות, הינו: מס השעבוד של "הדבר" (<sup>83</sup> corvee réelle), מס הרוחים, מס ההכנסה מן הקרקעות ומסי המכס והירושה; ג) שלמונים שונים בגלל כל מיני מונופולין שבידי בעלי האחוזה, הלא הם תשלומי המכס החיצוני והפנימי, דמי השמוש במגורתו או במאזניו של בעל האחוזה, בטחנתו או ביקבו, בתנור הכפר, שבו היו האכרים אופים את לחמם על פי התור, מסי מזונות וצרכי־ביית שונים וכדומה; ד) מסי המשפט, שבעל האחוזה היה גובה בכל מקום שניתנה לו זכות השפיטה; קנסות, מקסים וכדומה, ולבסוף: ה) זכות היחידה של בעל האחוזה לערוך ציד באחוזתו ובאדמת האכרים, וכמו כן זכותו לבנין ארובות יונים וגדרות שפנים. זוהי זכיה כבודה ויקרה, שהעיקה מאוד על האכרים והחוכרים, שהיונים והשפנים היו מחבלים את שדותיהם ויבוליהם.

כל הזכויות הללו רבצו כמועקה רבה על האכרים ועלו להם ביוקר אפילו בשעה שבעל האחוזה לא נשתכר מהן אלא מעט או לא כלום. בספרו החשוב *Les inconvenients des droits feudaux* (עמ' 52) מציין בונסרף את העובדה, כי משנת 1776 החלו בעלי האחוזות, שכמעט כולם נתרוששו, וביחוד: מושקיהם, לנגוש בחוכרים ובאכרים כדי להפיק מהם רוחים מרובים ככל האפשר. בשנת 1786 נבדקו מחדש ספרי הקרקעות במקומות רבים כדי להעלות את המסים הפיאודליים.

והנה כשהגיעה שעתה של האספה הלאומית, אשר הכריזה על ביטול כל שרידי המשטר הפיאודלי, לנסח בצורת חוקים מפורשים את כל ויתורי הזכויות הללו – נרתעה ועמדה לימין בעלי הרכוש.

לכאורה, לאחר שבעלי־האחוזות עצמם ויתרו על זכות "היד המתה" הרי ממילא אין צורך ליחד עליו את הדבור אלא לשוות לו צורת חוק ותו לא. אולם אפילו בשאלה זו נתעוררו וכוּחים. ניסו להבדיל בין היד המתה האישית, שיש לבטלה שלא על מנת לקבל כופר, ובין זו של הדבר (reelle), הקשורה בקרקע ונמסרת לבעלים לבעלים בשעת החכירה או הממכר, אשר על כן חל עליה הכופר. ואם, לבסוף, החליטה האספה לבטל בלי פדיון את כל הזכויות והחובות, של הקרקע ושל הרוחים, "הקשורים בזכות היד המתה שעל הדבר או האיש, ובשעבוד האישי" – הרי היא גרמה בתקנתה, שגם בשאלה זו לא נוקתה מספק־ספק בכל המקרים, שבהם קשה להבדיל בין זכויותיה של היד המתה והזכויות הפיאודליות בכלל.

נסיגה כזאת נסוגה האספה גם בשאלת המעשר שהאכרים משלמים לכהונים. לעתים קרובות היה, כידוע, שיעורו של ה"מעשר" חומש ואפילו כדי רביעית היבול; לכהונים דרשו את חלקם גם בתבן, באסיף האגוזים וכדומה. המס הזה היה למועקה כבדה על האכרים, וביחוד על העניים שבהם. ועל כן ויתרו לכהונים בד' באוגוסט על קבלת המעשרות בתבואה, אולם בתנאי – שמשלמי המס יפדוהו בכסף. אבל הואיל ולא פורשו לא תנאי הפדיון ולא צורתו, הרי סוף סוף נצטמצם הויתור במשפּאָלָה סתם. לכהונים הסכימו לפדיון; הם התיירו לאכרים לפדות, אם ירצו ואם יוכלו, את המעשר לאחר שיקבעו את שווי בהסכם עם אלה שלהם שייך המעשר. אולם בשעה באוגוסט כשהגיעה השעה לנסח את חוק המעשרות, נתקלה האספה במכשולים רבים.

במשך דורות רבים היו נוהגים לכהונים למכור את זכות המעשרות לאנשים פרטיים; המעשרות הללו נקראו בשם "מעשרות חילוניים". האספה מצאה כי כאן הפדיון הוא תנאי הכרחי, לשם שמירה על זכות הקנין הפרטי של הקונה האחרון. יתר על כן: כפי כמה מן הנואמים באספה נהפך המעשר למעין מס שהאומה משלמת לכלכלת לכהונים, וכשדנו בשאלה זו הכריעו לאט־לאט אלה שטענו, כי אי אפשר לבטל את המעשר אלא אם כן תקבל האומה על עצמה לשלם לכהונים שכירות קבועה. הוכוחים בשאלה זו נמשכו חמשה ימים רצופים, עד ה"א בחודש, כשכמה מן הכמרים ואחריהם הארכי־הגמונים הודיעו, שהם מביאים את המעשרות קרבן לאומה, ובשאר הדברים הם סומכים על נדיבותה וישרה של האומה.

וכך הוחלט לבטל את כל המעשרות שהיו משלמים לכהונים. ואולם כל זמן שלא ימצאו מקורות אחרים לתשלום שכירות לכהונים יוסיפו האכרים לשלם את המעשרות כמקודם. ואשר למעשרות החילוניים הרי הכל חייבים בתשלומיהם עד שיפדו!

נקל לשער את האכזבה ואת הסערה שעוררה החלטה זו בקרב האכרים. המעשר נתבטל <sup>84</sup> להלכה, אך למעשה יגבוהו כמקודם: "עד מתי?" – שאלו האכרים. [וניתנה להם התשובה:] "עד שתמצא המדינה את הדרך לשלם לכהונים בצורה אחרת". אולם מצבה הכספי של המדינה הלך הלך ורע, ולאכרים היה יסוד לפקפק בביטולו של המעשר בזמן מן הזמנים. חוסר העבודה ונחשולי המהפכה הכבידו בהכרח על גבית המסים; ובינתיים התרבו ממילא ההוצאות של מוסדות־המשפט החדשים והאדמיניסטרציה החדשה. אכן, הריפורמות הדימוקראטיות עולות תמיד ביוקר, ורק לאט לאט מצליח העם, אשר בתוכו מתחוללת המהפכה, לעצן את התקציב ולמלא את ההוצאות שבאו בעקב המהפכה. לפי שעה הוכרחו האכרים לשלם את המעשר כמקודם, ועד 1791 היו גוברים מהם את המעשר בחומרה יתרה. אך העם סרב לשלם והאספה היתה גוזרת פעם בפעם גזרה חדשה על אלה שלא פרעו את חובם ומטילה עליהם עונשין שונים.

והוא הדין בזכות הצידי. בליל ד' באוגוסט ויתרו האצילים על זכות זו. אולם כשהגיעה השעה לנסח בצורה חוקית מפורשת את משמעותו של



הויתור הזה – נתברר שמשמעותו היא, כי זכות הצייד ניתנת לִפְלֵ. אולם האספה נרתעה מפני החלטה כזאת והסתפקה בהרחבת הזכות לכל בעלי הרכוש או [ביתר דיוק:] לבעלי נכסים לא־נדִים – “בנחלותיהם”. אך גם בניסוחו האחרון של החוק נשארו הדברים סתומים. האספה ביטלה את הזכות היחידה לצוד ציד ולבנות דירי שפנים בלתי־גדורים, והודיעה, כי כל בעל נכסים רשאי להשמיד את כל חיות הבר – בעצמו או על ידי שליח – רק בנחלתו הוא. הגם על החוקרים חל הרשיון הזה או לא? – תיקו. אגב, האכרים לא חכו להיתר מטעם הרשות ולא בקשו מאת הדיינים שיתירו להם את ספקותיהם. הם פרשו את תקנות ד' באוגוסט לטובתם, ומיד לאחר ד' באוגוסט החלו להשמיד את חית הבר של האצילים. שנים רבות היו רואים בחֶפֶל היונים והשפנים את יבולם, ועכשיו לא צפו להיתר והחלו משמידים את המזיקים.

ולבסוף, כשעלתה על הפרק השאלה החשובה ביותר, היא שאלת הזכויות הפיאודליות אשר הטרידו את מנוחתם של עשרים מיליון צרפתים, והאספה באה לשוות צורת חוק לזכויות השונים אשר הוכרוזו בליל ד' באוגוסט – היא הסתפקה בהכרזה סתמית על ביטול הזכויות הפיאודליות להלכה.

“האספה הלאומית מבטלת לחלוטין את המשטר הפיאודלי” – כתוב בסעיף הראשון של החלטות ה' באוגוסט. אך סעיפי התקנות שנקבעו אחר כך, מ' עד י"א באוגוסט, מפרשים, כי רק השעבוד האישי מתבטל לחלוטין, באשר הוא בזיון לכבוד האנושי. כל שאר המסים, בלי הבדל צביונם ומוצאם, נשארים בתקפם. בהמשך הזמן אפשר יהיה לפדותם, ואולם תקנות אוגוסט לא פרשו את המועד ואת התנאים שעל פיהם יתכן הפדיון הזה. לא נקבע שום מועד לפדיון ולא ניתנה כל הוראה, כיצד לבצעו. אין כאן כלום, בהחלט לא כלום, מלבד הלכה מופשטת בלבד, סתם הבעת משאלה לעתיד לבוא ותו לא. ולפי שעה צריכים האכרים לשלם את כל המוטל עליהם כמקודם.

יתר על כן: בתקנות הללו של ה"א באוגוסט 1789 היה דבר גרוע שבעתים. הן נתנו אמצעי שאפשר להתגדר בו ולמנוע בהחלט את הפדיון, ואכן האספה התקינה תקנה זו מקץ שבעה חודשים. בפברואר 1790 חיבה את האכרים לפדות בבת־אחת את כל המסים הפיאודליים אשר חלו על הקונה או החוכר את הקרקע, ועל ידי כך נבצר מהם הפדיון בהחלט. סניאק מעיר בספרו החשוב (עמ' 90), כי דימוניה הציע תקנה זו עוד בו' ובז' באוגוסט, והנה בפברואר 1790, כאשר נראה להלן, חקקה האספה חוק אשר על פיו אין לפדות את המסים הקשורים בבעלי הקרקע, אלא אם כן יִפְדו גם המסים האישיים, הינו מסי השעבוד, אף על פי שהללו נתבטלו בפקודה שיצאה בה' באוגוסט 1789.

ההיסטוריונים נגררים אחרי ההתלהבות, שבה קבלה פריזי וכל צרפת את הבשורה על ישיבת ד' באוגוסט, ומסיחים את דעתם מן ההגבלות שקבעה האספה בסעיף הראשון של התקנות במשך הישיבות הבאות, מה' ועד י"א באוגוסט. אפילו לואי בלאן, המספר בפרק “יחסי המהפכה לקנין הפרטי” (ספר II, פרק א') את כל העובדות שיש בהן כדי להעמידנו על מהותן של תקנות אוגוסט, מהסס, כנראה, כאילו חושש הוא להכזיב את האגדה הנאה. אין הוא מספר על ההגבלות הללו אלא דרך אגב, וגם משתדל ללמד עליהן זכות באשר “ההגיון של המעשים אינו ממנה להתגשם בדברי ימי האנושיות כהגיון של המחשבות בלבו של החושב”. אך תשובתה הסתמית, המהוססת והמפוקפקת של האספה לדרישתם הברורה והמסוימת של האכרים בדבר ביטול העולות הישנות – הנפקה למקור מלחמה אכזרית שנמשכה כל ארבע השנים שבאו לאחר כך. רק מקץ ארבע שנים, לאחר שהוצאו ה"ירונדיסטים מן הקונגנט ביוני 1793, הצליחו להעלות בשלמות את שאלת הזכויות הפיאודליות ולסתור אותן ברוח הסעיף הראשון שבתקנת ד' באוגוסט <sup>85</sup>.

עכשיו, מקץ מאה שנים, אין להתאונן על התנהגותה של האספה הלאומית. היא עשתה, בעצם, כל מה שאפשר היה לקוות מאספת בורגנים ורכושנים; ויתכן, כי היא עשתה גם יותר מזה. היא הכריזה על עיקר רב־חשיבות ועל ידי כך עוררה כביכול את העם שילך קדימה. ואף על פי כן צריכים אנו לשים אל לב את ההגבלות שקבעה האספה, כי אם נקבל את הסעיף הראשון, המדבר על ביטול הגמור של המשטר הפיאודלי, כצורתו – נתקשה להבין את ד' השנים שבאו אחר כך ואת המלחמה האכזרית אשר ניטשה בין המהפכנים שבקונגנט ב' 1793.

החלטותיה של האספה עוררו התנגדות עצומה. ואם מצד אחד לא מצאו האכרים כל ספוק בהן, והן שמשו אות חדש למרד האכרים – הרי מאידך גיסא ראו בהן האצילים, הכוהנים והמלך נסיון לקפח את המעמדות עדיפי הזכויות. ומאז החלה תעמולה חשאית, קנאית ובלתי פוסקת נגד המהפכה. האספה היתה סבורה, כי היא שומרת על זכויותיהם של בעלי הקרקעות, ואכן, בשנים כתיקונן היה חוק מעין זה משיג את מטרותו. אולם בימים ההם הבינו הכל, כי ליל ד' באוגוסט הכה מכה נצחת את זכויות הפיאודליים: כי אף על פי שתקנות אוגוסט התקינו חובת פדיון – הרי, למעשה, היה בהן משום בטול הזכויות הפיאודליות. כל מהותן הכללית של התקנות הללו – לרבות בטול המעשר, זכות הצייד ושאר הזכויות – הוכיחו לעם, כי זכויותיו נעלות על הזכויות ההיסטוריות של הקנין הפרטי. תקנות אוגוסט גינו בשם הצדק את כל הזכויות הפיאודליות, ירושת דורות עָרְוּ. מעתה אי אפשר לנטוע בלב האכרים את הדעה הקודמת, כי הזכויות הללו הן חוק ולא יעבור.

האכרים הבינו, כי הזכויות הפיאודליות נדונו לכֶפֶח־חובה, ולא בקשו כלל לפדותן. הם חדלו לשלם את המסים בתכלית הפשטות. אולם האספה, שלא העיזה לבטל לחלוטין את הזכויות הפיאודליות ולא לקבוע את צורת פדיונן הנוחה לאכרים, יצרה על ידי כך מצב בלתי־ברור, שהיה בו כדי לעורר בקרוב את מלחמת האזרחים בצרפת כולה. מצד אחד נוכחו האכרים לדעת, שאין הם צריכים לא לפדות ולא לשלם – אלא להמשיך את המהפכה – כדי להגיע לבטול הזכויות הפיאודליות בלא מתן כופר. ומאידך – הבינו הגבירים, כי בתקנות אוגוסט אין עדיין שום דבר ברור ומסוים: כי התקנות הללו לא פעלו כלום, וזלת ויתור על זכות היד המתה וזכות הצייד, ואם יעמדו לימין הקונטר־ריוולוציה ולימין המלך שליחה – יתכן כי עוד יצליחו לשמור גם על הזכויות הפיאודליות ועל הקרקעות שהם ואבותיהם הפקיעו מקהלות האכרים.

המלך, שהלך, כנראה, בעצת יועציו, הבין לדעת, מה מבקשת ממנו הקונטר־ריוולוציה. הוא נוכח לדעת, כי הוטל עליו להיות המרכז להגנת הזכויות הפיאודליות, והוא נדדזר וכתב לארכיגמון של העיר ארל, כי בשום פנים לא יסכים לתקנות אוגוסט, אלא אם כן יכופו אותו לכך בעל כרחו. “נאה הוא הקרבן (שהביאו שני המעמדות העליונים של המדינה) – אומר המלך – אך אין אני יכול לעשות דבר אלא להביע את רגשי הכבוד שלי בלבד; לעולם לא אסכים לשלול מן הכוהנים ומן האצילים שלי את רכושם, ולא אאשר כל חוק העלול לרוששם”.

ואמנם, הוא לא הסכים לפרסם את התקנות הללו ברבים – עד שהובא לפריז שבוי בידי העם. ואפילו כשויתר, עשה כל מה שהיה לאל ידו – יחד עם כל המעמדות בעלי הרכוש: הכוהנים, האצילים והבורגנים – שלא לשוות לתקנות אלו צורת חוק, אלא להשאירם בבחינת מלים בעלמא.

ידידי ג'מס גילום (Guillaume), אשר הואיל בטובו לקרוא את כל כתב־היד שלי עד תומו, כתב הערה חשובה מאוד על דבר אישורו של המלך לתקנות ד' באוגוסט. אני מביא את ההערה הזאת בשלמותה. וזו לשונה:

“לאספה היה כוח מכוון ומחוקק כאחד, והיא הודיעה פעמים רבות כי פעולותיה, בבחינת כוח מכוון, אינן כפופות לְמָרְתוֹ של המלך. אישורו של המלך לא נדרש אלא לחוקים (החלטותיה של האספה נקראו בשם דְקָרֶטִים עד לאישורו, ובשם חוקים – לאחר האישור).

“פעולות ד' באוגוסט היו מכוונות לפי מהותן: האספה ניסחה אותן בצורת החלטות, אך לא עלה כלל על דעתה, כי לשם ויתור על זכויותיהם זקוקים המעמדות עדיפי-הזכויות לאישור מטעם המלך. מהותן של ההחלטות הללו – או ההחלטה הזאת (כי מדברים עליהן גם בלשון רבים וגם בלשון יחיד) – מתבררת מהסעיף הי"ט, הוא האחרון, שבו נאמר: “האספה הלאומית תטפל, מיד לאחר הקונסטיטוציה, בחקיקת חוקים, הדרושים לפיתוח העיקרים, שהובעו בהחלטה זו, ותשלח מיד לצירים שבכל ערי השדה” וכו'... בי"א באוגוסט נתקבל נוסח ההחלטות; ובו בזמן הכתירה האספה את המלך בתיאור: “מקומם החירות הצרפתית” והחליטה לערוך טקס-תפלה, בעֶזְרָה שבחצר המלכות.

“בי"ב באוגוסט הלך נשיא האספה (לה־שְׁפֵלִיָה) אל המלך לשאול אותו: מתי יואיל בטובו לקבל את פני האספה לטקס הזה? המלך הועיד את הראיון ל"ג בחודש, בשעה שתיים עשרה. בי"ג בחודש באה האספה לחצר המלכות: הנשיא נואם ואינו מבקש כלל את המלך שיאשר את החלטות האספה, אלא מסביר לו את אשר פעלה האספה ומודיע על התואר שניתן למלך. לודוויג הט"ז משיב, שהוא מקבל את התואר בתודה, מכרך את האספה ומביע לה את אמונו. אחר הדברים האלה נערך הטקס בעֶזְרָה.

"ולא חשוב כלל, שבמכתבו לארכיגמון האֶרְלִי הביע המלך בסתר רגשות אחרים לגמרי – שהרי אין הכתוב מדבר אלא במעשים שעשה בפרהסיא.

"ובכן: לכתחילה ובפרהסיא לא התנגד המלך כלל לתקנות ד' באוגוסט.

“אך בי"ב בספטמבר, מחמת המהומות שהתחוללו במדינה, הציעה מפלגת הפטריוטים לשוות לתקנות ד' באוגוסט צורה של הכרזה חגיגית, כדי להרגיע את האוכלוסין; לשם כך הציע הרוב למסור את ההחלטות הללו לאישורו של המלך, על אֶפֶס של הקונטר-ריוולוציונרים, שהיו בוחרים לדון את ההחלטות הללו בשתיקה.

“זכור בשני בשבת, בי"ד בספטמבר, ראו הפטריוטים, כי המלה “אישור” עלולה להֶטְעוֹת. באספה דובר על “נְטוֹ של החו" (Veto suspensif), הינו על הזכות שביקשו ליתן למלך לעכב חוק שנתקבל באספה. ופרנאב העיר, כי ויטו כזה אינו מתאים לתקנות ד' באוגוסט. ברוח זו דבר גם מיֶרְבֵּו. “את תקנות ד' באוגוסט – אמר מיראבו – התקין שלטון מכוון; ועל כן אין הם טעונים אישור. התקנות של ד' באוגוסט אינן חוקים, אלא עיקרים ויסודות חוקתיים. ובפנותכם אל המלך שיאשר את פעולות ד' באוגוסט, הרי לא פניתם אליו אלא כדי שיפרסם אותן ברבים”. אז הציע ליי-שאפליה להחליף בנדון זה את המלה אישור במלה פרסום, והוסיף: “סבורני, כי התקנות, שהודו מלכותו מצאן נכונות לפניו – הן במכתבו אלי, בשעה שנתכבדתי לדבר בשם האספה (בתורת נשיאה), והן בעריכת טקס התפלה בעֶזְרָת המלכות – אינן טעונות אישור מטעם המלך”. אז הוצע לאספה שתדחה את העיון בשאלה העומדת על הפרק (שאלת הויתו) עד שהמלך יפרסם את התקנות של ד' באוגוסט. המולה כללית. האספה ננעלת. שום החלטה לא נתקבלה.

“בט"ו – שוב וכוחים בלי תוצאות; בט"ז ובי"ז – דנים בשאלה אחרת לגמרי: סדרי ירושת העֶזְרָה.

“לבסוף, בי"ח מתקבלת תשובתו של המלך. הוא מוצא את הרוח הכללית של תקנות ד' באוגוסט נכונה לפניו ומעיר, כי לאחדות מהן אין הוא יכול להסכים אלא בתנאי; ואת תשובתו הוא מסיים בדברים אלה: “ובכן, הנני מוצא את מרבית הסעיפים הללו נכונים לפני, וכשיקבעו בצורת חוקים אשר אותם”. התשובה הזאת, אשר גרמה לאֶחָר את הענין, עוררה רוגז רב: הצירים חזרו וטענו, כי אין המלך נדרש אלא לפרסם את התקנות, וכי אין הוא רשאי לסרב בדבר. הוחלט לשלוח את הנשיא אל המלך להתחנן לפניו, שיתן פקודה תכופה לפרסם את התקנות. מדבריהם הנמרצים של הצירים הבין המלך, כי אין לו ברירה אלא לותר; אולם גם כאן בקש תואנות דברים: בכל בספטמבר, בערב, מסר לנשיא (קלרמוֹן-טוֹנֶר) את תשובתו, שבה נאמר: “בקשתם אותי לאשר את תקנות ד' באוגוסט... הודעת לי לכן את ההערות שיש לי להעיר בענין זה... עכשיו אתם מבקשים שאפרסם את התקנות הנ"ל; רק חוקים ניתנים לפרסום, ואולם הרי כבר אמרתי לכם, כי הנני מוצא את הרוח הכללית של התקנות הללו נכונה לפני... אֶתֶן פקודה להודיע עליהן (publication) בכל המדינה... אינני מסופק, כי אוכל לאשר את כל החוקים שתחוקו בכל הענינים שבהם דנות התקנות הללו”.

“ואם בתקנות ד' באוגוסט לא הובעו אלא עיקרים וסברות עיוניות בלבד, ולשוא נבקש בהן אמצעים ממשיים וכדומה – הרי זה משום שכך נועד להיות צביוןן של התקנות הללו, כפי שנקבע בפירוש בסעיף הי"ט. בד' באוגוסט הוכרז על ביטול המשטר הפיאודלי להלכה; אחר כך נאמר, שהאספה תחוק חוקים להגשמת ההלכה הזאת למעשה, והדבר יעשה לאחר שישלימו את החוקה. אפשר, כמובן, לבקר את שיטת הפעולה שהחזיקה בה האספה; אך יש לציין, כי היא לא רימתה איש ולא עשתה את דבריה פלסטר בזה שלא קבעה את החוקים תיכף ומיד, שהרי היא הבטיחה לקבעם רק לאחר סיום החקירה. וכשנשלמה החוקה בספטמבר 1791, הוכרחה האספה המכוננת להסתלק ולפנות את מקומה לאספה המחוקקת”.

הערתו של ג' מס' גילום שופכת אור חדש על טכסי האספה המכוננת. כשפרצה מלחמת האזרחים בטירות האצילים, ועל סדר היום עלתה שאלת הזכויות הפיאודליות – היו שתי דרכים לפני האספה הכללית. היא יכלה לשקוד על חבור הצעות החוקים בדבר הזכויות הפיאודליות, שהעיון בהן היה נמשך חודשים רבים וגם שנים, ומפני חלוקי הדעות באספה, היה הדבר גורם לבסוף לפירוד והתפלגות ולפזור האספה בידי המלך (בטעות זו נכשלה הדוֹקָה הרוסית ב 1905 שעינה בשאלה הקרקעית); או שיכלה להסתפק בהכרזה על אילו עיקרים יסודיים, המיועדים לשמש במשך הזמן בסיס לעבוד החוקים.

האספה בחרה ללכת בדרך השניה. היא נזדרזה לקבוע בישיבות אחדות שורה של תקנות קונסטיטוציוניות, שהמלך הוכרח סוף סוף לפרסמן ברבים. ובכפרים גרמו התקנות העיוניות הללו לעורר את האזרחים, שיבטלו את הזכויות הפיאודליות בדרך מהפכנית, ולמוטט את המשטר הפיאודלי, עד כי מקץ ארבע שנים יכול היה הקונגנט לקבוע את החוק בדבר בטולן הגמור של הזכויות הפיאודליות ללא כל פדיון. ואחת היא אם מדעת או שלא מדעת בחרה האספה בדרך השניה – מכל מקום ברור הדבר, כי היא היתה כדאית יותר מהראשונה.

## פרק תשעה עשר: הצהרת זכויות האדם

ימים מספר לאחר כבוש בסטיליה העלה הוועד הקונסטיטוציוני על סדר יומה של האספה הלאומית את “הצהרת הזכויות של האדם והאזרח”. הרעיון בדבר הצהרה חגיגית זאת, שבא בהשפעת ההכרזה על עצמאותן של ארצות הברית, היה מוצלח מאוד. הואיל ובצרפת פרצה מהפכה, שהתעדתה לחולל תמורה יסודית ביחסי השרדות השונות שבחברה – מן הראוי היה לקבוע את עיקריה הכלליים של התמורה הזאת קודם שתתבטא בסעיפים של איזו חוקה. על ידי כך ניתן לעם לראות בעליל: איך מפרש המיעוט המהפכני את המהפכה ומה הם היסודות החדשים שלמענם הוא מעורר למלחמה.

הצהרה זו אינה גבוב מליצות סתם. היא נועדה לבטא את ההשקפה הכללית על העתיד שלמענו נלחמת המהפכה, וההשקפה הזאת, המובעת בצורה של הצהרת זכויות מטעם אומה שלמה, צריכה היתה להגיע למדרגת שבועת עם. העיקרים, שנוסחו בצמצום ושנועדו להתגשם בחיים, צריכים היו לתת רוח איתן בקרב האומה הצרפתית ולהורות לעולם כולו את דרכו. העולם מתנהל על פי אידאות הרבה יותר מכפי שאנו משערים, ורעיונות גדולים שהובעו בצורה נמרצת היו משפיעים על בני אדם מאז ומעולם. הצהרה מעין זו פרסמו הרפובליקות בצפון אמריקה בשעה שפרקו מעליהן את העול האנגלי, ומאז נהפכה הצהרת העצמאות של ארצות הברית לספר הברית, כמעט לעשרת-הדברות של האומה האמריקנית-הצפונית הצעירה.<sup>86</sup>

ועל כן, משבחרה האספה (בט' ביולי) את הועד המכין לעבוד החוקה, נולד הרעיון על חבור הצהרת זכויות האדם, ומיד לאחר הי"ד ביולי שקדו הצירים על הדבר. הצהרת העצמאות של ארצות הברית, שנתפרסמה משנת 1776 כסיסמת הדמוקרטיה, כביטוי שאיפותיה, היתה לאות ולמופת<sup>87</sup>. חבל שקבלו ממנה גם את חסרונותיה. האספה הלאומית בצרפת הלכה בדרך מיסדי החוקה האמריקנית שבועידת פילדלפיה: היא הוציאה מהצהרתה כל דבר הנוגע ליחסים הכלכליים בין האזרחים והסתפקה בהכרזת השוויון הכללי לפני החוק, החופש האישי הקונסטיטוציוני וזכות האומה לבחור לעצמה ממשלה כרוחה. ואשר לקנין הפרטי – הרי בעלי ההצהרה נודרו להכריז על אפיו "המקודש והבלתי-מעורער", והוסיפו, כי "כי אין מפקיעים רכוש מידי אדם, אלא אם כן תהא זו הכרחות צבורית מאושרת על פי החוק, בתנאי שלבעלי יתן מראש הפיצוי הצודק". זו היתה שלילה מפורשת של זכויות האזרחים לקרקעות ושלילת ביטולם המהפכני של המסים שיש בהם משום שעבוד.

הבורגנים פרסמו, איפוא, את תכניתם הליברלית: שוויון משפטי לגבי החוק וממשלה הכפופה לעם, שאין לה קיום אלא ברצון העם. וככל התכניות, המכוננות תכניות-מינימום, נהפכה גם היא לתכנית-מקסימום, ופירושה היה, כי לפי דעת האספה אין העם רשאי ללכת **מזה והלאה**, אין הוא רשאי לפגוע ברכוש הפרטי, אף על פי שהוא מתקנתם של המשטר הפיאודלי והעריצות המלכותית שיש להשמידם.

יתכן מאוד, כי בשעת הווכחים על חבור הצהרת זכויות האדם הובעו גם רעיונות סוציאליים, רעיונות של שוויון, אך הם נדחו, כנראה. על כל פנים, בהצהרת 1789 אין אנו מוצאים כל זכר לרעיונות הללו<sup>88</sup>. אפילו רעיונו של סייס, כי אי השוויון באמצעים/הינו: בעושר, בשכל, בכוח וכדומה/ אינו ראה לאי-שוויון בזכויות<sup>89</sup> – אפילו רעיון צנוע זה לא מצא בטוי בהצהרה שעובדה באספה. במקום דברי סייס הנ"ל אנו מוצאים בסעיף הראשון שבהצהרה נוסח זה: "כל אדם הוא בן-חורין ושווה-זכויות מלידתו ועד ליום מותו. אין יסוד להבדלים הסוציאליים מלבד טובת הכלל". הוה אומר, כי הבדלים סוציאליים, שנקבעו על פי חוק לטובת הכלל קיימים ועומדים. והרי הנחה בלתי-צודקת זו נותנת פתחון פה לכל הצורות של אי-שוויון.

כשאנו חוזרים וקוראים עכשיו את "הצהרת הזכויות של האדם והאזרח" שחברה ב 1789, אנו שואלים: האמנם היתה לה להצהרה זו בימים ההם אותה השפעה על הלבבות, שכותבי העתים, מיחסים לה? אין ספק, שכמה סעיפים מסעיפיה השפיעו השפעה מרובה. הסעיף הראשון, למשל, הכריז על שוויון הזכויות לכל אדם באשר הוא; בסעיף השני נאמר, כי החוק צריך להיות "שוה לכל נפש", וכי "כל האזרחים, אם בעצמם ואם על ידי שליח, זכאים להשתתף בחקיקתו"; בסעיף השלישי נאמר, כי "אין איש נרדף על דעותיו, לרבות הדתיות, אם אין בהן כדי להפר למעשה את הסדר הציבורי שיקבע על פי החוק"; ואחרון אחרון הסעיף הי"ב הכריז, כי השלטון בחברה "נוסד לטובת הכלל ולא לטובת הפרט של המחזיקים בו". אין ספק, כי בהכרזות הללו היה כדי לחולל מהפכה בלב בני החברה, שבה נתקמו עדיין צורות שונות של שעבוד פיאודלי ובית המלכות ראה את צרפת כראות אחוזת נחלה פרטית.

אך לעומת זאת אין ספק, כי ההצהרה הזאת לא היתה זוכה לעולם להשפעה שניתנה לה ברבות הימים, במשך כל המאה הי"ט, אילו נצטמצמה המהפכה בהכרזה זו של ליברליזם בורגני בלבד. המהפכה, לאשרנו, הרחיקה לכת. וכעבור שנתים, בספטמבר 1791, כשהאספה הלאומית חברה את נוסח הקונסטיטוציה, נתוסף ל "הצהרת זכויות האדם" מעין "מבוא לקונסטיטוציה", שבו אנו מוצאים כבר את הפסוקים הללו: "האסיפה הלאומית... מבטלת לצמיתות את הסדרים הפוגעים בחירות ובשוויון הזכויות". ועוד: "ולא יהיו עוד אצילים ולא פְּרִיִּים"<sup>90</sup>, לא הבדלים הבאים בירושה ולא הבדלים מעמדיים, לא משטר פיאודלי ולא משפט של בעלי-האחוזות, ולא שום תואר וכנויי-כבוד ויתרון הנובעים מהם; ולא שום אורדן של אבירים, ולא שום סיעה או אורדן המצריכים עדות למוצא מגזע אצילים או הקובעים הבדלים מלידה; ולא שום יתרון-מעמד זולת מעמד של הפקידים בשעת שרותם. – מעתה לא יהיו עוד צכים ולא אגודות למקצועות ולאמנויות או לאומניות (בפסוקים האחרונים האלה מתבטא כבר האידיאל של הבורגנות בדבר מדינה כלייכולה). – שוב אין החוק מכיר בנדירים הדתיים ולא בשאר ההתחייבויות הסותרות את הזכויות הטבעיות ואת הקונסטיטוציה!"

אם נשים אל לב, כי הדברים הללו הוטחו בפני אירופה, שהיתה שקועה בחשכת השלטון המלוכני הכלי-יכול והזכויות הפיאודליות, נבין לדעת על שום מה הצליחה "הצהרת זכויות האדם" – שבדרך כלל אין מבדילים בינה ובין ה"מבוא לקונסטיטוציה" – למשוך את לב האומות בימי מלחמתה של הרפובליקה ולשמש אחר כך, במשך כל המאה הי"ט כולה, סיסמה לתנועה המתקדמת בכל ארצות אירופה. אך אין לשכוח, כי המבוא הזה אינו מבטא כלל את משאלותיה של כל האספה כולה, אף לא את משאלותיו של כלל-הבורגנות משנת 1789. המהפכה העממית שלא פסקה – היא שהכריחה את הבורגנות להודות בזכויות העם ולהנתק מהפיאודליזם. ולהלן נראה במחיר כמה קורבנות הושגו היותרים הללו.

## פרק עשרים: חמשה וששה באוקטובר 1789

המלך והחצר ראו ב"הצהרת הזכויות של האדם והאזרח" מעשה מחוצף של הפרת כל החוקים האלוהיים והאנושיים. המלך סרב לחלוטין לאשר אותה. אמנם, ההצהרה, כתקנות ה"י"א באוגוסט, לא היתה אלא הכרזה של ראשי-פרקים בלבד: "היא היתה בעלת אופי מכוון", ככינוי הימים ההם, ועל כן לא הוצרכה אישור מטעם המלך. המלך לא היה צריך אלא לפרסמה בלבד.

אך הוא השתמש בתואנות רבות גם מן הדבר הזה. בה' אוקטובר, למשל, כתב לאספה, כי קודם שיאשר את ההצהרה הוא רוצה לדעת, איך יתגשמו העיקרים המפורשים בה<sup>91</sup>.

כבר ראינו, שבסרוב מעין זה השיב המלך גם על תקנות ה"י"א באוגוסט בדבר בטול הזכויות הפיאודליות, ונקל לשער, כי שני הסירובים הללו היו לכלי-זין בידי האספה. "היתכן? – אמר העם – האספה מבטלת את המשטר הפיאודלי, את השעבוד האישי ואת זכויותיהם העולבות של בעלי האחוזות, ומאידך גיסא מכריזה האספה, כי הכל שוים בפני החוק; והמלך וביחוד הנסיכים, המלכה, אנשי החצר, בית פוליניאק ובית לאמבאל (Lamballe) ודומיהם – מתנגדים לדבר! אילו דובר כאן רק על איסור נאומים הספונים רעיונות חפשיים! ואולם: הרי כל הנאספים כולם – לרבות האצילים וההגמונים – הסכימו פה אחד לפרסם חוק לטובת העם ולותר על זכויותיהם (העם, שאינו בקי במונחים המשפטיים, ראה בתקנות ה"י"א באוגוסט חוקים ממש); והנה מתיצב כנגדם איזה כוח ואוסר להוציא אל הפועל את החוקים הללו! יתכן, כי המלך כשהוא לעצמו מוכן

להסכים: הרי גם לאחר י"ד ביולי [נסע לפריז] והתרועע עם [עם] פריז. אולם החצר, הנסיכים, המלכה אינם רוצים שהאספה תביא את אושר העם!

והנה במלחמה הכבדה הזאת, שנתגלעה בין שלטון המלוכה ובין הבורגנות, הצליחו הבורגנים למשוך לימנים את העם בתחבולותיהם החרוצות ובכשרונם לכלכל את הפעולה החוקית. עכשיו שנה העם תכלית שנה את הנסיכים, המלכה, האצילים המיוחסים – והגן בכל מאודו על האספה, שעל פעולותיה היה מתחקה מאז ברבי-ענין.

ובו בזמן השתדל העם לכוף על האספה את רוחו הדמוקרטית.

לדוגמא: יתכן, שהאספה היתה מסכימה לשיטת שני "הבתים" בנוסח אנגליה. את השיטה הזאת הציע חלק מהבורגנים; ואולם העם סירב בהחלט. הוא הבין בחוש את אשר הוכיחו אחר כך יודעי-דין באותות ובמופתים לאמור: בימי מהפכה לא יתכן קיומו של ה"בית" השני; קיומו אפשרי רק לאחר שתש כוחה של המהפכה והחלה הריאקציה.

והוא הדין לגבי זכותו של המלך לפסול את החוקים שנתקבלו באספה – הינו: זכות הויטו – גם לזאת התנגד העם היתר תוקף מאשר שליחיו באספה הלאומית. העם ירד גם לעומקו של הדבר הזה. ואמנם, בשנים כתיקונן אין חשיבות יתרה לשאלת הויטו המלכותי לגבי החלטות הפרלמנט (כי קשה לשער, שלא תמצא דרך להסכמה בין הפרלמנט והמלך) – אבל לא כן בשעת מהפכה. ולא דוקא משום שעם מרוצת הימים פוחתת נטיותו של השלטון המלכותי לפעולות-איבה כלפי זכויות העם, אלא משום שבשנים כתיקונן אין הפרלמנט – מכשירם של המעמדות עדיפיה-הזכויות – מתקין תקנות נגד הזכויות הקיימות, שהמלך יהיה נאלץ להתערב למען ביטולן. מה שאין כן בשעת מהפכה: החלטות הפרלמנט, המתקבלות מתוך לחץ העם והרחוב, נוטות על פי רוב דוקא לביטול הזכויות הישנות, וממילא הן עשויות לעורר את התנגדותו של המלך. ואם תנתן לו זכות הויטו, ואם ירגיש כי יש לו כוח שיוכל לסמוך עליו – הרי אין ספק שהוא ישתמש בזכות זו. וכן אירע לתקנות אוגוסט ולהצהרת הזכויות.

ואולם באספה היתה מפלגה גדולה, שצדדה בזכות הויטו המוחלט של המלך, הינו: שבקשה ליתן למלך את האפשרות לקניא בדרך חוקית כל תמורה ניכרת; ולאחר ויכוחים ממושכים באו הנאספים לכלל פשרה. האספה דחתה את זכות הויטו המוחלט (הינו: את הזכות לבטל לצמיתות את החוק שהותקן באספה) אך היא הסכימה (נגד רצונו של העם) לויטו של דיחוי, אשר על פיהו רשאי המלך לא לפסול את החוק, אלא לדחות לזמן-מה את הגשתו.

עכשיו מקץ מאה שנים, משתדלים כותבי העתים לשוות לאספה אופי אידיאלי ולתארה כגוף, המוכן תמיד ובלבב שלם להלחם למהפכה. ואולם הואיל והאמת יקרה לנו מכל מסורת אגדה נאה, מוכרחים אנו להסתלק מתאור זה. למעשה היו גם הצירים המתקדמים ביותר רחוקים מדרישות הזמן. האספה הרגישה ברפיונה. קרפכה לא היה מעור אחד, ולמעלה משלוש מאות, ויש אומרים קרוב לארבע מאות צירים, הינו: יותר משלישיתו של מנין הצירים הכללי, היו מוכנים בכל לבם להשלים עם שלטון המלך. יתר על כן: הרי מלבד כמה צירים אשר קבלו שכירות מהחצר (היו גם כאלה!) היו באספה זו אנשים רבים אשר אימת המהפכה עליהם היתה גדולה הרבה יותר מאימת שרירותו של המלך! אך הימים היו ימי מהפכה, ומלבד הכפיה אשר כפה העם ומלבד אימת זעמו – שרר מסביב הלך-ירוחות המכניע את רפיה-האונים ומכריח את הזהירים ללכת בעקבות הנועזים מהם. יתר על כן – והוא העיקר –: העם הוסיף להפיל את אימתו, וזכרם של דיילונה, פולון וקרטיה לא נמחה עדיין מן הלבבות. אנשי הפרברים בפריז בקשו אפילו להרוג את חברי האספה, החשודים בקשרים עם חצר המלוכה.

ובפריז היתה מצוקה רבה כמקודם. היו ימי ספטמבר. הקציר נגמר, ואף על פי כן לא הספיק הלחם. בפתחי המאפיות הסתופפו המוני אנשים מן הבוקר עד הערב וחכו לתורם, ולעתים קרובות, לאחר שעות-צפיה ארוכות, היו האנשים חוזרים לעומת שבאו. הקמח לא הספיק. הממשלה קנתה תבואה בחוץ-לארץ, נקבע פרס למביאי התבואה לפריז – ואף על פי כן לא הספיק הלחם – לא במטרופולין ולא בערים הגדולות והקטנות הסמוכות לה. כל האמצעים שאחזו בהם כדי להמציא מכולת לאוכלוסין לא הספיקו, המעט אשר נעשה – הופרע בשל מעשי האונאה והרמאות. כל המשטר הישן, כל רכוחו של השלטון הממשלתי, שקם והיה קמעא-קמעא למן המאה ה"ז, גילה את קלונו בשאלת הלחם. במרומים – פאר מעונג שאין למעלה הימנו; ובשפל – המון העם, שדלדלוהו המסים השונים, אינו מוציא את מחיתו מהאדמה הפוריה באקלימה הנפלא של צרפת!

ועוד זאת: על נסיכי בית המלוכה ועל אנשי המעלה בחצר הטילו אשמות כבדות: פשטה שמועה בעם, כי הם כרתו שוב את "ברית הרעב"<sup>92</sup> ומיקרים את התבואה. התעוודות שנתפרסמו מן הימים ההם מאשרות בהחלט את השמועות הללו. ועתה, כשאנו יודעים מה עוללו ברוסיה הנסיכים הגדולים, שוב אין אנו מטילים כל ספק באשמות הללו.

נוסף על זה רבצה על כולם אימת פשיטת-הרגל האיומה המתרגשת לבוא על המדינה. חובות הממשלה דרשו שהרבית תסולק תיכף ומיד; ההוצאות הלכו ורבו, ואוצר המדינה היה ריק. מאימת המרידות חששו עתה, בימי המהפכה, לאחוז באמצעי האכזרי של גבית מסים בזרוע, כאשר עשו במשטר הישן, שהיו מחרימים את אחרוני נכסיו של האכזר שלא סילק את חובו; ומאידך גיסא צפו האכזרים לחלוקת-מסים צודקת-יותר וחדלו לשלם עד בוא מועד; והגבירים, אשר שנואו את המהפכה, משכו ידם מכל תשלום, מתוך שמחה מוסתרת לאיד. לשוא טכס נקר, שחזר למיניסטריון ב"ז ביולי, עצות ותחבולות למנוע את פשיטת הרגל – כל תחבולותיו עלו בתוהו. ואמנם, קשה לשער היאך היה מצליח למנוע את פשיטת הרגל, מבלי אשר יכריח את הגבירים שיתנו הלוואות או מבלי אשר יחרימם את נכסי הכוהנים. ואמנם כך עשה, והבורגנים נאלצו להסכים מיד לאמצעים הללו, כי הם השקיעו מכספם בהלוואות הממשלתיות וחששו לאבדו בפשטות המדינה את הרגל. ואולם המלך, החצר, ראשי הדת – היאך יכלו להסכים להתנקשות הממשלה ברכושם?

מובן, שרגש מזור תקף את לב האנשים באוגוסט ובספטמבר 1789. סוף-סוף נתקמו המשאלות אשר במשך שנים רבות נשאו אליהן את לבם. סוף-סוף נתכנסה בצרפת אספה לאומית, שלטון מחוקק ניתן לה, והיא נוטה ברצון אחרי שאיפות החדושים הדמוקרטיים, ואף על פי כן חדלת-אונים היא, חדלת-אונים עד כדי גיחוך. האספה יכולה לחוק אילו חוקים, שיש בהם כדי למנוע את פשיטת הרגל; ואולם המלך, החצר והנסיכים יסרבו לאשרם. כאילו היו הם רוחות לא מעלמא הדין, אשר אף על פי כן יש בכוחם לדכא את באות כוחו של העם הצרפתי, לשחק את רצון העם ולהאריך עד בלי סוף את המצב הארעי.

יתר על כן: הרוחות הללו מתכוננים בלי הרף להכות מכה נצחת את האספה. במסיבות המלך מטכסים תכניות חדשות להבריחו מן הארץ. הוא יסע בקרוב לראמבולן, או לאורליאן, או יתציב בראש הגייסות החונים במערבה של ורסאיל, ומשם יפיל אימתו על ורסאיל ועל פריז. ויתכן שיברח אל הגבול המזרחי לחכות שם לצבאות הגרמנים והאוסטרים. בארמון מתנגשות השפעות שונות: השפעת המלכה, השפעת הנסיך האורליאני, הנושא את נפשו אל כסא המלוכה לאחר שיסע המלך, השפעתו של "monsieur" הינו: אחיו של לודוויג ה"ז, שהיה שמח מאוד אילו נעלמו גם המלך וגם מאריה אנטואניטה אויבתו הפרטית.

מספטמבר זוממים אנשי החצר את מזימת המנוסה; הם טכסו עצות ותכנו תכניות שונות, אך לא העיזו לבחור באחת מהן. אין ספק, כי המלך וביחוד המלכה שאפו לעשות כמעשה המלך האנגלי קארל הראשון – אך ביתר הצלחה – ולאסור מלחמה גלויה בפרלאמנט, קורות המלך האנגלי

גזלו, כנראה את מנוחתם: יש אומרים, כי הספר "דברי ימי קארל הראשון" היה הספר היחיד שהזמין לודוויג הט"ז מספריתו שבורסאיל לפריז, מקום מושבו לאחר ששה באוקטובר. אמנם, הספר הקסים אותם ממש, אך הם היו משולים לאסירים הקוראים בבית הכלא רומנים פליליים: לא הסיקו ממנו כל מסקנה על ההכרח לותר בעוד מועד, אלא חשבו בלבם: "הנה כאן צריך היה להתנגד; כאן צריך היה להערים; וכאן היה הכרח לפעול נמרצות!" (האם לא כן קורא עכשיו הצאר הרוסי את דברי ימי לודוויג הט"ז וקארל הראשון?)<sup>93</sup> וכך זממו המלך והמלכה מזימות שונות אשר לבצען לא העיזו, לא הם ולא הסובבים אותם.

ומאידך גיסא, גם המהפכה הכתה עיניהם בסנורים: הם ראו את המפלצת המוכנה לבלוע אותם, ולא העיזו להכנע לה ולא להאבק עמה. פריז, אשר התכוננה בלי הרף להסתער על ורסאיל, הפילה עליהם אימה ושיתקה את כוח רצונם. "ואולי יכנע הצבא ברגע המכריע? ושמה יבגדו המפקדים במלכם, כרבים אחרים שבגדו בו? – כי אז הרי לא תהיה להם ברירה אלא לקבל עליהם את דין הגורל אשר נגזר על קארל הראשון!"

ואף על פי כן לא חדלו לטכס עצות בסתר. המלך והסובבים אותו וכן גם המעמדות עדיפי-הזכויות לא הבינו, כי עת היותורים וההסכמים הקטנים; חלפה כי שוב אין ברירה אלא להכיר בגלוי בכוח החדש שנתהווה ולחסות בצלו – וביחוד לאחר שהאספה היתה מסכימה בחפץ רב לפרוש את צ'לה על המלך. תחת זאת קשרו קשרים, ועל ידי כך עוררו גם את המתונים שביני צירי האספה להצטרף לקשרים שכנגד – הינו אל מחנה המהפכנים. הרי משום כך נצטרפו לקבוצות הקיצוניות מיראבו ושאר הצירים, שהיו מסכימים בחפץ לב לכונן מלכות מוגבלת משהו. ומשום כך יסדו אנשים מתונים כדפיור (duport) את "התאגדות הקלובים", אשר באמצעותה אפשר היה לעורר את העם שיהא מוכן ומזומן תמיד – כי הצורך בנכונות זו הורגש עד מאוד.

ההסתערות על ורסאיל בה' באוקטובר לא נתחוללה לפתע פתאום, כסברה המקובלת. כל תנועה עממית, אפילו בימי מהפכה, יש להכשיר בדרך תעמולה בתוך העם, ותמיד קודמים לה כמה נסיונות שאינם מצליחים. ועוד ב 30 באוגוסט בקש הרוזן די סנט-יורז' (Hurugh-de Saint), אחד הגנאמים המפורסמים של פאלה רויאל, ללכת לורסאיל בראש אלף וחמש מאות איש, כדי לדרוש את סילוקם של "הצירים הבורים, המכורים והחשודים", העומדים בכל תוקף על "מתן זכות ויטר-של-דחוי למלך". ובימים ההם בקש העם לשרוף את אחוזותיהם וטירותיהם של הצירים הללו והודיע להם, כי לשם כך נשלחו כבר אל ערי השדה אלפיים מכתבים. את ההתקלות שבראשה עמד יורז' הפיצו, אך עצם התכנית לא נעזבה.

בל"א באוגוסט נשלחו מפאלה-רויאל חמש משלחות לבית העירייה (בראש אחת מהן עמד הריפובליקאן לוסטאלו) כדי לבקש את מועצת העיר פריז, שתשפיע על האסיפה ותניאנה מלאשר את זכות הויטו של המלך. אחדים מחברי המשלחות היו מאימים על הצירים, ואחרים שדלו אותם בדברים. בורסאיל התחנן ההמון בדמעות לפני מיראבו, שהאספה תדחה את זכות הויטו המוחלט, ונימקו את בקשתם בנימוק צודק, לאמור: אם נתנן זכות זו למלך – תהיה האספה הלאומית מיותרת לגמרי<sup>94</sup>).

יש לשער, כי בימים ההם נתעורר הרעיון, כי ניחא יותר שהאסיפה והמלך יהיו מצויים בקרבת מקום, בפריז. כבר מראשית ספטמבר דובר בהתקהלויות, שנערכו בפאלה רויאל תחת כיפת השמים, כי מן הראוי להביא לפריז את המלך ואת יורש העצר. לשם כך נקראו כל האזרחים הנאמנים לצאת בֶּסֶך לורסאיל. הדבר הזה נזכר בעתון "mercure de france", מיום ה' בספטמבר (ע' 84), ומיראבו דבר על תהלוכת נשים לורסאיל שבועים קודם המאורע.

הסעודה שנערכה בארמון לכבוד קציני הגווארדיה והקשרים שנרקמו בחצר – החישו את הדבר. היה ברור כי הריאקציה מתכוננת להכות בקרוב מכה נצחת. היא נשאה ראש; ועירית פריז, שכל חבריה היו בורגנים, הרהיבה עוז ללכת בדרך הריאקציה יותר מקודם. הריאליסטים גיסו את כוחותיהם כמעט בפרהסיא. בדרך בין ורסאיל ובין מֶץ<sup>95</sup> חנה צבא, ואנשים דברו בגלוי על חטיפת המלך והעברתו למֶץ דרך שמפאן או דרך נֶרְדֵן. הרוזן בולֶה (bouille), מפקד הצבא במזרח, ברטויל וְמָרְסִי היו בקושרים. בראש הקשר עמד ברטויל. למטרה זו נחסכו סכומי כסף רבים, ואת ה' באוקטובר הועידו ליום המהפכה המשוער. ביום זה התעתד המלך לנסוע למֶץ על מנת להצטרף שם לצבאותיו של הרוזן בוליה. ואחר כך צריך היה לפנות אל האצילים והגייסות שנשארו נאמנים לו ולהכריז על חברי האספה כעל מורדים במלכות.

בארמון שבורסאיל הוכפל בינתיים מספר שומרי הראש (מזאטוטי האריסטוקראטיה) והובחלו לשם הגדוד הפלאנדרי והדראנונים. בראש חודש אוקטובר ערכו שומרי הראש הגיגה גדולה לכבוד הגדוד הפלאנדרי. לחגיגה זו הוזמנו קציני הדרגונים והשויצאים של חיל המצב.

מאריה אנטואניטה וגבירות החצר וגם המלך יצאו מכליהם בשעת הסעודה כדי להלהיב את רגשי הנאמנות של הקצינים. הגבירות הדביקו בעצם ידיהן את ה"שושנים" הלבנים למגבעות הקצינים והחיילים, ואת ה"שושן" הלאומי שלש-הצבעים רמסו ברגלים. כעבור יומים, בג' באוקטובר, נערכה שנית חגיגה מעין זו.

החגיגות הללו החישו את מהלך המאורעות. השמועות עליהן, אולי בצורה מופרזת, הגיעו חישי-מהר לפריז, והעם הבין, כי אם לא יסתער תיכף ומיד על ורסאיל – תסתער ורסאיל על פריז.

אנשי החצר התכוננו, כנראה, להכות מכה נצחת. אילו היה המלך נוסע ומסתתר אי-שם במחנה צבאותיו – כי אז היה נקל היה מאוד לפזר את האספה או להכריחה שתחזור לשיטה הקודמת של שלושת המעמדות. [הינו: למצב שלפני המועצה המלכותית בכ"ג ביוני]. באספה גופא היתה מפלגה, בת 300 או 400 חבר, שמנהיגיה כבר נועצו אצל מאלואֶה וזממו להעתיק את האספה לעיר טור, הרחק מהעם המהפכני היושב בפריז. ואולם אילו הצליחה תכניתם של אנשי החצר – היה הכרח להתחיל את הכל מחדש, והיו הולכים לאיבוד כל הקִשָּׁגים של י"ד ביולי, של מרד האכרים ושל מהומת ד' באוגוסט.

מהו הדבר שהיה צריך לעשותו כדי להניא את ההפכה? לקומם את העם – לא פחות ולא יותר מזה! אכן, זוהי זכותם הגדולה של המהפכנים שהיו בעלי ההשפעה ברגע ההוא: הם הבינו את האמת [וההכרחות הקשה], המלבינה על פי רוב את פני הבורגנים מרוב פחד, והחלו לפעול. לקומם את העם – הינו: את ההמון הפריזי החשוך, העני – הנה המעשה שעליו שקדו המהפכנים בהתלהבות רבה בד' באוקטובר. דאנטון, מראש וְלוֹסְטָאֵלוֹ (שנזכר בכבוש בסטיליה) היו הנמרצים שבהם.

כנופיה של קושרים לא תוכל לעמוד בפני צבא. קומץ אנשים, ולו גם הנועזים ביותר, לא יוכל לדכא את הריאקציה! כנגד צבא יש להעמיד: או **צבא** או **המויָרֵעַם** – אוכלוסיה של עיר שלמה, רבבות גברים ונשים וטף שיצאו החוצה. רק הם עלולים לנצח, ואכן הם נצחו את הגייסות, הם התישו את עוז רוחם, הם שיתקו את כוחם הפראי.

ואמנם, בה' באוקטובר החלה המרידה בצעקות: **לחם! לחם!** נערה הכתה בתוף, ויהי זה לאות להזעיק את הנשים, חישי-מהר נתלקטו המוני נשים וזרמו אל בית העירייה. כאן שברו הנשים את השערים ודרשו לחם ונשק. ומפני שהתהלוכה לורסאיל היתה לשיחה בפי העם מזה ימים מספר, על כן משפרצה הקריאה: **לורסאיל!** – נהפכה מיד לסיסמה כללית. הנשים בחרו להן לראש את מְלִיאָר, שנתפרסם בפריז לאחר י"ד ביולי בהשתתפותו בכבוש בסטיליה. בהנהלתו יצאה פלוגת הנשים לדרכה.

ודאי שאלפי מחשבות שונות רחשו בלבן, אך אין ספק כי על כולן עלתה המחשבה בדבר לחם. כי כן חשבו הנשים בלבן: בורסאיל זוממים לקפה את העם; שם כרתו "ברית רעב", שם מפריעים את ביטול הכויות הפיאודליות, המביאות את העם עד ככר לחם. והנשים נהרו בהמון לורסאיל. אפשר לומר כמעט בודאות, כי בדמיונו של העם הפריזי נצטייר המלך, ככל המלכים, בדמות יצור טוב־לב הדורש אך טוב לעמו. הערצת השלטון המלכותי היתה טבועה במעמקי הלבבות. אך את המלכה שנאו כבר בימים ההם. ספרו עליה מעשים נוראים, "היכן היא המנוולת הזאת?" "הנה היא היצ...!" "צריך לפתוס את ה... הזאת ולערוף אותה..." – קראו הנשים. ויש רק להתפלא על בית־הדין הפלילי שאָטְקָה, אשר באחת מתעודותיו חזר על כל הדבורים הללו בחפץ לב, אפשר לומר: בהנאה, – בשעת חקירת המרד של ה' באוקטובר.

בדרך כלל צדק העם גם בנדון זה. אם המלך, לאחר שנודע לו דבר הכשלון של המועצה המלכותית בכ"ג ביוני, אמר סוף־סוף: "קחם השד, ישארו להם!" – הרי מריה אנטואניטה ראתה בכשלון זה פגיעה אישית. היא קבלה בזו את "המלך ההפכפך", בשעה שחזר מבקורו בפריז ב־17 ביולי ובמגבעתו היה קבוע שושן של־שֶׁצֶבֶעִים. ומאז היתה המלכה הרוח החיה בכל מזימת החצר. אז החלה בינה ובין הברון השנדי פֶרֶזֶן (fersen) חליפת מכתבים, לשם הבאת חיילות זרים לפריז<sup>96</sup>. ובאותו לילה של ה' באוקטובר, כשהנשים חדרו אל הארמון ומלאוהו, קבלה המלכה – לפי עדותה של האשה הריאקציונית למדי גברת קָמְפָן (Campan) – את פרזן לחדר משכבה.

העם ידע את הדברים הללו, קצתם – מפי משרתי החצר עצמם; וההמון הבין בשכלו – השכל הקבוצי של העם היושב בפריז – את אשר התקשו להבין היחידים ממעמד המשכילים. הוא הבין, כי מריה אנטואניטה תרחיק לכת בשנאתה לעם, וכי אין עצה להניא את הקשרים אלא אם כן יועברו לפריז המלך וביתו, וגם האספה, ויהיו נתונים לפקוהו של העם.

עם כניסתו לורסאיל היו הנשים עיפות מטלטולי דרך ורעב ורטובות מגשם הזעף – ודרישתן היחידה היתה: "לחם!" כשהתפרצו אל האספה צנחו כולן באי־אונים אל ספסלי הצירים; אך בעצם מציאותן במקום הזה היה משום נצחון. האספה לא החמיצה את ההזדמנות ובכוח הנצחון הזה הכריחה את המלך לאשר את הצהרת זכויות האדם.

משיצאו הנשים בסך יצאו אחריהן הגברים. על כל צרה שלא תבוא יצא לפאיט בשעה השביעית בערב לורסאיל בראש הגוארדיה הלאומית (הבורגנית) לשמור על הארמון.

אימה נפלה על החצר: ובכן, כל פריז יוצאת לקרב עם הארמון! מיד נתכנסה מועצת החצר, אך גם הפעם לא באה לכלל החלטה כל שהיא. ובינתיים כבר הוכנו המרכבות למנוסת המלך והמלכה; אך חיילי הגוארדיה הלאומית ראו את המרכבות וצוו להחזירן למקומן.

ביאת הגוארדיה הלאומית, מאמצי לפייט יורתי מכולם הגשם הסוחף – גרמו להפיץ את ההמון שמלא את רחובות ורסאיל, אולם־האספה וסביבות הארמון. אך קרוב לשעה החמישית או הששית בבוקר התלקטה חבורת אנשים ונשים, אשר לא ציתו לעצות שהשיאו אותם, מצאו איזו דלת שלא ננעלה, והתפרצו לארמון. חיש־מהרה הגיע ההמון אל חדר־המשכב של המלכה, שהספיקה כמעט לברוח אל המלך: שאלמלא כן היו קורעים אותה לגזרים. גורל זה היה צפי גם לשומרי הראש, אלמלא לפאיט שהספיק להגיע לארמון ולהצילם.

התפרצות ההמון אל הארמון הכתה את השלטון המלכותי [הגוסס] מכה אשר לא יכלה הרפא עוד. לשוא עורר לפאיט את ההמון לערוך תשואות כבוד למלך בצאתו אל הגוזוטה; התשואות לא הועילו. אמנם הוא הצליח לעורר בעם מחיאות כפים גם לכבוד המלכה, שהופיעה על פי דרישתו על הגוזוטה יחד עם בנה וגם נשק את ידה בהדרת כבוד, – אך כל זה לא היה אלא אפקט תיאטרלי קלוקל ולא השפיע כלל: העם שנא את המלכה תכלית שנאה, ויחס לה את כל מעשי העריצות.

ההמון אשר כבש את הארמון הרגיש את כוחו הרב ולא אחר להשתמש בו כדי להכריח את המלך שיעבור לפריז. המלך הוכרח להכנע, ומרכבתו נסעה אל המטרופולין, כשהיא מוקפת המון רב. לשוא הריעה הבורגנות לכבוד המלך השָׁב, לשוא בקשה להגדיל את חנו – העם הבין, **כי המלך הוא שבוי**. אגב, גם לודויג הי"ד הבין היטב את מצבו זה בהכנסו אל ארמון־טוילרי העתיק, שהיה עזוב מימי מלכותו של לודויג הי"ד. – "ישב כל אחד באשר ישב" – השיב המלך לשואליו, וצוה להביא לו מהספריה את... דברי ימי קארל הראשון.

קץ מלכות ורסאיל האדירה התרגש ובא. לאחר שיבה כזאת לעיר הבירה יכלו להיות מלכים־בורגנים, או קיסרים, אשר כבשו את כסא המלכות בכוח הזרוע או ברמאות; אך על מלכותם של המלכים "בחסד אלהים" הקיץ כבר הקץ.

ושוב, כמו בי"ד ביולי, הכה העם, בלחץ המוניו ובהופעתו הכבירה, מכת רעם את המשטר הישן. ומיד צעדה המהפכה צעד עצום קדימה.

## פרק עשרים ואחד: פחד הבורגנות. – הארגון החדש של העיריה

לכאורה, עתידה המהפכה להתפתח מכאן ואיך באין מפריע. נסיונותיו הריאקציוניים של השלטון המלכותי דוכאו; "האדון והגברת נטו", ככינוייהם ההיתוליים של המלך והמלכה, היו שבויים בפריז; מעתה, ניתן לשער, תתחיל האספה ללחום מלחמה נמרצת בעולות הישנות. תדא לחלוטין את הפיאודליזם ותגשים את העיקרים הנעלים שנתפרשו בהצהרת הזכויות של האדם והאזרח. הבטחותיה הפועימו את הלבבות בעם.

אך למעשה לא נתקיים דבר מכל אלה. קשה לשער, ואולם עובדה היא, כי דוקא לאחר ה' באוקטובר מתחילה הריאקציה. היא מארגנת את כוחותיה ומתבלטת והולכת במשך ג' שנים עד יוני 1792.

ההמון הפריזי חזר למשכנות העוני. הבורגנות הפיצה אותו, איש איש לביתו. ואלמלא מרידות האכרים, שלא פסקו עד שסוף סוף נתבטלו הזכויות הפיאודליות ביולי 1793, ואלמלא המהומות בערי השדה, שהתחוללו בזו אחר זו והפריעו לבורגנות לכונן את שלטונה – כי אז הצליחה הריאקציה לחוג את נצחונה עוד ב 1791, ואולי גם ב 1790.

"המלך – בלוור, האספה הלאומית – בטוילרי, דרכי החבור מתפנים, השוק מלא וגדוש שקי קמח, אוצר המדינה מתמלא, הטחנות עובדות, הבוגדים בורחים, הכהונים נפלו בנופלים, האריסטוקרטיה גוססת" – כך כתב קמיל דימולן בגליון הראשון של עתונו (בכ"ח בנובמבר). אך לאמתו של דבר נשאה הריאקציה ראש בכל מקום. בשעה שהמהפכנים חגגו את נצחונם והיו בטוחים שהמהפכה נסתימה כמעט, הבינה הריאקציה, כי דוקא עכשיו תחל המלחמה העיקרית – המלחמה בין העבר והעתיד – בכל ערי השדה, בכל כפר ועיריה; כי דוקא עתה הגיעה שעתה של הריאקציה המלוכנית לבלום את המהפכה.

הריאקציה הרחיקה לכת עוד בהבנתה את המצב הכלכלי. היא הבינה, כי הבורגנות, אשר בקשה סעד בעם כדי לכבוש לעצמה את הזכויות הקונסטיטוציוניות וכדי להכריע את האצילים המיוחסים, תשתדל עכשיו, לאחר שהרגישה את כוחו של העם, לרסן בכל הדרכים את ההמון,

האימה מפני העם נתבטאה באספה הלאומית מיד לאחר ה' באוקטובר. יותר ממאתים צירים סרבו לנסוע מורסאיל לפריו ודרשו שיתנו להם פאספורטים לשוב לביתם. בקשתם לא ניתנה להם; כינו אותם בשם בוגדים; ואף על פי כן יצאו אחדים מהם בדימוס, בתואנה כי מעולם לא שיערו שהדברים יגיעו לידי כך. גם עכשיו, כמו לאחר י"ד ביולי, החלה הגירה; ואולם עכשיו לא אנשי החצר היו המתחילים בדבר אלא חברי האספה הלאומית.

ואף על פי כן היה באספה רוב ניכר של צירים בורגניים, אשר לא רק סרבו להסתלק, אלא השכילו לנצל<sup>97</sup> את המצב שנתהווה ולכונן את שלטון מעמדם על בסיס נאמן. גם קודם שעברה לפריו (בי"ט באוקטובר) השתמשה האספה בתנועה העממית והחליטה כי המיניסטרים ופקידי האדמיניסטרציה אחראים בפני באות כוח העם, וכי רק היא, האספה הלאומית, רשאית לקבוע מסים. על ידי כך הונחו שני היסודות העיקריים של המשטר הקונסטיטוציוני. את התואר "מלך צרפת" המירו ב"מלך הצרפתים".

כשם שהאספה הלאומית השתמשה בתנועת ה' באוקטובר לביסוס זכויותיה הרבניות<sup>98</sup> – כן השתדלה גם המועצה הבורגנית של עיריית פריז (הינו: מועצת שלוש המאות, שתפסה בידה את הנהלת העיר לאחר י"ד ביולי) לנצל את המצב שנתהווה ולבצר את שלטונה. משלוש מאות חברי המועצה נבחרו ששים פרנסים (אדמיניסטרטורים) והפקדו על שמונה מחלקות ההנהלה: מכולת, משטרה, עבודות צבוריות, בתי חולים, חנוך, נכסי העיר ושאר ההכנסות, מסים וגוארדיה לאומית. בהיות כל ענפי-החיים הללו מסורים בידי מועצת שלוש המאות נהפכה מועצה זו לכוה כביר, ביחוד לאחר שברשותה היו 60,000 חיילים מהגוארדיה הלאומית שלא נתגיסו אלא מקרב האזרחים האמידים בלבד.

ראש עיריית פריז, באילי, וביחוד לאפייט, מפקד הגוארדיה הלאומית, היו עתה לאנשים חשובים. באמצעות המשטרה התערבה הבורגנות בכל: אספות, עתונים, הקמך ברחוב, מודעות, ובכל מקום היתה אוסרת כל המתנגד לה. לבסוף השתמשה מועצת שלוש המאות ברצח אופה אחד (כ"א באוקטובר) והתחננה לפני האספה הלאומית, שתפרסם פקודה על מצב מלחמה, ובקשתה נתמלאה [חיש מהר]. די היה להם לראש העיר או לראש הכפר או לשופט להניף דגל אדום – ומיד היה מוכרז באותו מקום מצב של מלחמה; ואז כל התקהלות היתה עבירה על חוק, ומשהבהילו פקידי העירייה את הצבא – היו החיילים רשאים לירות בקהל אחרי ג' אזהרות. אם הקהל היה מתפור קודם האזהרה השלישית בשקט ובלא התנגדות – היתה הקשות אוסרת רק את ראשי ההתקהלות ודנה אותם: לשלוש שנים מאסר – אם הקהל היה בלתי מזוין, ולמיתה – אם ההמון היה מזוין. אולם אם הקהל התנגד לצבא – היו כל המתקהלים צפויים למיתה. למשפט מות היה צפוי כל חייל או קצין מהגוארדיה הלאומית, אשר הזעיק קהל או הסית אנשים להתקהל.

ובכן: מעשה רצח ברחוב שמש לאספה הלאומית סבה מספקת להוציא פקודה עריצה זו. וצדק לואי בלאן שהעיר, כי בכל העתונות הפריזיות לא נשמע אלא קול יחידי, קולו של מראט, אשר מחה נגד החוק והוכיח, כי אין שום טעם לפקודה זו בדבר מצב של מלחמה בימי מהפכה, בשעה שהעם מנתק עדיין את כבליו ועומד בקשרי מלחמה קשה עם אויביו. באספה הלאומית דברו נגד החוק הזה רק רובספייר וביזו (buzot), אלא שגם הם לא התנגדו לדבר מעיקרו, כי אם טענו שלא מן הדין הוא לחוק חוק כזה כל זמן שאין בית משפט, המוסמך לדון במעשה פשע נגד האומה.

אכן, הבורגנות השתמשה בשקט זה, שהיה מוכרח להשתרר לאחר סערת המאורעות של ה' – ו' באוקטובר, ושקדה – הן באספה הלאומית והן בעירייה – על ארגון הממשלה [החדשה] בידי המעמדות הבינוניים. אגב: לא חסרו כאן גם מחלוקת ומדנים מתוך רדיפה אחרי הכבוד.

מפלגת החצר לא ראתה כל סבה להסתלק מתביעותיה; גם היא חרחה וסכסכה, וגם הצליחה למשוך אל חוגה עסקנים רודפי כבוד ובצע, כגון מיראבו. אכן, בימים ההם שחדו אנשי החצר את מיראבו.

אנשי החצר הגלו את הנסיך האורליאני, שנכשל בסיוע בסתר למאורעות ה' – ו' באוקטובר, ומינוהו ציר צרפת באנגליה. אך מיד החל אחי השני של המלך, הנסיך מפרוואנס ["Monsieur"] להפיח מדנים והשתדל להכריח את לודויג הט"ז שיסע מפריז. כונתו היתה לתבוע את זכותו לכסא המלוכה בצרפת לאחר שיברח המלך (שהוא כנהו [במכתבו לידידו] בשם "בול-עץ"). הוא קוה למצוא לו בן-ברית במיראבו, שזכה להשפעה עצומה באספה הלאומית לאחר כ'ג ביוני והוצרך תמיד לכסף. מיראבו השתוקק מאוד להיות מיניסטר בעמיו: אולם האספה קבעה תקנה, שעל פיה אין איש מחבריה רשאי להיות מיניסטר, ועל ידי כך ספלה את מחשבתו. אז התחבר מיראבו אל הנסיך מפרוואנס, כי בעזרתו קוה לעלות לשלטון. אולם סוף דבר נמכר למלך וקבל ממנו משכורת של 50,000 לירות לחודש, למשך ד' חדשים, והבטחה שאחר כך ימנעו ציר. בשכר זה התחייב מיראבו, ככתוב במכתבו, "לעזור למלך בעצתו, ובכוחו ובדברנותו, בכל מה שימצא [הוא, מיראבו] למועיל לצרכי המדינה ולטובת המלך". הדברים האלה נודעו, כמובן, רק בשנת 1792, אחרי כבוש טיילרי; ובינתיים, עד יום מותו (ב' באפריל 1791), הזהיר שמו של מיראבו כמליץ-יושר של העם.

ספק הוא אם יצליח מי בזמן מן הזמנים להתיר את תסבוכת המדנים והנרגנות שנתרקמה סביב לוור וארמונות הנסיכים הרבים, בהצרות המלכים שבלונדון, בוינא, במרדריד ועוד, ומסביב לנסיכים הגרמנים. הכל רחש וקגש מסביב למלכות השוקעת, ובאספה הלאומית התלקחה מלחמת רודפי הכבוד והשלטון. ואולם כל אלה הנם, בעצם, פרטים של מה בכך, שאין להם חשיבות יתרה. אמנם, הם מסבירים עובדות בודדות ממאורעות המהפכה, אך הם לא יכלו לשנות את מהלך המאורעות שנקבע על-פי ההגיון שבדברים וצירוף הכוחות הנאבקים.

באספה ישבו שליחי הבורגנות המשכילה, אשר שקדה על כבושו וארגונו של השלטון הנשטמ מידיהם של אנשי החצר, ראשי הדת והאצילים רמייהיחש. מטרתה של הבורגנות היתה ברורה, והיו בה אנשים רבים שהלכו למישרים לקראת המטרה הזאת ושהטבע חננם שכל ואומץ, שהלך הלך והתחזק כל פעם שהעם היה מנצח נצחון חדש את המשטר הישן. אמנם, בראש האספה עמדה השלישיה<sup>99</sup>: דיפור, שארל די לאמט וברנב, ובפריז היו ראשי העיר באילי ומפקד הגוארדיה הלאומית לפאייט, שאליה היו נשואות עיני הבורגנים ובמדת מה גם עיני העם. אך הכוח האמתי בתקופה זו היה הגוש המאוחד של האספה, אשר תכנה חוקים ליסד עליהם את שלטון המעמד השלישי.

על העבודה הזו שקדה האספה מיד לאחר שנתקעה בפריז ויכלה לחדש את פעולותיה בנחת.

כבר ראינו, כי העבודה הזאת הִחלה למחרת כבושה של בסטיליה. אימה נפלה על הבורגנות בראותה את העם היושב בפריז מזדיין בכידונים במשך ימים מעטים, שורף בתי-מכס, לוקח צרכי אוכל בכל מקום שידו משגת, ושונא את הבורגנים הגבירים לא פחות מאשר את "אדומי העקבים", הינו: האריסטוקראטים. הבורגנות מהרה להזדיין, ארגנה את הגוארדיה הלאומית שלה, והעמידה את "חובשי מגבעת העור" לעומת "חובשי כפת הצמר" ונושאי הכידונים, כדי שתוכל על-כף-צרה שלא-יתבוא לעמוד בפרץ ולדכא את העם המתקומם. עכשיו, לאחר ה' באוקטובר, נודרזה הבורגנות להוציא את הפקודה בדבר ההתקהלויות, שעליה דברנו לעיל.

כמו כן לא נתמהמה והתקינה חוקים המכוונים לשמור על השלטון המדיני, הנשטמ מידי אנשי החצר, שלא יפול בידי העם. שבוע לאחר י"ד ביולי, למשל, הציע סייס, סניגורו המפורסם של המעמד השלישי, לאספה הלאומית לחלק את כל הצרפתים לשני סוגים, שהאחד מהם, העשיר יותר –

**האזרחים האקטיביים** – ישתתף בהנהלה; והשני, הכולל את המון העם, והמכונה בפי סייס בשם **האזרחים הפאסיביים** – יהיה משולל כל זכות פוליטית. כעבור חמשה שבועות קבלה האספה את החלוקה הזאת כיסוד לקונסטיטוציה. וכך הפרה הבורגנות בלא בושה את הצהרת הזכויות שנתפרסמה זה עתה ואשר סעיפה הראשון דבר על שויון הזכויות של כל האזרחים.

בשקדה על שינוי המבנה החברתי המדיני של צרפת, בטלה האספה הלאומית את החלוקה [הפיאודלית] הישנה לפרונוציציות, אשר שמרו לאצילים ולפרלמנטים שלהם אילו זכויות פיאודליות. עתה נתחלקה צרפת לדפארטמנטים; וה"פרלמנטים" הישנים (הינו: בתי-הדין) שהיו להם אילו זכויות, נתבטלו. נוסדה אדמיניסטרציה חדשה לגמרי, השווה לכל הארץ, ועל פי היסוד העיקרי שלה מוצאים המעמדות העניים מהנהלת המדינה.

האספה הלאומית, שנפתחה בשעה שהמשטר הישן היה קיים עדיין, נבחרה כמעט בהצבעה כללית, אף על פי שהבחירות היו עקופות. בכל מחוז בחירות נתכנסו כמה **אספות בוחרים מן הדרגה הראשונה**, אשר הקיפו את כל אזרחי המקום כמעט. הם בחרו **בוררים**, שנצטרפו בכל מחוז **לאספת בוחרים**, והאספה הזאת בחרה את שליחה לאספה הלאומית. יש לציין כמו כן, כי אספות הבוררים היו מתכנסות גם לאחר הבחירות; הן היו מקבלות מנבחריהן מכתבים על מהלך העניינים באספה הלאומית והשגיהן על **הצבעת** שליחיהם.

ועכשיו, משהגיעה הבורגנות לשלטון, התקינה שתי תקנות: ראשית – הרחיבה את חוג פעולתן של אספות הבוררים מן הדרגה הראשונה ומסרה בידיהן את בחירת הדיקטטוריות, הדיינים ועוד סוגי פקידים שבכל דפארטמנט. ועל ידי כך ניתן להם כוח גדול. אך לעומת זאת הוציאה מאספות הבוררים את המון העם, וממילא שללה ממנו כל זכות פוליטית. מעתה ניתנה זכות ההשתתפות באספות הבוררים **לאזרחים האקטיביים** בלבד, הינו: רק לאנשים אשר שלמו מסים ישרים בשיעור לא פחות **משלושה ימי עבודה (100)**. השאר נחשבו לאזרחים **פאסיביים**. נשללה מהם הזכות להשתתף באספות הבוררים, ועל ידי כך ניתלה מהם האפשרות לבחור את הבוררים, את חברי העיריות, ואת השופטים וכל הנהלה שהיא בדפארטמנט. לא ניתנה להם גם הזכות להתגייס לגוארדיה (101).

יתר על כן: הזכות להבחר לבורר ניתנה רק למשלם מסים ישרים בשיעור של שכר **עשרת ימי עבודה**. על ידי כך נהפכה אספת הבוררים לבורגנית בהחלט. ברבות הימים, כשנתוספה העזה לריאקציה, לאחר שהוכו בני פריז בשדה מארס ביולי 1791, התקינה האספה עוד הגבלה אחת: הזכות להיות בורר אינה ניתנת אלא לבעל נכסים לא-נדירים; והזכות להיות שליח העם באספה – ניתנת רק למשלם מסים ישרים בשיעור 50 לירות (הינו: כשוויו של מארק כסף).

ורע מזה: מעתה אין אספות הבוררים ראיות לעשות את ישיבותיהן "קבע", הינו: להתאסף בלא כנוס מיוחד (זה נקרא בשם la permanence). משנסתימו הבחירות לא ניתנה הרשות לאספות הללו להתכנס בלי רשיון מיוחד לכך. מאחר שקבע העם את שליטיו מקרב הבורגנות – שוב אין הוא זכאי לפקח עליהם. לא ארכו הימים וגם זכות הדרישות והבעת המשאלות ניתלה ממנו. "הצביעו – ויד לפה!"

כבר ראינו, כי בימי המשטר הישן נתקמו כמעט בכל כפרי צרפת אספות כלליות של התושבים. האספות הללו נהלו את כל עסקי הקהלה, חלקו את קרקעות הצבור – שדות, אפרים, יערות ואדמת שממה – ופקחו עליהם. והנה בא חוק העיריות של כ"ב-כ"ד בדצמבר 1789 והטיל איסור על כל האספות הללו. רק האיכרים האמידים – האזרחים האקטיביים – היו ראויים להתכנס **פעם אחת** בשנה לבחירת ראש הקהלה ויועציה, אשר כרגיל בחרו ב 3-4 בורגנים כפריים. סדר כזה נקבע גם בערים: רק לאזרחים האקטיביים ניתנה הרשות להתכנס לאספה ולבחור חברים למועצת העיר ולעירייה, הינו: למוסדות המחוקקים והמוציאים לפועל, שבידיהם נמסרו הפקוח על המשטרה והנהלת הגוארדיה הלאומית.

לעומת זאת יש לציין, כי למוניציפאליות שבעיר ובכפר ניתנו זכויות רבות של הנהלה עצמית; הן לא היו כפופות כמעט לאספה הלאומית. אכן, חוק העיריות של כ"ב-כ"ד בדצמבר קיים ואישר את התנועה, אשר התחוללה בערים ביולי והביאה לידי שלטון עירוני נבחר בדרך מהפכנית – בטרם נתבטלו החוקים הישנים האוסרים בהחלט כל כיוצא בזה.

חוק העיריות גרר אחריו, כפי שנראה להלן, תוצאות רבות וחשובות להתפתחות המהפכה, בצרפת נוסדו עכשין 36,000 נקודות של הנהלה עצמית, שבעניינים רבים לא היו כפופים לחלוטין לממשלה המרכזית. ואם קרה המקרה שבראשם התיצבו מהפכנים – ואמנם כן אירע עם התפתחות המהפכה – ניתנה להם אפשרות הפעולה, והם פעלו ברוח מהפכנית למדי. ולהלן נראה, כי הנהלות העצמיות הללו של הערים והכפרים הוסיפו כוח כביר למהפכה בכמה מקומות בצרפת.

מאליו מובן, כי הבורגנות שקדה להתקין תקנות שונות כדי לשמור על הנהלה העירונית שלא תשמש מידי האמידים שבמעמד הבינוני, ובמקומות רבים הצליחה בדבר. לשם כך שעבדו את העיריות למועצות הדפארטמנטים שנבחרו בבחירות עקופות, ואשר מהיותן באות כוח של הבורגנות האמידה, שמשו בימי המהפכה משגב לקונטריוולוציונרים.

מלבד זאת: העיריות גופן, שנבחרו ע"י אזרחים אקטיביים בלבד והיו באות כוחה של הבורגנות, נהפכו בערים רבות (ליון ועוד...) למרכזי הריאקציה. ואף על פי כן אין לדמות את רוב העיריות הללו לפקידים המלכות לשעבר, ויש להודות, כי חוק העיריות שהותקן בדצמבר 1789 **סייע להצלחת המהפכה יותר מכל שאר החוקים**. אמנם ראה ראינו, כי באוגוסט 1789, בשעה שהאכרים מרדו בפיאודלים, יצאו עיריות דופינה למלחמה באכרים ותלו את המורדים. ואולם עם התפתחות המהפכה הצליח העם להפיל יותר ויותר את השפעתו על פקיד העיר. ואחר כך, מסוף שנת 1792 ואילך, היו העיריות נבחרות על ידי העם כולו, ואז כבשו מהפכנים את הנהלות הערים והכפרים והשתמשו בהן להצלחת המפעל המהפכני. על כן, במדה שהמהפכה הרחיבה את תפקידיה – היו גם העיריות (ובערים הגדולות – הסקציות) מהפכניות יותר, וב 1793 וב 1794 היו העיריות למרכזי הפעולה של המהפכנים העממיים.

האספה הלאומית עשתה עוד צעד חשוב בשביל המהפכה בבטול הצורות הישנות של המשפט ובקביעת דיינים נבחרים על ידי העם. כל גליל בכפרים, שהיו בו חמש – שש עדות, היה בוחר לו דיינים משלו, באמצעות אזרחי האקטיביים; בערים הגדולות ניתנה זכות זו לאספות הבוררים. הפרלמנטים (בתי הדין) הישנים עמדו, כמובן, על זכויותיהם. בדרומה של צרפת, בטולוז, התיצבו 80 חברי הפרלמנט, ואתם 89 ממעמד האצילים, בראש תנועה שנתכונה להחזיר למלך את "חירותו" ושלטונו החוקי, ולדת – את "השפעתה המועילה". גם בפריז, ברואן, במזן, בכריסאן סרבו הפרלמנטים להכנע לתקנות השויון שהתקינה האספה, והתחילו קושרים קשרים לחדש את המשטר הישן.

אך העם לא בא לעזרת הפרלמנטים, והם הוכרחו להכנע לפקודה מיום ל' בנובמבר 1789, שהכריזה על פזורים "עד לפקודה חדשה". אדרבה: נסיונותיהם לעמוד בפקידים גרמו לגזירה חדשה (בי"א בינואר 1790) שבה נאמר, כי התנגדותם של דייני כן לחוק עושה אותם בלתי-מסוגלים למלא את תפקידיהם של האזרחים האקטיביים עד אם יורשה להם, על סמך בקשתם שיגישו למוסד מחוקק, להשבע שבועת-אמונים לקונסטיטוציה אשר הותקנה מטעם האספה הלאומית ואושרה מטעם המלך."

כפי שאנו רואים, לא נתנה האספה שיתנגדו בגלוי לתקנותיה בדבר הסדר האדמיניסטרטיבי החדש של צרפת. אך סדרים חדשים אלה עוררו התנגדות נמרצת וחשאית במחנה ראשי הדת, האצילים והבורגנות העליונה. בטול המשטר הישן וקביעת החדש הצריכו שנים רבות של מלחמה



בלתי־פוסקת; ואגב: המהפכה הוכרחה לשם כך לכבוש את חיי הצבור הרבה יותר מכפי שעלה ברצונה של הבורגנות.

כאן נתבטא עוזה של מהפכת העם לעומת הפכה פוליטית סתם.

## פרק עשרים ושנים: דאגות כספיות. — מכירת נכסי הכוהנים

המהפכה הוכרחה לפלס לה דרך בתנאים כלכליים איומים, — וכאן היה עיקר הקושי. הפחד מפני פשיטת הרגל של המדינה רביץ כעננה כבדה על כל מי שקבל על עצמו לנהל את צרפת, ואילו היתה המדינה פושטת את הרגל באמת — כי עתה התקוממה נגדה כל הבורגנות העשירה. כשם שהגרעון היה הגורם העיקרי אשר כפה על שלטון המלך את הויתורים הקונסטיטוציוניים הראשונים ואשר הוסיף אומץ רב לבורגנים לדרוש את חלקם בהנהלה — כן הכביד הגרעון הזה על המהפכה כחזון־בלהות בלתי־פוסק.

אמנם, בימים ההם לא היו הלוואות המדינה בין־לאומיות, ולצרפת לא היה חשש שמא יעשו שאר האומות יד אחת להבקיע ממנה כבדת ארץ, כשם שהיו אומות העולם עושות בימינו לאחת המדינות הקוראות שמיטה בשעת מהפכה. אבל היא הוכרחה לדאוג לנושיה הפנימיים. אילו חדלה צרפת לפרוע את חובות הממשלה — כי עתה נתרששו אנשים רבים ונגד המהפכה היו מתקוממים כל הבורגנים, הגדולים והבינוניים, — הינו: כל האוכלוסין, חוץ מהפועלים ודלת האכרים. על כן הוכרחה האספה המכוננת והאספה המחוקקת והקונננט ונם הדיקטטוריון בשעתו, להתאמץ מאוד במשך שנים רבות כדי להמנע משמיטה.

ובגלל זה הרחיבה האספה והחליטה בסוף 1789 להפקיע את נכסי הכנסיות ולמכרם, ולשלם תמורתם שכירות לכוהנים, ב 1789 הגיעו הכנסותיה של הכנסייה בצרפת עד כדי 120 מיליון לירות דמי "מעשר". 80 מיליון מהנכסים השונים (בתים וקרקעות אשר שוים נאמד ב 2.000 מיליון ומשהו) וקרוב ל 30 מיליון מהמסים השנתיים של הממשלה. בסך הכל — קרוב ל 230 מיליון לשנה. הכנסות אלו נתחלקו בין הכוהנים, כמוכרן, חלוקה בלתי־צודקת בהחלט. ההגמונים חיו חיי מותרות ופאר ובמדת בזבזנותם לא נפלו מהאריסטוקראטים אילי־הכסף והמנסיכים, ולעומתם היו הכמרים העירוניים והכפריים (שלא קבלו אלא הכנסה קבועה ופועטה מאוד מאת ראש גבאי המעשרות) חיים חיי דחקות. על כן הציע בעשרה באוקטובר הגמון העיר אוטן, טאלירן (Talleyrand), שהממשלה תכבוש את כל קרקעותיה של הכנסייה, תמכור אותם ותקצוב לכוהנים שכירות מספקת (1.200 לירות לשנה ודירה לכל כוהן); את היתרה תקדיש לפרעון חלק החוב הממשלתי ששיעורו היה 50 מיליון של רנטה לאורך ימים ו 60 מיליון רנטה לצמיתות, הינו: רבית שנתיית בלבד — 110 מיליון לירות. בחשבון הימים ההם היה זה עול גדול לצרפת. בכסף מכירת נכסי הכנסייה — קרקעות ובתים בערים — אפשר היה למלא את הגרעון, לבטל את שרידי מס המלח ולהחול מלהתפרנס ממכירת ה"משרות" של הקצינים והפקידים שהיו נקנות מידי הממשלה. ועוד כונה היתה במכירת קרקעותיה של הכנסייה: ליצור מעמד חדש של בעלי קרקע. שיהיו קשורים באדמה שרכשו לעצמם כקנין פרטי.

תכנית זו עוררה, כמוכרן, חששות רבים בלב בעלי הקרקע. "אתם מושכים אותנו אל החוק הקרקעי!" — אמרו באספה <sup>102</sup>. — "דעו נא, כי כל פעם שתחילו לבדוק את הבעלות על הקרקע, יתחיל גם העם לבדוק את הדבר יחד עמכם!" משמע, שבעלי הקרקעות הודו בעצמם, כי ביסוד כל בעלות קרקעית יש איזה ענל — עושק או אונאה.

אבל הבורגנים שלא היו בעלי קרקעות התלהבו מאוד לתכניתו של טאלירן, שכן היה בה כדי להציל את המדינה מפשיטת רגל, ובו בזמן ניתנה אפשרות לבורגנים לקנות את קרקעות הכנסייה. ומשום שהמלה "הפקעה" הטיילה אימה על הרכושנים בעלי הכונות הטובות, מצאו דרך להמנע ממנה. אמרו, שרכוש הכוהנים **עובר לרשות האומה**, והחליטו למכור ממנו מיד על סך 400 מיליון לירות בערך.

בב' בנובמבר 1789 הוא יום הזכרון, שבו החליטה האספה להפקיע את נכסי הכנסייה ב 568 דעות כנגד 346 דעות. כנגד שלוש מאות ארבעים ושש דעות! את המספר הזה כדאי לרשום לזכרון. מכאן ואילך החלה אופוזיציה זו, שנהפכה לכת אויבי המהפכה, לעשות כל מה שהיה ביכלתה כדי להזיק ככל האפשר למשטר הקונסטיטוציוני, ואחר כך גם לריפובליקה.

אך חלק ניכר מהבורגנות, אשר מצד אחד היה מושפע מהאנציקלופדיסטים, ומאידך גיסא חשש לפשיטת רגל שאין להמנע ממנה — לא נתבהל כלל. בשעה שרובם המכריע של הכוהנים, (וביחוד: הכתות של הנזירים), התחילו להרחיק נגד הפקעת נכסיה של הכנסייה, חקקה האספה (בי"ב בפברואר 1790) חוק על בטול נדרי הנזירות והכתות הנזיריות של הגברים והנשים, חולשת־מה היתה לאספה בהקמנה לפי שעה לנגוע בעדות הנזירים שעסקו בחנוך ילדים ובטיפול בחולים. העדות הללו לא נתבטלו אלא בי"ח באוגוסט 1792, לאחר כבוש טוילרי.

נקל לשער את הרעיון שהטילו החוקים הללו במחנה הכוהנים וכל המושפעים מהם, שמספרם בערי השרה היה עצום. ואף על פי כן, כל עוד לא אבדה תקותם של הכוהנים וכתות הנזירים לשמור בידיהם את הנהלת האחוזותיהם הגדולות — לא היו מרבים להביע את רוגזם. כיון שהנהלה נשארה בידי הכוהנים — נראה הדבר כאילו ניתנו האחוזות לאפוטרופוסותיה של הממשלה כערובה למלוותיה.

ואולם מן הנמנע היה שמצב כזה ימשך הרבה. אוצר המדינה היה ריק, המסים לא נפרעו; המלוה בסך 30 מיליון, שהאספה החליטה עליו בט' באוגוסט, לא הצליח; מלוה אחר, בסך 80 מיליון, שהוכרז עליו בכ"ז באוגוסט, הכניס מעט מאוד. ואחר כך, בכ"ו בספטמבר, לאחר נאומו המפורסם של מיראבו, החליטה האספה לגבות מס מיוחד מכל בעלי ההון כדי רביעית הכנסתם השנתית, אך גם את המס הזה בלעה מניה וביה הרבית של המלוות הקודמים; ואז נולד הרעיון להוציא שטרי ממון בהתאם לצרכיו של אוצר המדינה. ערובה לשטרי־ממון אלה צריכים היו לשמש "הנכסים הלאומיים", אשר הופקעו מידי הכוהנים ונועדו למכירה. כמו כן התקינו לפדות ולהשמיד את שטרי־הממון הללו לפי המזומנים שיכנסו לאוצר המדינה במחיר נכסי־הכנסייה הכמורים.

מעתה התפתחה המהפכה מתוך אימת המלחמה האזרחית — הנוראה שבעתים מהמלחמה כלפי שלטון המלך, — מתוך פחד לקומם את הבורגנות, אשר עם כל הכונות הפרטיות שהיו לה, הניחה בכל זאת לעם שישתחרר מעול בעלי האחוזות ומשרידי הסדרים הפיאודליים, ועתה אם יסתכן כל ההון שהשקיעה במלוות הממשלה — הרי היא תשנה מיד את טעמה ותתנגד לכל נסיונות השחרור. המהפכה הוכרחה לבחור באחת משתי הסכנות הללו, והחליטה להוציא שטרי ממון המובטחים בהכנסות ממכר הנכסים הלאומיים.

נקל לשער את מעשי־הספרות הרבים שנעשו בעקב שני הסידורים הללו: ממכר נכסי האומה בשיעורים גדולים והוצאת שטרי הטמון! נקל לשער גם את ההפקרות הרבה שהכניסו הסידורים הללו במהפכה. ואף על פי כן — כל הכלכלנים וההיסטוריונים, אשר גינו את האמצעים ההם, לא יכלו עד היום הזה להשיא עצה אחרת, העלולה למלא את צרכיה ההכרחיים של המדינה. עברה של המדינה הצרפתית — מעשי הפשע, הודון, הגניבה והמלחמות של המלכות הישנה — הוטלו כמעמסה על המהפכה. בקרעה תחת נטל החובות העצומים — ירושת המשטר הישן — הוכרחה המהפכה מאין ברירה לשאת בעול ההוצאות.

בכ"ט בדצמבר 1789, על פי עזת ה"רבעים" הפרזיים (עיין להלן פרק כ"ד), נמסרה הנהלת הנכסים של הכנסיה לידי העיריות, שהוכרחו למכור מהם על סך 400 מיליון. זה היה צעד מכריע. מכאן ואילך התיחסו כל הכוהנים – חוץ ממספר כמרים כפריים, ידידי העם – אל המהפכה במשטמה גלויה, קליריקלית [שכן מאז ומעולם ידעו הכנסיות היטב את תורת השנאה]. הפרת נדריהם של הנזירים והנזירות הגבירה שבעתים את המשטמה הזאת. מעתה היו הכוהנים הרוח החיה בכל הקשרים שנקשרו בצרפת כדי להחזיר את המשטר הקודם והפיאודליזם לישנם. אכן, הם היו גם הרוח החיה בריאקציה שידה היתה על העליונה בשנים 1790/1, כאשר נראה להלן, וכמעט שגזרה כליה על מפעלות המהפכה.

הבורגנות הוסיפה בינתיים להלחם ועמדה במריה. ביוני וביוולי 1790 שקדה האספה על בירור שאלה חשובה: סדורה הפנימי של הכנסיה בצרפת. הכוהנים קבלו מעכשיו שכירות מאת הממשלה, והמחוקקים בקשו להוציאם משעבודם לשלטון רומא ולהכניעם בהחלט לקונסטיטוציה. ההגמוניות נתמזגו עם הדפארטמנטים החדשים ועל ידי כך נתמעט מספרן. ושתי יחידות אדמיניסטרטיביות – דתית ואזרחית: איפרכיה ודפארטמנט – היו לאחדים, והדבר היה כמובן למורת רוחם של הכוהנים. אגב, יתכן, כי היו מתרצים לגזירה זו אולם על פי החוק החדש נמסרה בחירת ההגמון לידי אספת הבוררים – הלא היא האספה הבוחרת את הצירים לאספה הלאומית, את הדיינים ואת ההנהלה המקומית.

מההגמון ניטל, איפוא, הכתר הרוחני, והוא נהפך לפקיד המכהן במשרה ממשלתית. אמנם, גם בכנסיה הישנה היו ההגמונים והכמרים נבחרים על ידי העם; ואולם לא הרי אספות הבוררים, המתנסות לבחירת פקידים ובאי-כוח פוליטיים. כהרי אספות הקודמות של כל המאמינים. על כל פנים, המאמינים ראו בתקנה זו ערעור יסודותיה הישנים של הכנסיה, והכוהנים ניצלו את ההתמרמרות הזאת. הם נתפלגו לשני מחנות: המחנה האחד – הכוהנים הקונסטיטוציוניים – נכנעו, לפחות למראית-עין, לחוקים החדשים ונשבעו אמונים לקונסטיטוציה; והמחנה השני סרב להשבע והתציב בגלוי בראש התנועה הקונטרריוולוציונית. ובכל פרוינציה ובכל עיר, בכל עיירה ובכל כפר נתעוררה השאלה: הלהמפכה הם או לְצִדָּהּ? ובכל מקום ניטשה מלחמה אכזרית.

הפעולה המחוקקת שעשתה האספה המכוננת היתה, איפוא, בורגנית ברוחה. ואולם אין ספק שהיא היתה כבירה באשר נטעה בלב העם את הרגלי השוויון המדיני, באשר סיעה לבטל את שרידי השררה שניתנה לאדם על אישיות חברו, באשר עוררה את רגש השוויון ואת ההתמרמרות כלפי כל אי-שוויון. אולם יש לזכור את דברי לואי בלאן שאמר, כי לשם שמירת האש במקד – כי למוקד נמשלה האספה – היה הכרח שתבוא רוח מרחובות העיר ותפיהנה. "בימים הגדולים הללו – מוסיף לואי בלאן – נתמשכה השראה נבונה מעצם הסערות של המרד! כל המרד היה מלא ונדוש רעיונות". הינו: הרחוב, המון העם ברחוב, הם שדחפו את האספה שתלך בלי הרף קדימה ותחדש את מבנה החברה. אפילו אספה מהפכנית (או ביתר דיוק: אספה שבצרה את שלטונה בדרך מהפכנית) כאספה המכוננת – לא היתה מצליחה לפעול דבר אלמלא העם, שדחפה בלי הרף וכאן את התנגדותה של הקונטרריוולוציה במרידותיו, שנתעוררו תמיד למען טובת הכלל ולא למען הבצע הפרטי.

## פרק עשרים ושלושה: חג הפדרציה

משעברו המלך והאספה מורסאיל לפריז נסתימה התקופה הראשונה, היא התקופה הגבורית של המהפכה הגדולה. פתיחת כנסת המעמדים, המועצה המלכותית בכ"ג ביוני, השבועה ב "Jeu de Paume", כבוש בסטיליה, התקוממות הערים והכפרים ביולי ובאוגוסט, ליל ד' באוגוסט, ולבסוף: תהלוכת הנשים לורסאיל ושיבת-הנצחון שלהן עם המלך השבוי – הנה ראשי הפרקים של התקופה הזאת.

משעברו לפריז האספה והמלך – "השלטון המחוקק והשלטון המוציא לפועל" בכינויי הימים ההם – החלה תקופת מלחמה חרישית בכל עיר ובכל כפר בין שלטון-המלכות הגוסס ובין הכוח הקונסטיטוציוני החדש המתהווה לאטו בפעולותיה המחוקקות של האספה בעבודת הבנין שבכל מקום.

מעכשיו היה לצרפת שלטון קונסטיטוציוני בדמות אספה לאומית, והמלך הוכרח להכיר בו. אולם הוא הכיר בו רק באורה רשמי, ובלבו התיחס אליו כאל כוח המסיג את גבולו ומקפח את זכויותיו המלכותיות. הוא לא רצה להשלים עם צמצום זכויותיו. ועל כן היה מבקש תואנות שלימה בכך כדי למעט את דמותה של האספה והיה מערער על כל קורטוב של שלטון. עד הרגע האחרון לא אבדה תקותו, כי סוף-סוף יצליח להכניע את הכוח החדש הזה, והיטב חרה לו שהניח לו שישגשג עד כה בצד שלטונו המלכותי.

במלחמתו זו לא היה אמצעי פסול בעיניו. הוא ידע מן הנסיון, כי את האנשים הסובבים אותו אפשר לישד בכסף, אם במחיר לא רב ואם בתנאי שיותן להם שלמון הגון; ועל כן השתדל קודם כל להשיג כסף, כסף רב ככל האפשר, בהלוואות פרטיות בלונדון – לשם שיחוד מנהיגי המפלגות שנאספה ומחוצה לה. ואכן, לגבי אחד החשובים ביותר – הוא מיראפו – הצליח השוחד הצלחה גמורה; בשכר עצום נמכר מיראבו להיות יועץ החצר וסניגורו של המלך, ואת אחרית חייו בלה במותרות-פָּאָר המעבירים את האדם על דעתו. ואולם שלטון המלך מצא סעד לעצמו לאו דוקא באספה, אלא, בעיקר, מחוצה לה. כל אלה שהמהפכה שללה מהם את זכויותיהם, את משכורתם הכבירה ואת תועפות רכושם – היו מוכנים לתמוך בשלטון המלך. לימינו עמדו רוב הכוהנים שהרגישו, כי השפעתם פוחתת והולכת; האצילים, אשר עם בטול זכויותיהם הפיאודליות נתקפח גם מעמדם החברתי המיוחד; הבורגנים אשר חששו להונם שהושקע בעסקי מסחר ותעשייה ובהלוואות הממשלה, ואחרון אחרון: הבורגנים, אשר עשו עושר דוקא בימי המהפכה ובקשו ליהנות מההון העשוק עמהם.

רבים היו האנשים אשר ראו במהפכה אסון לעצמם. בכלל זה: כל האנשים שהיו לפנים בחברת ראשי הדת, האצילים והבורגנים, רמי היחש ועדיפי הזכויות, הינו: יותר ממחצית כל הפעילים והמשכילים באומה, המעצבים את חייהם ההיסטוריים. ואם בפריז, בשטראסבורג, ברואן ובעוד ערים רבות גדולות וקטנות, היה העם מְעוּזָה וּמְגֻנָּה של המהפכה – הרי לעומתם היו ערים (כגון: ליון) שהשפעת הכוהנים מדוריי-דורות על אוכלוסי הפועלים ושעבודם הכלכלי היו כה כבירים, שהעם הצטרף לכוהנים באיבה למהפכה! רבות היו הערים – בערייה הנמל הגדולות: נאנט, בורדו, סְנֵימָאָה – שבהן היו הסוחרים האמידים, הנְצָלִים הקולוניאליים, הבנקאים וכל האוכלוסין הכפופים להם, מוכנים מראש לעמוד לימין הריאקציה.

אפילו בקרב האכרים, שכדאי היה להם לעמוד לימין המהפכה, היו אמידים רבים ("בעלי-גוף" ובורגנים זעירים) אשר חששו מפניה! ומלבד כל אלה, הרי המהפכנים עצמם היו נכשלים במעשיהם ומשנאים את עצמם על האוכלוסים. יותר מדי היו הם בעלי-הלכה, יותר מדי להוטים אחרי "קו הישר" ו"החזרותיות"<sup>103</sup>, יותר מדי עירוניים – ועל כן לא היו מסוגלים לתפוס את הצורות הרבות של הקנין הפרטי בקרקעות, שהן פרי ה"חזקה" וזכות המנהג המקובל. ומאידך גיסא – יותר מדי נבלעה בנפשם הרוח הוולטריית ולא השכילו להתייחס בסבלנות לאמונות המון השרוי בדלות; והעיקר הוא, כי מרוב "פוליטיקניות" לא יכלו להבין את חשיבותה של השאלה הקרקעית לגבי האכר. ומשום כך גרמו המהפכנים בעצמם לקומם נגדם את האכרים בנְדֵי, בבריטאן ובצרפת דרומית-מזרחית.

הקונטרריוולוציה הצליחה לנצל את כל הכוחות הללו. אמנם, ימים כ"ד ביולי ו' באוקטובר היו עשויים להסיט את מרכז השלטון בממשלה; ואולם המהפכה צריכה היתה להתחולל בכל 36,000 הקהלות שבצרפת, בהלך רוחם של האוכלוסין ובדרכי פעולתם – והדבר הזה הצריך משך-

זמן. ובמשך זמן זה השתמשו הקונטר-מהפכנים, כדי למשוך אליהם את כל מרי-הנפש שבקרב המעמדות האמידים אשר למספרם לא היה שיעור. ואם הבורגנות הרדיקלית נתנה למהפכה מוחות מובהקים לרוב, שהתפתחו והלכו במרוצת המהפכה – הרי גם האצילים שבערי השדה, מעמד הסוחרים והכהונים, לא היו משוללי פקחות ובקיאיות ב"ענינים" וכולם יחד הוסיפו לשלטון המלך כוח כביר להתנגדות.

מלחמה חשאית זו – של קשרים וקשרים-שכנגד, של מרידות חלקיות בערי השדה, והמחלוקת הפרלמנטאריית באספה המכוננת, ואחר כך באספה המחוקקת – נמשכה קרוב לשלוש שנים: למן אוקטובר 1789 ועד יוני 1792, כשנינתה דחיפה חדשה למהפכה ועל כן כה מעטים המאורעות בעלי חשיבות היסטורית שהתחוללו במשך ג' השנים הללו. מכל מה שהתרחש בתקופה זו אין לציין אלא את תגבורת התסיסות בקרב האכרים בינואר ובפברואר 1790, חגיגת הפדרציה ב"ד ביולי 1790, הרגת ההמונים בנאנסי (31 באוגוסט 1790), בריחת המלך בכ' ביוני 1791 וההרג בבני פריז בשדה מארס ("יזי ביולי 1791).

על מרידות האכרים ידובר באחד הפרקים הבאים. לפי שעה נספר בקצרה על חגיגת הפדרציה. היא מסמלת את כל התקופה הראשונה של המהפכה. על פי ההתלהבות ורוח ההסכמה הכללית שנתגלו בחגיגה זו אפשר לשער, מה יכלה המהפכה להיות אילו הבינו המעמדות עדיפי הזכויות ושלטון המלך את אי-נמנעותן של התמורות המתחוללות, ולו נכנעו מרצונם לדבר שידם לא השיגה להניאו.

פן השתדל למעט את דמותם של חגי המהפכה, ואמנם ב 1793 וב 1794 היה להם צביון תיאטרוני יותר מדי. הם נערכו **בשביל העם ולא על ידי העם עצמו**. ואולם חגי הי"ד ביולי 1790 היה אחד החגים הנפלאים שבדברי ימי האדם.

עד 1789 לא היתה צרפת חטיבה שלימה. זה היה קבוץ היסטורי המקושר בשלטון אחד, ואולם חלקיו הבודדים, הפרווינציות שלו, לא הכירו זה את זה אלא מעט מאוד ולא אהבו זה את זה. רק לאחר המאורעות של 1789, לאחר המכות אשר הוכו שרידי הפיאודליזם, לאחר הרגעים הנפלאים ששליחי חלקיה השונים של צרפת חיו אותם יחדיו – נולד רגש האחידות וההדדיות בין הפרווינציות. כל אירופה התלהבה לדבריה ומפעליה של המהפכה; ואיך יכלו להתנגד למעשה האיחוד לשם תנועה כללית לתקון העתיד – כל הפרווינציות אשר השתתפו בהגשמתו? ואכן חגי הפדרציה היה סמל האחידות הזאת.

ועוד תכונה מופלאה היתה בחג הזה. הכנת החג הצריכה אילו עבודות – ישור אדמת השממה של שדה-מארס, בנין שער-נצחון וכדומה. ושבו עקדם היום הנועד נתברר, כי חמשה עשר אלף הפועלים העובדים בשדה-מארס לא יספיקו בשום אופן לעשות את המוטל עליהם. ומה עשתה פריז? פלוני הציע שכל פריז תצא לעבוד בשדה-מארס, ומיד התנדב כל העם – עשירים ועניים, אומנים ופועלים, נזירים וחיילים – והתמסרו לעבודה בשמחה רבה. צרפת, שהופיעה בחגיגה זו באלף ציירה שבאו מכל הפרווינציות, השיגה את אחידותה הלאומית בעבודה זו, – סמל לכל מה שאחדותם ואחזתם של בני אדם ואומות עתידות לחולל ברבות הימים.

שבועת-האמונים ל"קונסטיטוציה, שהותקנה מטעם האספה הלאומית ונתאשרה מטעם המלך", שנשבעו אלפי האנשים בחגיגה, והשבועה שנשבע המלך ונתאשרה ע"י המלכה בשם בנה – כל זה לא היה חשוב ביותר. כל הנשבע היה "מתנה איזה תנאי בלבד". המלך נשבע בזו הלשון: "אני, מלך הצרפתים, נשבע להשתמש בשלטון, שניתן לי על פי חוקת המדינה, כדי לשמור על החוקה שנקבעה מטעם האספה ונתאשרה על ידי". ופירוש הדברים היה, כי הוא לא יסתלק מלכבוד את הקונסטיטוציה, אולם סופה **שתהא** מקופחת, והוא לא יוכל לעמוד בפרץ. ולאמתו של דבר, בשעת שבועתו לא חשב המלך אלא להתחמק מפריז, באמתלה של נסיעה לשם עריכת מפקד הגייסות, ולערוך מלחמה נגד האספה – כקארל הראשון בשעתו. הוא היה זומם מזימות לשחד את חברי האספה בעלי ההשפעה וסמך על עזרה שתבוא מחוץ לארץ ותפסיק את המהפכה, שהוא עצמו גרם לה בהתנגדותו לשינויים ההכרחיים ובצניעות שביחסיו עם האספה הלאומית.

לשבועות לא היה ערך רב. אולם מלבד הכרזת קיומה של **אומה** חדשה הנלהבת באידיאל משותף – יש לציין בחגיגה זו את נדיבות-הרוח המפלאה של המהפכה. שנה לאחר כיבוש בסטיליה, בזמן שמראט כתב בצדק: "מה השמחה ההוללת הזאת לכם? מנין הצהלה האווילית הזאת? – **הלא עד כה היתה המהפכה אך חלום בלהות לעם**"; בשעה שלא נעשה עדיין דבר לסיפוק צרכיו של ההמון העובד וכבר נעשה הכל (כאשר נראה להלן) כדי למנוע את ביטולן הממשי של העולות הפיאודליות; בשעה שהעם נאלץ לשלם מחיר חיים ועוני נורא בעד הצלחותיה הפוליטיות של המהפכה – בכל זאת הריע העם בהתלהבות רבה לכבוד המשטר הדימוקרטי החדש שהוכרז בחגיגה הזאת. כמו שלאחר ג'י"ח שנים (ב 1848) הקדיש העם לרפובליקה "שלושה חדשי עניות" – כן גם עתה היה העם מוכן לסבול הכל, ובלבד שהקונסטיטוציה תבטיח לו הקלה פורתא, ובלבד שהקונסטיטוציה תשתדל מעט בדבר.

ואם לאחר שלוש שנים התאכזר העם הזה, שהיה מוכן לחכות ולהסתפק במועט, והתחיל להרוג ולאבד את אויבי המהפכה – הרי רק כדי **להציל לפחות קורטוב מן המהפכה** עשה את הדבר, ולא הגיע לידי כך אלא לאחר שראה **שהמהפכה הולכת לאבוד ללא כל שינוי כלכלי ממש** **לטובת העם**.

ביולי 1790 לא היה עדיין סימן למרירות ולחיימה. עד כה היתה המהפכה רק חלום בלהות לעם. היא הכיזבה את הבטחותיה. – אין דבר! **אף על פי כן היא הולכת קדימה – וגם זו לטובה!** והעם צהל בכל מקום.

אולם הריאקציה כבר עמדה הכן במלוא זינה, וכעבור חודש או חדשיים הודיעה את נחת זרועה. בחג י"ד-יולי הבא, ב 17 בו שנת 1791, היתה כבר חזקה דיה, די ירה והרוג בעם – בשדה זה גופא, הוא שדה-מרס.

## פרק עשרים וארבעה: הרבעים והסקציות בפריז

כבר ראינו, כי המהפכה החלה במרידות עממיות בחדשים הראשונים של 1789. אך להתחוללות מהפכה אין די במרידות-עם, ולו גם היו מוצלחות מעט או הרבה; צריך שמתוך המרידות הללו יקבע בסדרים הקיימים איזה חידוש, שישמש מסד ומעוז לצורות-החיים החדשות.

העם הצרפתי הבין, כנראה, את הדבר, ומראשית המהפכה התקין חידוש בחיי הארץ: קומונה עממית, קהלה. רכוז השלטון חל אחר כך; תחילה יצרה המהפכה את הקומונה – הקהלה – העירונית והכפרית, ותקנה זו הוסיפה לה, כאשר נראה להלן, כוח כביר.

ואמנם, את ביטול המסים הפיאודליים בכפרים – דרשה קהלת האכרים, והיא גם שנתנה תוקף חוקי להמנעות משלומי המס. היא הפקיעה מידי בעלי האחוזות אח הקרקעות שהיו שייכים לפנים לקהלה; היא התקוממה לאצילים, נלחמה בכהונים, הגנה על "הפאטריאטים" – הינו: על המהפכנים – וברבות הימים: על "הסאנקילוטים". היא אסרה את האמיגרנטים החוזרים, היא גם עצרה את המלך הבורח.

אזרחי הערים, שנתאחדו לקהלה עירונית, כוננו מחדש את החיים הצבוריים. הקהלה נטלה לעצמה את הזכות להעמיד דיינים, שינתה על דעת עצמה את חלוקת המסים, ואחר כך, עם התפתחות המהפכה, היתה לכליז'ון בידי הסאנקילוטים (הנועזים שבמהפכנים); במלחמתם נגד שלטון המלך, נגד הקושרים הרואליסטים ונגד הסתערות הגרמנים. וברבות הימים, בשנה השניה לריפובליקה, החלו קומונות אחדות לשקוד גם על שווי הנכסים.

וידוע, לבסוף, כי דוקא הקומונה הפריזית, שנוסדה אור לי' באוגוסט, היא וסקציותיה, מגרו את המלך, והיו לאחר י' באוגוסט לבית-המוקד של המהפכה ומקור עוזה. ובעצם שמרה המהפכה על כוח חיותה כל זמן שהקומונה הפריזית היתה כוח עומד ברשות עצמו.

הקומונות היו, איפוא, הרוח החיה של המהפכה הגדולה – בתי היוצר שלה, שהיו נושאים על פני כל הארץ; בלעדיהן לא היתה המהפכה מצליחה לעולם למגר את המשטר הישן, להדוף את הגרמנים המסתערים ולהחיות את צרפת.

אולם אין לדמות את הקומונות של הימים ההם למוסדות המוניציפאליים בימינו, שהאזרחים אינם מתעניינים בהם אלא ימים מספר, בזמן הבחירות, ואחר כך מפקידים בידיהם לחלוטין את כל העניינים, מבלי שיטפלו בהם עוד. האמונה היתרה בהנהלה נבחרת, שהיא מסגולות זמנו, לא היתה קיימת עדיין בימי המהפכה הגדולה. הקומונה, שהורתה ולידתה בתנועות העממיות, לא ניתקה מן העם. אדרבה: בגלל **הרבעים**, **המחלקות**, **הסקציות**, שהם מוסדות ההנהלה העצמית של העם, לא חדלה הקומונה להיות מוסד עממי; ומכאן גם הכוח המהפכני של הקהלות העירוניות והכפריות.

הואיל ויותר מכל אנו יודעים את הארגון והחיים של הרבעים והסקציות בפריז – ניחד את הדבור דוקא על אלו, ביחוד מפני שחיי כל סקציה פריזית מלמדים לדעת בקירוב את חייהן של אלפי קהלות בערי השדה.

משחלה המהפכה, וביחוד לאחר שהתחוללו המאורעות שקדמו לי"ד ביולי 1789 ועוררו את אוכלוסי פריז לפעולה עצמית – הרגיש העם, בחושו המפליא לגבי ארגון מהפכני, את כובד המלחמה העתידה להתפרץ, והחל ליסד ארגונים חזקים כדי לעמוד בפרץ.

לשם בחירות לאספה הלאומית נתחלקה פריז לששים רבעים, אשר בחרו את הבוררים. אספות הרבעים הללו צריכות היו להתפרק לאחר הבחירות; אך הן לא נתפרקו, אלא נטלו לעצמן לאט-לאט את התפקידים שהיו לפנים מסמכותם של המשטרה, המשפט או המיניסטריונים השונים של המשטר הישן, והיו למוסדות של קבע, שחיי העיר תלויים בהם.

על ידי כך קבעו את זכות קיומם, ומשרגשה כל פריז במחצית הראשונה של יולי, נזדרזו הקהלות, שקדו על זיון העם ופעלו בדרך כלל בשלטונות מהפכניים העומדים ברשות עצמם. "ועד התמיד" מיסודה של העירייה, שהורכב מהבורגנים בעלי ההשפעה (ראה פרק י"ב) ראה הכרח לעצמו לכנס את הרבעים ולהועץ עמהם. והרבעים עמלו הרבה כדי לזיין את העם, לארגן את הגוארדיה הלאומית וביחוד להכשיר את פריז שתוכל לעמוד בפני התקפתם המזוינת של אנשי ורסאיל.

לאחר כבוש בסטיליה החלו הגלילות לפעול כמוסדות רשמיים של הנהלה עירונית. כל גליל היה בוחר להנהלת עניניו ועד אזרחי מיוחד (Comité Civil) שהיו בו מט"ז עד י"ז חברים. אגב: צדק סיגזמונד לָקְרוֹא (Lacroix), שהעיר בהקדמתו לדרך הראשון של "כתבי הקומונה הפריזית בזמן המהפכה"<sup>104</sup>, כי כל רובע היה מכלכל את עניניו "כטוב וכישר בעיניו". בארגונם הפנימי של הרבעים היתה גם רבגוניות. רובע אחד, אומר לקרוא, "הקדים את משאלותיה של האספה הלאומית בדבר ארגון המשפט והחל לבחור על דעת עצמו את שופטי השלום שלו"<sup>105</sup>. לשם מגע-גומלין "יסדו הרבעים לשכה מרכזית, שבה היו מתודעים הצירים הממונים לעניינים שונים ומוסרים זה לזה את החדשות שנתחדשו אצלם". כך נתהווה הנסיון הראשון של הקומונה, שנוסדה **מלמטה למעלה**, מהתאגדות הרבעים אשר נוצרו בדרך מהפכנית על פי האיניציאטיבה של העם. וכבר בימים האלה נסתמנה הקומונה המהפכנית של י' באוגוסט 1792. כבר בדצמבר 1789 ניסו צירי הרבעים לכונן בבית הארכיהגמונות את הועד המיוחד שלהם.

אכן ב"רבעים" הללו נסתיעו דאנטון, מראט ואחרים<sup>106</sup> כדי להפיח רוח מרדנית בהמוני העם; בדרך זו התרגלו ההמונים להתקיים בלי מוסדות כִּפְרָן־טאטיויים ולכלכל את עניניהם על דעת עצמם.

מיד לאחר כבוש בסטיליה מלאו הרבעים את ידי ציריהם לתַן, יחד עם ראש עיריית פריז, באילי, את תכנית ההנהלה העירונית, בתנאי שיביאו אחר כך לשקול דעתם של הרבעים.

כשהחלה האספה הלאומית לדון על חוק העיריות – היו הדברים מתנהלים לאטם, כיאות למוסד המצטרף מזרמים שונים [מתנגדים זה לזה]. עברו שני חדשים – אומר לקרוא – והסעיף הראשון של תכנית ההנהלה העירונית טרם נכתב" (שם, כרך ב' ע' XIV). וממילא מובן, שהאטיות הזאת היתה חשודה בעיני הרבעים, ומכאן ואילך נתעוררה שנאה בקרב חלק מהפריזאים לאספה הרשמית של באי-כוח הקומונה, והשנאה הזאת הלכה הלך וגבור. אולם בעיקר יש לציין, כי אגב השתדלותם לשוות להנהלה העירונית צורה חוקית כלשהי – היו הרבעים מקפידים בכל זאת לשמור גם על עצמאותם. הם בקשו את אחדות הפעולות לא בדרך של כפיפות לאיזה ועד מרכזי, אלא באיגוד הפרדטיווי.

"הלך הרוחות שברבעים מצטיין בהכרה ברורה של האחדות הקומונאלית ובשאיפה לא פחות ברורה להנהלה עצמית", אומר לקרוא (שם, כרך ב' ע' XIV–XV). פריז אינה רוצה להיות פדראציה של ששים רפובליקות שנתהו בוטריטוריה שלה בלי כונת מכוון; שלמות אחת ויחידה היא הקומונה, – כללותם של כל הרבעים כולם... ולא היה רובע שבקש להיות מובדל משאר הרבעים... אולם בה בשעה מתבלט עוד עיקר אחד שאינו מוטל בספק... והוא: הקומונה אומרת לחוק את חוקיה ולנהל את עניניה על דעת עצמה ככל האפשר; לצמצם את שלטון המורשים עד המיעוט האפשרי; כל דבר שהקומונה יכולה לעשותו בעצמה צריך שיעשה מתוכה, בלי מתוכים כלל ובלו צירים. או על ידי צירים, שתפקידם מצומצם כתפקיד של **ממונים למטרות מיוחדות**. העושים את מעשיהם בפקוחם התמידי של ממניהם... ולסוף: הזכות לחוק חוקים ולנהל את עניני הקהלה נתונה לרבעים עצמם, הינו: לאספה הכללית של אזרחי הרובע".

מכאן אנו למדים, כי כבר ב 1789 היו קיימים העיקרים האנארכיסטיים, שבאנגליה הכריז עליהם גודוין (Godwin) לאחר שנים מספר, וכי העיקרים הללו נבעו לא מהיות עיוניות, אלא מעצם **העובדות** של המהפכה הגדולה.

יתר על כן: לקרוא מצייין עובדה מפליאה, המוכיחה, כי הרבעים הבינו, כמה הם נבדלים מהעירייה, וכי הם לא הניחו לה לקפח את זכויותיהם. כשבריסו (Brissot, מי שעתידי להיות ז'ירונדיסטן) הציע בלי בנובמבר 1789, שהאספה הלאומית תתקין את החוקה העירונית לפריז יחד עם הועד, שנבחר מטעם אספת צירי הקומונה ("ועד התמיד" של י"ב ביולי 1789), התנגדו הרבעים להצעתו. הם הודיעו כי שום דבר לא יעשה אלא באישורם של הרבעים עצמם (שם, כרך III עמ' IV). האספה הלאומית הוכרחה להסתלק מהצעתו של בריסו. וכן אירע גם אחר כך, באפריל 1790, כשהאספה הלאומית החלה לדון בחוק העיריות והוכרחה לבחור בין שתי הצעות: הצעה אחת יצאה מהאספה החפשית והבלתי-לתיוליה של באי-כוח הרבעים שנתכנסה בבית הארכיהגמונות; הצעה זו נתקבלה ברוב הרבעים ונחתמה בידי באילי; הצעה שניה יצאה מבאי-כוחה הרשמיים

של הקומונה, ורק רבעים מעטים תמכו בה. האספה הלאומית נאלצה לקבל את ההצעה הראשונה.

למותר הוא לציין, כי הרבעים לא הסתפקו כלל בעניינים עירוניים בלבד. הם השתתפו בבירור כל השאלות המדיניות החשובות, שעמדו ברומה של צרפת. הויטו של המלך, המנדאט האימפריאטיבי<sup>107</sup>, העזרה לעניים, שאלת היהודים, שאלת הָצֵנוּ לבחירות (ראה פרק כ"א) – בכל אלה שקלו וטרו הרבעים. כשעלתה על הפרק שאלת צנו הבחירות היו הרבעים מתעוררים בעצמם לדון בה והיו מתכנסים לשם כך ובחורים בועדים. "הם היו מחליטים את החלטותיהם – כותב לקרוֹא – ובלי שים לב כלל לבאי־כוחה הרשמיים של הקומונה הלכו בח' פברואר (1790) לאספה הלאומית והגישו לה את **תזכיר הקומונה הפריזית, שבאי כוחה הם הסקציית**. זו היתה הפגנה שערכו הרבעים על דעת עצמם מחוץ לכל באות כוח רשמית, כדי להוסיף תוקף להצעתו של רובספייר באספה הלאומית נגד הצנו" (כרך נ', עמ' XII-XIII).

מופלאה שבעתים העובדה, כי ערי השדה החלו נושאים ונותנים עם הקומונה הפריזית בעניינים שונים בדרך ישירה ולא בעקיפין. וכך נתבלטה השאיפה לקבוע **קשר ישיר** בין ערי צרפת וכפריה – מחוץ לפרלאמנט הלאומי הכללי וברבות הימים התגברה השאיפה והלכה. נקל לשער איזה כוח נתוסף למהפכה בפעולתן העצמאית של הקהלות, העירוניות והכפריות.

הלומד לדעת את קורות התנועה הזאת שואל ממילא את נפשו: "מנין להם, לבני פריז ושאר הערים והעירות, ביחוד בצרפת המזרחית, כשרונות ארגוניים כאלה?" נראה, כי זוהי ירושה מן הערים־הריפובליקות העצמאיות או העצמאיות־למחצה, שהיו קיימות בימי הביניים (על "הסקטורים", "הרחובות", וה"גילדיות" שלהן), שבימים ההם היתה להם זכות הנהלה עצמית בהיקף רחב; אגב: הרוח הזאת והמסורת עליה נשתמרה במדת־מה – על אפו ועל חמתו של השלטון המלכותי אשר בקש להאביד את זכרם<sup>108</sup>.

השפעת הרבעים וכשרונותיהם הארגוניים באו לידי ביטוי בעיקר בענין ממשי כממכר נכסי הכהנים. החוק גזר להפקיעם למדינה ולמכרם לטובת האומה, אלא שלא ניתנה כל הוראה מעשית כיצד להוציא אל הפועל את ההפקעה והממכר. אז הציעו רבעי פריז את שרותם להיות מתוכים במכירה, ועוררו את שאר ההנהלות העירוניות בצרפת לעשות כמעשיהם. וכך ניתנה האפשרות להוציא את החוק אל הפועל.

לקרוֹא, המביא לדפוס את "כתבי הקומונה", מספר איך השפיעו הרבעים על האספה הלאומית, שתמסור לידם את הענין החשוב הזה. מי דבר ומי **פעל** בשם הכלל הגדול, הלא היא הקומונה הפריזית? – שואל הוא – קודם כל: לשכת העיר, שהעלתה את עצם ההצעה; אחריה – הרבעים שסמכו את ידם עליה וקבלו על עצמם את התפקיד של מועצת העיר בהגשמת הדבר: **הם נשאו ונתנו עם הממשלה**, הינו, עם האספה הלאומית, ולבסוף **הוציאו אל הפועל את קניית הנכסים**; כל זה נעשה בניגוד לפקודה הרשמית, אך בהסכמתה של האספה הלאומית."

והמצוין מכל הוא. כי משקבלו הרבעים על עצמם את הענין, מיד סלקו ממנו את אספת באי כוח הקומונה הפריזית, כי יותר מדי ישנה היא לגבי ענין כה נכבד. כמו כן סלקו פעמיים את המועצה העירונית אשר בקשה להתערב במכירות הללו. "הרבעים – אומר לקרוֹא – מצאו כי מן הראוי יותר לכנס למטרה זו אספה בת ששים צירים, ציר לרובע, וועד פועל קטן בן י"ב חברים שנבחרו מששים הצירים הני"ל" (כרך ד' עמ' XI).

על ידי כך – וכך [באינציאטיבה ישירה ובהתנדבות] היו עושים מהפכנים אוהבי־חופש גם בימינו – הניחו הרבעים הפריזיים את אבן הפנה לארגון צבורי חדש, מלמטה למעלה, הנכון על יסודות החופש.<sup>109</sup>

ודוקא בשנת 1790, כשהריאקציה הפוליטית נתחזקה והלכה (עיין להלן) היתה השפעתם המהפכנית של הרבעים הפריזיים על מהלך העניינים הולכת ומתרבה. האספה הלאומית היתה מערערת לאטה את השלטון המלכותי, ואותה שעה היו הרבעים, ואחריהם הסקציות של פריז, מרחיבים קמעה קמעה את תחום פעולתם בעם. כמו כן היו מחזקים את הקשר בין פריז והפרווינציה ומכשירים את הקרקע לקומונה המהפכנית של עשרה באוגוסט.

"דברי ימי העירות – אומר לקרוֹא – מתרחשים מחוץ לאספות הרשמיות. את המפעלים החשובים ביותר בחיים הקהליים, המדיניים וההנהליים מחוללים הרבעים: ממכר הנכסים הלאומיים מתנהל, כרצון הרבעים, בידי הקומיסרים המיוחדים שלהם; אספת הצירים שקבלו יפוי־כוח מיוחד מטעם הרבעים שלהם – מכשירה את הפדרציה של האומה הצרפתית... את חג הפדרציה, י"ד ביולי 1790, עורכים הרבעים על **דעת עצמם**; ואספת צירי הסקציות שנבחרו במיוחד לקביעת אמנת הפדרציה – היתה להם למכשיר בענין זה" (כרך I, ע' IV ו II, 729, הערה).

דעה מקובלת היא, כי האספה הלאומית היא בא־כוחה של האחדות הלאומית. אולם, כשעלה הרעיון בדבר חג הפדרציה נודעו המדינאים, כפי שכבר ציין מישֶׁלֶה (Michelet), למראה המון האנשים הנוהרים לכבוד ההג לפריז מכל קצוי צרפת. הקומונה הפריזית צריכה היתה להתפרץ בכוח לתוך האספה הלאומית – כדי להכריחה שתסכים להג. אכן, האספה הוכרחה [להעמיד פנים, ו] להסכים". אך חשובה מזו העובדה, כי התנועה הזאת שנבעה בראשיתה, כהערתם הצודקת של פושה ורו, מן ההכרח להבטיח את המזונות לאוכלוסי פריז ולהתגונן מפני הסתערות זרים – שאלה הם במדת־מה נימוקים של הנהלה מקומית – תנועה זו קבלה בסקציות<sup>110</sup> צורה של **אחדות כללית של האומה הצרפתית**, שבה השתתפו באי כוחם של כל המחוזות והדפארטמנטים של צרפת וכל גדודי צבאותיה! הרבעים – הינו: המוסדות שנוצרו לשם אינדיבידואליזציה, לשם גילוי העצמות של רבעי פריז השונים – היו מתוך כך למכשירי האחדות הפדראטיבית של כל האומה כולה ולבטוי ההתלהבות הכללית להגנת המולדת מפני הסתערות הגרמנים על צרפת.

## פרק עשרים וחמשה: סקציות פריז בימי חוקי־העירות החדש

הדעה, כי גם תְּלוּתֵם המוחלטת של האזרחים בממשלה מרכזית היא דבר שבהכרח – רווחת בימינו עד מאוד, והמושגים על אי־תלותן (המונח "אוטונומיה" אינו מספיק) של הקהלות, שהיו מן המפורסמות ב 1789, נראים לנו משונים ומזרים. ועל כן צודק הסופר הצרפתי ל. פובר (Foubert), שטפל בשאלה זו, בהעירו אגב דבריו על תכנית הארגון המוניציפאלי שנתקבלה באספה הלאומית, כי "המושגים שלנו נשתנו תכלית שינוי, ואם יציעו בימינו תכנית מעין זאת והיה הדבר בעינינו כמעשה מהפכה וגם אנארכיה"; לא כן בני פריז, שהורגלו מ"ד ביולי 1789 לעצמאות רבה ברבעיה ולא הסתפקו בחוק זה.

הסיוג הדיקני בין השלטונות השונים, שבימינו מיחסים לו ערך רב, נראה בימים ההם לבני פריז, ובמדת־מה גם לאחדים מהמחוקקים שישבו באספה הלאומית, כשאלה חסרת־ערך שיש בה כדי לסכן את החירות. כפרודון (Proudhon) שאמר, כי "קומונה תהיה הכל או לא כלום" כן לא הבינו גם רבעי פריז, איך אפשר שהקומונה לא תהיה **הכל**. הם היו אומרים: "הקומונה היא חברת אנשים, המשותפים בבעלותם על איזה רכוש, היושבים יחד בתחומי שטח ידוע ולכולם יחד ניתנו כל הזכויות שניתנו לכל אזרח לחוד". הם היו טוענים על סמך הנהגה זו, שלקומונה הפריזית – כלכל אזרח לחוד – יש זכות "החופש, הרכוש, הבטחון וההתנגדות לשעבוד" ומשום כן היא רשאית להיות בעלת נכסים וגם לשקוד על הנהלתם, על פקוח נפשו של כל אזרח מאזרחיה, על המשטרה, על כוח צבאי, על התגוננות מפני אויבים חיצונים – קיצורו של דבר: **על הכל**.

הקומונה הנה, בעצם, רבון הטריטוריה שלה, ובלעדי התנאי הזה אין ערובה לחירותה.

ולא זה בלבד. בחוק השלישי של המבוא לחוק העיריות, שנתפרסם במאי 1789, נקבע עיקר אחד, שאינו מובן די צרכו בימינו, אף על פי שבימים ההם היה לו ערך רב, הלא זוהי זכותה של הקהלה לנהל את ענייניה בעצמה בלי מתוכים. "הקומונה הפריזית – נאמר בסעיף זה – מהייתה חפשית ורשאית להשתמש בכל זכויותיה ובמלוא שלטונה – **משלתמשת בהם תמיד בעצמה**: ככל האפשר בלי עקיפין ובלי אמצעות צירים". הינו: הקומונה הפריזית צריכה להיות לא **מדינה** מנוהלת, אלא **עם** המנהל בעצמו את עניויו, – ככל האפשר בלי כל מתוך, בלי כל אדונים השליטים עליו. לא אספת הנבחרים למועצת הקהלה צריכה להיות השליט העליון על כל ענייניהם של אוכלוסי פריז, אלא **האספה הכללית של הסקציה** "שישיבותיה הן קבע", הינו: שזכות ניתנה לה להתכנס בכל עת בלי שתזדקק לשם כך לרשיון מיוחד מגבוה. ואם בעניינים משותפים מחליטות הסקציות בהסכם הדדי להכנע לדעת רוב הסקציות, הרי אין הן מותרות מתוך כך על זכותן להתקשר ביניהן בקשר פדראטיו לפי נטיית גומלין, לבקר בסקציות הסמוכות כדי להשפיע עליהן, ולשאוף תמיד להחלטה כללית בכל העניינים.

הם היו סבורים, כי הקבע שבאספה הכללית של הסקציות עלול לסייע לחנוכם הפוליטי של האזרחים; שכן דוקא האספה הכללית נותנת להם בשעת הצורך את האפשרות "לבחור בהכרה את האנשים אשר יצטינו בתבונתם ובשקידתם" (הסקציה של המאטורניס; מובא בספרו של פוקר, עמ' 155).

הם היו סבורים, כי הסקציה, שישיבותיה עשויות קבע – היינו: מקראי עם הפתוחים תמיד – היא האמצעי היחיד המאפשר הנהלה צודקת ונבונה.

וסוף דבר – כפי שמעיר פובר בצדק – הסקציות מתיחסות תמיד **באייאמון לכל שלטון מוציא לפועל**. "כל המוציא לפועל הוא בעל שררה וסופו שישתמש בה לרעה". "זו היתה גם דעתם של מונטסקייה ורוסו" – מוסיף פובר – ואנו מסכימים לה בהחלט.

נקל לשער איזה כוח הוסיפה למהפכה השקפה זו על עסקי צבור, מכל שכן לאחר שנצטרף אליה עוד נימוק, שגם אותו מציין פובר בספרו. הוא כותב: "התנועה המהפכנית היתה מכוונת נגד הריכוז השלטוני ממש כמו נגד העריצות". עוד בראשית המהפכה הבין, כנראה, העם הצרפתי, כי התמורות הכבירות שהועמדו לפניו כשאלות שהזמן גרמן, אינן עשויות להתגשם לא בידי הפרלמנט הכללי ולא בידי שלטון מרכזי: כי הן מתפקידם של **הכוחות המקומיים**. וכדי שהכוחות הללו יתגלו בשלימותם צריך שיוותן להם חופש במדה מרובה. יתכן, כי סבר העם, שהשחרור – כבוש החירות – צריך להתחיל בכל כפר ובכל עיר, וכי כבוש כזה עשוי להקל את המאמצים לצמצום שלטונו של המלך. <sup>111</sup>

האספה הלאומית השתדלה, כמוכן, להחליש ככל האפשר את כוחם של הרבנים ולכוף עליהם את האפטרופוסות של ההנהלה העירונית כדי שתפקח ותשמור עליהם. חוק העיריות של כ"ז במאי – כ"ז ביוני 1790 בטל קודם כל את הרבנים. כונתו היתה לשים קץ לבתי המוקד של המהפכה. ולשם כך הותקנה חלוקה חדשה בפריז למ"ח "סקציות" ורק לאזרחים ה"אקטיוויים", אשר שלמו מס קבוע, ניתנה הזכות להשתתף באספות הבחירה וההנהלה של הסקציות הללו.

החוק השתדל מאוד לצמצם את סמכותן של הסקציות. על כן התקין כי באספותיהן אין הן רשאיות לעסוק ב"שום דבר אלא בבחירות ושבועות" אזרחים בלבד" ואולם הסקציות לא נשמעו לו. במשך השנה נקבעו אילו מנהגים ונסללו אילו דרכים, ו"הסקציות" המשיכו את הפעולות שקודם לכן עסקו בהן ה"רבנים". אגב: חוק העיריות הוכרח לותר ולהפקיד בידי הסקציות את התפקידים ההנהליים, שהרבנים הישנים כבר הצליחו לכבוש לעצמם. על כן אנו מוצאים גם בחוק החדש את תקנת ט"ז הקומיסרים הנבחרים, שתפקידם אינו מצטמצם בעסקי משטרה ומשפט, אלא הנהלת הדפטרמנט רשאית להפקיד בידם את "חלוקת המסים בגבולות הסקציות שלהם" (מדור IV, מאמר י"ב). ועוד זאת: אמנם, האספה המכוננת ביטלה את זכות ה"קבע" של הישיבות – (הינו: את זכותן של הסקציות להתאסף כל פעם ולא לחכות לכנוס מיוחד), ואף על פי כן הוכרחה להודות בזכותן לכנס אספות כלליות על פי דרישתם של חמשים אזרחים אקטיוויים <sup>112</sup>.

זו היתה תקנה מספקת, והסקציות לא חדלו מהשתמש בה, חודש לאחר שקמה העיריה החדשה באו דנטון ובאילי לאספה הלאומית לדרוש בשם 43 סקציות לפטר מיד את המיניסטרים ולהועידם למשפט האומה.

הסקציות לא ויתרו, אפוא, על זכויותיהן הרבניות. אמנם החוק שלל מהן את הזכויות הללו – אבל הן לא חדלו בכל זאת לשנן ולהכריז עליהן בפרהסיא. לדרישת הסקציות בדבר פיטורי המיניסטרים לא היה, כמוכן, אופי מוניציפאלי, ואולם הן **פעלו**, הן **עבדו**, הן **בנו** חברה חדשה, ובנדון זה לא שעו לחוק. יש לציין גם זאת: עמדה להן, לסקציות, זכות התפקידים הצבוריים השונים והרבים אשר קבלו על עצמן וגם הגשימום, והאספה הלאומית לא יכלה להשיב את פניהן ריקם וענתה להן בדברי רצון.

מעין זה אירע גם לסעיף אחר שבחוק העיריות משנת 1789, שעל פיו היו העיריות כפופות בהחלט ל"שלטונות הדפארטמנט והמחוז, בכל התפקידים שעליהם למלאותם בפקודת ההנהגה הכללית" (עמ' 55). לסעיף הזה לא נכנעו הסקציות ולא הקומונה הפריזית שפעלה באמצעותן ולא הקומונה שבערי השדה. הן לא שעו אליי כלל והחזיקו בשלטונן כמקודם.

לאט-לאט, אחר ביטולם של הרבנים הפריזיים, נהפכו הסקציות גופא לבתי המוקד של המהפכה; ואם בתקופת הריאקציה ב 1790 וב 1791 נחלשה פעולתן, הרי להלן נראה, כי דוקא הן עוררו את פריז ב 1792 והכשירו את הקומונה המהפכנית של עשרה באוגוסט.

כבר אמרנו לעיל, כי על סמך החוק החדש של כ"א במאי 1790 בחרה כל סקציה ששה עשר קומיסארים שנצטרפו לוועדים אזרחיים; והועדים הללו, שלכתחילה לא ניתנו להם אלא תפקידים מדיניים, לא חדלו במשך כל המהפכה להרחיב את סמכותם בכל המקצועות. ובספטמבר 1790, למשל, הוכרחה האספה הלאומית להודות בזכותן של הסקציות למנות את שופטי השלום ואת סגניהם וגם את משפט הבוררים בענייני מסחר ותעשייה, הלא היא הזכות שהנהלה העירונית בשטראסבורג נטלה לעצמה עוד באוגוסט 1789. בזכות זו השתמשו הסקציות עד שנכונה הממשלה היעקובינית, הינו: עד ד' בדצמבר 1793.

מאידך גיסא עמדו הועדים האזרחיים של הסקציות הפריזיות במלחמה עקשנית, עד שבסוף 1790 נטלו בידיהם את ההנהלה בכל הועדים לעניי הצדקה וגם את הזכות החשובה מאוד לפקח על ענייני הצדקה הצבורית ולארגן אותה. על ידי כך ניתנה להם האפשרות לבטל את בתי-המלאכה של צדקה מיסודו של המשטר הישן ולכוון במקומם "בתי-המלאכה של סיוע" בהנהלת הסקציות גופא. ברבות הימים עשו הסקציות פעולה חשובה ככוון זה. עם התפתחות האידיאות הסוציאליות של המהפכה התפתחו גם הסקציות. לאט-לאט קבלו על עצמן את הספקת התלבושת, הלכנים והתנעולת לצרכי הצבא, ארגנו את טחינת הקמח וכדומה וב 1793 יכולים היו כל אזרח וכל אזרחית לבוא לאחד מבתי המלאכה ולקבל שם עבודה. (Meillé) עמ' 289). ברבות הימים נהפכו הנסיונות הראשונים הללו להסתדרות מורחבת יותר, ובשנה השניה לריפובליקה (1793/4) כבר ניסו הסקציות לרשת את מקומם של המשרדים להלבשת הצבא ושל הסוחרים הסקטים <sup>113</sup>.

אכן, "זכות העבודה", שדרשו אוכלוסי הפועלים בערי צרפת הגדולות ב 1848, לא היתה אלא הד התקנה שכבר הותקנה בפריז בימי המהפכה הגדולה, אלא שתקנתה באה כדבר שאורגן מלמטה ולא מלמעלה, כרצונם של לואי בלאן, וידאל (Vidal) ושאר סוציאליסטי המדינה שהתכנסו

יתר על כן: הסקציות לא הסתפקו במשך כל ימי המהפכה בפקוח על הבאת התבואה ומכירתה, על מחירי הצרכים הראשונים ועל שמירת החוק בדבר המחירים המכסימליים; היו בין הסקציות אשר קבלו על עצמן להתחיל בעבוד הכתות אשר בסביבות פריז ובפתוח הגננות, כדי לסייע לפריזנה החקלאי של הארץ.

יתכן, כי כל העניינים הללו יהיו כדברים שלימה בכך בעיני האנשים שאינם רואים במהפכה אלא יריות ובריקדות; ואולם דוקא ההתערבות בקטנות החיים היום-יומיים של הפועלים ושל העיר כולה – סיעה לסקציות להגביר את כוחן הפוליטי והמהפכני.

אך אל נקדים מאוחר למוקדם. נחזור אל ספור המאורעות. עוד יזדמן לנו לדבר על הסקציות כשנגיע אל פרשת הקומונה של עשרה באוגוסט.

1. יימלאן פוג'צוב (Pyrahev), קוזק מסביבות הדון, אוהב מלחמה מעודו – התיצב בראש מחנה של קוזקים לשם מלחמה ברוסיה, ולמען הזעיק סביבו מחנה גדול – הבטיח את האכרים לשחררם משעבודם לאצילים. בכוח השאיפה הזאת התקוממו האכרים ובעזרתם הצליח לכבוש כמה מבצרים באוראל ובדון. אחרי שנצחהו צבאות רוסיה – מסרוהו אנשיו עצמם לידי המנצחים והומת בי"א בינואר 1775. ד. ק. [↪](#)
2. תעשייני – של בעלי התעשייה [↪](#)
3. זכויות – זכויות יתרות, פריוילגיות [↪](#)
4. בימי כתיבת הספר הזה לא היה ידוע עדיין, כי מונח זה נתפרסם בדפוס בפעם הראשונה בשנת 1829. אבל בכל אופן שכח המחבר, כנראה, שבשנות השלושים למאה ה"ט כתב כבר לואי ריבוד (Reyoud), ההיסטוריון החשוב הראשון של הסוציאליזם, ספר ("Les reformateurs en socialistes modernes") על הריפורמטורים ותורות הסוציאליזם המודרני. וידוע שבראשית שנות הארבעים היה מונח זה נפוץ כבר בחיים גם בגרמניה ("עיין המניפסט הקומוניסטי" פרק ג' וגם בהקדמת אנגלס שם). ד. ק. [↪](#)
5. פלפון – אקונומיסטן, חכם במדע הכלכלה [↪](#)
6. עד כה לא היה החוכר רשאי למכור את תבואתו אלא לאחר שלושה חדשים מיום הקציר. זכות הממכר בעונה זו לא ניתנה אלא לבעל האחוזה, בכוח הזכיה הפיאודלית שנתנה לו את האפשרות למכור את התבואה במחירים גבוהים יותר. במקומות רבים הקימו בעלי האחוזה הגדולים גם שערי-מכס לגביית מס מהתבואה המובאת או המוצאת. [↪](#)
7. היא נתבטלה בזמן האחרון גם ברוסיה (היינו בשנת 1906 – ד. ק.) [↪](#)
8. הלא היא זכותו של בעל האחוזה על רכושו הפרטי של האכר. [↪](#)
9. בהכרזת כ"ד באוגוסט 1780, אגב, האפון היה נוהג עד 1785. על אף ה"וולטרניאניות" של הימים ההם ושפור-המדות הכללי הוסיפו הפרלאמנטים (כך היה שמש של בתי-הדין המחוזיים, שמחובתם היה לפרסם את הוראות המלך) להיות חסידיים נלהבים של העניים, שנתבטלו לחלוטין רק על ידי האספה הלאומית. יש לציין (עיין י. זליגמן "המשפט בצרפת בתקופת המהפכה" (בצרפתית), עמ' 97), כי בריסו (Brissot), מראט (Marat) ורובספייר (Robespierre) סיעו בכתביהם להכנסת תקון זה בספר-החוקים הפילי. [↪](#)
10. מן הראוי לציין את הנימוקים, שעליהם הסתמך לודויג הט". אני מסכם אותם על פי ספרו של: E. Semichon, "Les réformes sous Louis XVI: Assemblées provinciales et parlements" (פריז, 1876, עמ' 57). תכניתו של טירגו נראו ללודויג מסוכנות, והוא כתב: "הקונסטיטוציה שלו, אם כי היא יצירת אדם, שכונותיו רצויות, עלולה להפוך את כל הסדר הקיים על פיהו". ועוד: "שיטת הבחירות על יסוד צנו מעוררת רוגז בקרב מחוסרי הרכוש, ואם נתנה להם רשות האספה – עלול הדבר לגרום חוסר סדרים". – "המעבר מהמשטר הקיים למשטר המוצע על ידי טירגו ראוי לשימת-לב; הקיים ברור לעינים; ושאינו קיים עדיין אינו ניתן אלא להשערה בדמיון: אסור להתחיל בפעולות מסוכנות, שמטרתן אינה ברורה די צרכה" [דומה, כאילו מפיו של ניקולי השני יצאו הדברים]. ראה בתוספת לספרו של Semichon את הרשימה המעניינת מאוד של החוקים העיקריים אשר הוצאו בימי לודויג הט"ז בין 1774 ל 1789. [↪](#)
11. דפטר – רשום (הכניס) ברגיסטר; דפטרקאט – פנקסי-רשום, רגיסטרים [↪](#)
12. J. Feuillet de Conches: "המכתבים של לואי ה-XVI, מריה אנטואניטה והגברת אלישבעת" עמ' 216-214. "אמש – כותבת המלכה – כתב לו הכוהן והודיעו את חפצי. עכשיו, יותר מבכל עת אחרת, הנני סבורה, כי אסור להתמהמה, וכי יש הכרח שהוא יסכים. המלך מסכים לי בהחלט, הוא הביא לי זה עתה תעודה כתובה בעצם ידו, בה הוא מרצה את דעתו; העתקה ממנה הנני שולחת לך". למחרת היום היא כותבת שוב: "אין להסס עוד. אם יוכל להתחיל בעניינים מחר – מה טוב. הענין תכופ מאוד... הנני חוששת שיהא צורך למנות ראש-מיניסטרו". פירוש הדברים: להרכיב מיניסטרו. [↪](#)
13. "Du pouvoir exécutif dans les Grands Etats" (על השלטון המוציא לפועל שבמדינות הגדולות). הרעיון היסודי בספר הזה הוא, כי בשנת 1792 באה צרפת עד משבר מהפכני – מפני שהאספה הלאומית לא נתנה בידי המלך שלטון חזק של הוצאה לפועל. "הכל היה הולך כסדרו פחות או יותר – אילו דאגו לכונן אצלנו שלטון מדריך ומגין" – כותב נקר בהקדמתו, ומסביר אחר כך בשני הכרכים את הזכויות הרבות שמן הראוי היה לתת למלך. – אמנם בספרו "Sur la législation et le commerce des grains" (החיקוק והמסחר בתבואה), שיצא לאור בשנת 1776, הביע – בניגוד לשיטת המסחר החפשי בתבואות שהטיף לה טירגו – אילו דעות המעידות על השתתפותו בצער המעמדות העניים שבאוכלוסין: הוא דרש, למשל, את התערבות הממשלה לשם קביעת שער התבואה לטובת העניים; אך בזה מצטמצם כל "הסוציאליזם הממשלתי" שלו. העיקר היה לדעתו – מדינה תקיפה, כסא-מלכות המכובד בעיני האוכלוסין, המוקף לשם כך פקידים גבוהים ושלטון אכזוטיווי אדיר. [↪](#)
14. ליורא לפנים – כשיעור הפרנק בימינו, בערך. [↪](#)
15. גבורי = הירואי [↪](#)
16. בין הדרישות אשר הרגילו אחר כך את בעלי הקנין הפרטי יותר מכל – יש לציין את אלו: ליון, טרווא, פריז ושאלון דורשות קביעת שער

לתבואה ולבשר על יסוד המחירים הממוצעים, רן דורשת "לקבוע את שכר העבודה מפרק לפרק בהתאם לצרכיו של הפועל השכיר"; ערים מספר רוצות שיבטיחו עבודה לכל העניים המסוגלים לעבוד. ואשר לרואי ליסטים הקונסטיטוציוניים, שהיו מרובים מאוד בימים ההם, הרי מן "ההצהרה הכללית", שנחקרה על יד שֶׁסֶן ("Les élections et les cahiers de Paris en 1789 1889" Chassin כרך ג', עמ' 185) אנו למדים, שהם בקשו לצמצם את סדר יומה של כנסת המעמדים ולהעמידו רק על שאלת הכספים והפחתת הוצאות החצר. [↪](#)

17. בחוברת הנפלאה: "Les fléaux de l'agriculture, ouvrage pour servir à l'appui des cahiers des Doléances des Campagnes – ("נגעי החקלאות, מחקר שכונתו לתמוך בתלונותיהם של הכפרים"), שיצאה לאור ע"י אחד ד. (דוליויה?) בעשרה באפריל 1789, אנו מוצאים פֶּרֶט הסבות אשר עצרו את התפתחותה של החקלאות: מסים עצומים; המעשר "הרגיל" ו"המיוחד" ההולך וגדל; נוקי הצייד בגלל ההשתמשות לרעה בזכות הצייד; ולבסוף – תואנותיו ושרירותו של משפט בעלי האחוזות. אנו מוצאים שם, כי "בכוח המשפטים האלה נהפכו בעלי האחוזות לעריצים, הכובלים את תושבי הכפרים בשלשלאות של עבדות" (דף 95). [↪](#)
18. מוֹשֶׁק – מנהל משק, אָקוֹנוֹם [↪](#)
19. עכשיו מפורסם הדבר, כי טן, אשר חקר כביכול את הדו"ח של מושלי המחוזות על המרידות הללו, סקר בחטיפה, כפי שהוכיח אולר (Aulard) רק 26 מתוך 1770 דו"ח כאלה. ואולם גם בדו"ח הללו מצא עובדות חשובות מאוד, כי עזרתו של שומר הגנזים עמדה לו לטפל דוקא בדו"ח על המחוזות שבהם היו המרידות נפרצות ביותר. [↪](#)
20. "La Grande Révolution", חוברת שיצאה לאור בפריז ב 1890; "The Great French Revolution and its Lesson", מאמר ליובל המאה של המהפכה בכתביהעת האנגלי "Nineteenth Century", יולי 1889; מאמרים על המהפכה בעתון "La Revolte". [↪](#)
21. טן, כרך II, עמ' 22, 23. [↪](#)
22. במכתבים השמורים בארכיון הלאומי בצרפת, H 1453, שהובאו על-ידי טן בכרך השני, עמ' 24. [↪](#)
23. "Génie de la Revolution". Chassin. [↪](#)
24. בתי-המשפט שבמחוזות. ראה למעלה במקום המתאים (בהערה). ד. ק. [↪](#)
25. ההיסטוריון הריאקציוני דרוז ("Droz, "Histoire du règne de Louis XVI") העיר בצדק, כי יתכן שהכסף שנמצא אצל כמה ההרוגים – כסף של ביזה היה. [↪](#)
26. במהדורות הקודמות כתוב במקום פסוק זה לאמור: "כסף אנגלי הוא הוא שהסיתם והביאם לידי התקוממות זו!" ד. ק. [↪](#)
27. "ביוליי" במקור המודפס. צ"ל: "ביוני" – הערת פב"י. [↪](#)
28. לואי בלאן (Blanc) אומר, כי על פי הצעתו הראשונה של נקר לא ניתנה לאספה זכות אלא להביא את המהפכה לידי חבור מגלתי-זכרון, דוגמת המגילה (Charte) האנגלית; ואולם "מכלל הדברים הצריכים עיון הוא נזדרז להוציא את דבר צורתה של הקונסטיטוציה, אשר על פיה תועד כנסת-המעמדים הבאה" (Histoire de Révolution Française כרך I, ע' 120). [↪](#)
29. taille (=) מס. המלה הזו במקורה מציינת מעמד האיש, שגורלו "נחתך" על ידי אחרים. ד. ק. [↪](#)
30. הגוואמים בחגיגות הריפובליקניות בימינו בוחרים להבליע בשתיקה ענין מגרה זה, והם מספרים לנו על ההסכם הלבבי שהיה קיים, כביכול, בין העם ונבחריו. אולם עוד לואי בלאן בשעתו הוכיח למדי, מה רב היה הפחד אשר נפל על הבורגנות לפני הי"ד ביולי, והחקירות החדשות מאשרות את הדבר. העובדות המסופרות בזה מהמאורעות שהתרחשו מב' עד י"ב יולי מוכיחות, כי מרד העם היושב בפריז הלך לו עד הי"ב ביולי במסלולו המיוחד ללא כל זיקה לצירים הבורגניים של המעמד השלישי. [↪](#)
31. "האספה הלאומית מצטערת מאוד על המהומות המסעירות ברגע זה את פריז... אל המלך תשלח מלאכות מיוחדת להתחנן לפניו, שיואיל – לשם הקמת הסדר – לאחוז באמצעי הבדוק של חסד ומעשים טובים, שנפשו נתברכה בהם, ואף באמצעי האמון, שעמו הנאמן יהא ראוי לו תמיד". [↪](#)
32. בשיטת הבחירות העקופות יש שני סוגי בוחרים: ראשונים, אלה כל בעלי זכות הבחירה במדינה, שאינם בוחרים בעצמם את צירי הפרלמנט אלא את השניים, ואלה – השניים – בוחרים מתוכם את הצירים. לשם הבחנה נקראים הבוחרים השניים "בוררים" (ראה לעיל בפרק קודם). ד. ק. [↪](#)
33. יצור – פרודוקציה, עשית החפץ [↪](#)
34. עיין מכתביו של המורשה הסכסוני סלמור (Salmour) אל שטוֹטְרֵהיים (Stutterheim) מ"ט ביולי וב' באוגוסט. (הארכיון הדךזוני, המובא בספרו של פֶּלְמֶרְמוֹן ("La Journée du 14 juillet 1789" Flammermont) הוצאת החברה לדברי ימי המהפכה הצרפתית, 1892). [↪](#)
35. «שוֹשֶׁן» – קשוט לכובע, קוֹקָרְדָה [↪](#)
36. "חיילי הגוארדיה הצרפתית נצטרפו לאספסוף וירו בפלוגת הגדוד Allemand-Royal אשר חנה בשדה ליד חלון ביתי. נהרגו שני חיילים ושני סוסים" – כתב סימולין (Simolin), שליחה של ייקאטרינה השנייה בפריז, לקאנצלר אוסטרמן (Ostermann). והוא הוסיף: "שלושם ואמש שרפו את שערי בלאנש ושערי הפרבר פואֶסוֹנְזֶר ("Lettres de Louis XV", Conches, עמ' 223). [↪](#)
37. 50,000 כידונים נחשלו וכמו כן הוכנו "כל מיני כלי זין ממדרגה שניה" על חשבון העיר, – אומר Dusaulx ("L'Oeuvre de sept jours", עמ' 203). [↪](#)
38. "מכל צד היו נוהרים אל העיריה קרונות ועגלות לרוב שנעצרו בשערי-העיר והיו טעונים מכולת, כלים, רהיטים וכדומה. העם, שלא היה דורש אלא נשק וחמרי מלחמה... היה נוהר אלינו המונים המונים, ודרישותיו נמרצו מרגע לרגע". זה היה בייג ביולי (שם, עמ' 197). [↪](#)



39. הציטאטות, שמביא ז'יל פלאמרמון באחת מהערותיו בספרו על הי"ד ביולי, מעידות על כך עדות חותכת – חותכת יותר מהטכסט עצמו, שבעמודים CLXXXII ו CXXXI יש בו סתירה ידועה. "לאחר הצהרים – אומר הגרף סאלמור – התחילה הגוארדיה הבורגנית לפרק את הנשק מעל כל החשודים. הגוארדיה, וכל בורגני מזוין בכלל, הצילה בערותה את פריז... הלילה עבר בשלום ובסדר גמור; את הגנבים והאחרי-פרחי עצרו, ובמקרים רציניים ביותר היו תולים אותם תיכף ומיד". (מכתבי גרף סאלמור מטי"ז ביולי 1789 בארכיון הדרזוני). מעידים על זה גם הפסוקים דלהלן ממכתבו של ד"ר ריגבי (Rigby), שפלאמרמון מביאם בהערה שבעמ' CLXXXIII, ושאי מתרגמם מאנגלית כצורתם: "עם רדת הלילה נראו רק מעטים מאלה שנזדינו קודם. אמנם היו אחדים שסרבו להתפרק והוכיחו במשך הלילה כי חששות האוכלוסין מפניהם לא היו לשוא, כי הם התחילו לשוד ולבוז; ואולם מעתה אי-אפשר היה לעשות מעשים כאלה באין עונש. עד מהרה תפסום, ולמחרת היום נודע לנו, כי אחדים מהמנוולים הללו, שנתפסו בשעת פשעם, נתלו" (עמ' 53–55, Dr. Rigby's "Letters"). הקורא תעודות אלו בא לכלל מסקנה, כי בספרו של מוק'לה (Morellet), האומר ש"אור לייג ביולי ואור ליי"ד בו היו מעשי התנפלות על אנשים ועל רכוש", יש קורטוב של אמת. ↵
40. עקופות (בחירות; מסים עקופים) – בלתי-ישרות. ↵
41. עוד בכמה מגילות-הבחירות הביעו הבוחרים את משאלתם "להרוס ולהשמיד את בסטיליה" (המגילה של רובע השוק וגם המגילות של הרבעים מאטיוקן, קורְדֶלְר, סְפִילֶקְר ועוד, המובאות בספרו של שאסן כרך ב' ע' 449 ואילך). הבוחרים צדקו, כי עוד בשעת משפט רייליון ניתנה פקודה לזיין את בסטיליה. על כן דברו עוד באור לשלושים ביוני על ההכרח לכבוש את המבצר הזה (שם ע' 452, בהערה). ↵
42. הנני מסתמך על מכתבו של גרף סאלמור וגם על עדותו של Matthieu Dumas, שהובאו בספרו של פלאמרמון. ↵
43. כך, לפחות, מעיד השויצאי דִיֶהוּ (Hue-De) במכתבו אל אחיו, המובא במקורו הגרמני בספרו של פלאמרמון, דף CXC VIII, בהערה. ↵
44. יש בימינו היסטוריונים המשתדלים להוכיח, כי הנסיון הזה נעשה לא בפקודת דִיֶלונה אלא על פי איניציאטיבה פרטית של אינואלידים אחדים, שיצאו להשיג מכולת וחזרו אל המבצר. נדמה לי, כי אין זה מתקבל על הדעת כלל, כי שלושה או ארבעה חיילים הבטלים בהמון עצום יעשו כדבר הזה. מלבד זאת, מה טעם היה לכלוא את ההמון בחצר – אם לא היתה כונה לעשותם בני-תערוכות או להשמידם? ↵
45. ליריות פתאומיות אלו ניתנו פירושים שונים. יש סבורים, כי שומרי בסטיליה פתחו ביריות מפני שההמון אשר הציף את חצר-השלטון ועוד חצר, אורם, החל לשדוד את ביתו של שר-המבצר ואת הבתים שבהם דרו האינואלידים. אולם עצם ההסתערות על פני המבצר וכיבושו, שנתן לעם פתחון-דרך לגשרי-התנופה של המבצר ולשעריו, סבה מספקת היא לכל איש-צבא להתחיל ביריות במסתערים. יתכן, והדבר מתקבל על הדעת, כי בשעה זו קבל דִיֶלונה את הפקודה – שחכה לה – להגן על בסטיליה ויהימה. ידוע הדבר, כי אחת הפקודות האלה נחטפה בדרכה, אך יתכן, כי פקודה זו, שנשלחה גם בדרך אחרת, הגיעה אל תעודתה. ויש משערים, כי אמנם נמסרה פקודה כזאת לידי שר-המבצר. ↵
46. "הוטל עליהם לדבר על לב כל הנמצאים בסביבות בסטיליה, שיחזרו איש איש לרובע שלו וירשמו שם למיליציה הפריונית, ולהזכיר לדִיֶלונה את הבטחתו שהבטיח לטוריו די לה רוזייר ולבלון (Bellon)...". (פלאמרמון, עמ' CLVIII). בבואם אל חצר פני-המבצר, המלאה אנשים מזוינים ברובים, בקרדומות וכדומה, פנו השליחים אל האינואלידים. הללו דרשו, כנראה, שההמון יצא קודם-כל מחצר השלטון. אז החלו השליחים לדבר על לב ההמון שיצא מהחצר (עיין Boucheron CCXIV, בהערה). המזל גרם, שהעם לא שם לב כלל להצעתם והמשיך את המצור, הוא הבין כי תור המשא והמתן חלף, והתנהג ברע עם האדונים השליחים; היו שהציעו להרגם כבוגדים (שם CCXVI בהערה ובפרוטוקול הבוחרים). ↵
47. 88 נהרגו, 15 מתו מפצעים, 13 היו לבעלי מומים, 60 נפצעו. ↵
48. אולי היה זה מליאר (Maillard)? ידוע הדבר, כי הוא שאסר את לונה. ↵
49. מן הדו"ח על הנאום שנשא מיראבו באספה הלאומית, שנפתחה בט"ו בשעה השמינית בבוקר, יוצא כאילו החגיגה נערכה אמש, אך באמת חלה אותה חגיגה ב"ג בחודש. ↵
50. סֶפֶק – קבלן להספקת חמרים. ↵
51. על סמך הנחה מוטעית בהחלט, שבעלי-האחוזה הוא אדון כל הקרקע אשר במחוז הכפוף לו, בשעה שבעצם לא היה אלא שופט וראש המיליציה – קבע הפרלמנט חוק, שעל פיו רשאי בעל האחוזה לזכות בכל הקרקעות הצבוריים שאינם מעובדים – מגרשי הצאן, הבתות, האפרים, היערות – בגדרו אותם בגדר. מאות אלפי הקטארים הופקעו, ועודם מופקעים, בדרך זו מידי האכרים ועברו לידי האצילים. ↵
52. על חיי הערים העצמאיות בימי הביניים ימצא הקורא בספרי "עזרה הדדית" עובדות רבות וציונים על ספרים בדבר תקופה רבת-חשיבות זו. ↵
53. "F. Aulard "Histoire politique de la Revolution Française". ↵
54. האספה הלאומית נקראה גם בשם האספה המכוננת. ↵
55. דוֹפֶתָח – דלת מעל לדלת בחדרים או ארונות של גניזה ושמירה. ↵
56. מחירו של שק קמח היה בימים ההם 10 לירות. מקץ אוגוסט עלה המחיר עד 28 וגם 30 לירות, ומשום כך הוטל איסור על האופים לאפות עוגות, לחם-חלב וכד'. ↵
57. תֶקֶן – ריפורמאטור. ↵
58. ז'אק בצרפת שם שכח מאוד. כ"איואן" ברוסיה. בתוספת להערה שבמקור יש לציין, כי השם ז'אקים בצרפת מיוחס ביחוד לאכרים. שם זה מקובל עוד מימי-הביניים, והוא כנוי של גנאי בפי האצילים (=Jacques bonnhommex bonnhomme = יעקוב תם, טפש), ועל שם

זה נחפרסמה מרידת האכרים בצרפת בשנת 1358 בשם "ז'אקריה" ד. ק. [↪](#)

59. בשנת 1795. ועוד: בזמן ההוא נערכו מחדש גם הגליונות מכ"ד נובמבר 1789 ומג' פברואר 1790 (דומה שצריך להיות: עד ג' פברואר. ד. ק.). [↪](#)

60. "La Révolution française et la féodalité" Doniol: ע' 48. [↪](#)

61. בשם "טירות" קראו בימים ההם את הארמונות בעלי המגדלים והתעלות וגם סתם אחוזה של פְּרִיץ. [↪](#)

62. לפי עדותו של שטרובל (, "Vaterländische Geschichte des Strobel Elsass"), היה המרד מתחולל בזה האופן: אחד הכפרים היה מתפרץ, אחר כך נתלקטה חבורה מבין תושבי כפרים אחרים, והחבורה הזאת פשטה לבזו את הטירות. פעמים נאלצו החבורות להסתתר ביערות. [↪](#)

63. "Histoire de la Révolution dans le Jura" Sommier, פריז, 1836, עמ' 22. מאחד השירים שנתפרסם במגילה של עיר אָבֶל אפשר לעמוד על הלך-הרוחות ביוֹרְהָ. [↪](#)

64. Xavier Roux, שהוציא לאור ב 1891 את הידיעות שנתבררו בחקירה ב 1789, מיחס בהקדשתו את כל התנועה לשסאים [שְׁסָאִים – מסיתים שמלאכתם בכך]:

"לעורר את העם שימרוד במלך אי אפשר היה... והדבר נעשה בעקיפין. נתכנה תכנית נועזה להפליא, אשר נתקימה בכל הארץ, ואפשר למצותה בפסוקים מספר: להמרד, בשם המלך, את העם בבעלי האחוזה; אחר כך, לכשימוגרו בעלי האחוזה – להתפרץ אל כסא המלכות שנשאר ללא מגן ולהחריבו". אך נציין את עדות בעל הדין עצמו, האומר כי שום חקירה לא הצליחה "לגלות אף שם אחד מן השסאים". אם היה זה קשר – הרי הקושרים היו העם כולו. [↪](#)

65. בדרומה של צרפת היו תולים לפעמים שלט על האילן: "בפקודת המלך והאספה הלאומית מבוטלת בהחלט כל אריסות" (Mary ) 1842-Lafon: Histoire Politique du Midi de la France, 1845-1845 כרך ד' ע' 771). [↪](#)

66. במקור יש פה סגירת מרכאות. – כנראה שגיאת דפוס. הערת פב"י. [↪](#)

67. מתאָמֹות – נעשות איומות [↪](#)

68. מכל היבולים היו הכוהנים גובים כדי מעשר וגם למעלה מזה. [↪](#)

69. במקור כתוב "המונים" במקום "הגמונים" – כנראה טעות דפוס. הערת פב"י. [↪](#)

70. פירוש הדברים: שהאכרים הפודים את הזכויות הפיאודליות ישלמו לאצילים כופר הזכויות האלה סכום העולה כדי שלושים מונים של המסים, שהם משלמים לאצילים שנה שנה, ורק אחרי תשלום זה יהיו חפשיים מכל תשלום מס. ד. ק. [↪](#)

71. במהדורות האחרות: "השלמונים והמסים שנקבעו על פי החוק וההרגל". ד. ק. [↪](#)

72. הפיכת קרקעות לשממה פירושה, כנראה, כי בכמה מקומות קצרו האכרים את התבואה משדות האצילים "בעודה באבה" (בלשון הדו"ח). אגב, הדבר אירע בסוף יולי, התבואה הבשילה כמעט, והעם הרעב – קצר בשדות האצילים. [↪](#)

73. מפני ההתלהבות ובולמוס הנדיבות, שנתבטאו באספה וגברו משעה לשעה, לא הספיקו הנאספים לתִפֵּן בפרטות אמצעים נבונים להגשמתן של הצעות-ישע אלו. הצעות שנתפרשו כבר במגילות רבות, בדעות שהובעו בביטויים נוגעים עד הלב ובדרישות נמרצות באספות הגלילות, באספות המחוזיות ובשאר המוסדות שבהם יכלו האזרחים להתכנס במשך י"ח החדשים האחרונים". כך כתוב בעתון הרשמי Moniteur. [↪](#)

74. "רשות נתת לקהלות לפדות בכסף או בחליפין אח כל החובות הפיאודליות", אמר הדוכס דיינוואיל. "כל איש, בלא הבדל, ישא בעול הצבור", אמר דאגיליון. "הנני מציע לפדות את נכסי הכנסיות", אמר לפאר (Lafare), ההגמון מנאנסי, "ולהקדיש את דמי הפדיון לא לבעלי-הקרקע הדתי אלא לצרכי עניים". ההגמון של עיר שארטרה דרש לבטל אח זכות הציד והכריז כי הוא מסתלק מזכות זו. אז קמים האצילים והכוהנים ועושים כמעשהו. די רִיֶּשָה (Di Richer) דורש לא רק לבטל את בתי המשפט של בעלי-האחוזה אלא גם להתקין בית-דין חנם. כמה כוהנים מבקשים רשות להסתלק מדמי הפולחן, ואולם במקום המעשר המוטל על האכרים רוצים הם בתשלום קצבה ממשלתית במוזמנים. [↪](#)

75. Pays d'Etats הגלילות שהיתה להם הנהגה עצמית מיוחדת להם, ועל פי רוב – אצילית. [↪](#)

76. "Histoire de la Révolution dans les départements de l'Ancienne Bretagne" Du Chatelier, "ששה ששה כרכים; כרך א' עמ' 422. [↪](#)

77. "Histoire parlementaire" Buzet et Roux, "כרך II, עמ' 264. [↪](#)

78. "Courier Parisien". ישיבת י"ט באוגוסט 1788, עמ' 1729, לאחר תבוסתן של שתי התקהלויות-אכרים גדולות, שאחת מהן הסתערה על טירת קורמאטן והשניה – על עיר קלוגני, ולאחר עינויים איומים ואכזריים – מספרים בושה ורו – לא פסקה המלחמה אלא נתפוררה. "בינתיים – כותבים הם – נטל לעצמו ועדה-התמיד של מקון זכות של בית-דין והוציא להורג עשרים אכרים מסכנים, שחטאם היחידי הוא רעבונם שקוממם נגד תשלום המעשר והמסים הפיאודליים" (עמ' 244). בכלל – אומרים המחברים הללו – היו המרידות מתפרצות בגלל דברים שלימה-בכך: אישם נתגלע ריב עם בעלי-האחוזה או מושק הכנסיה בשל איזה אחו או מעין-מים – מיד פרצה מרידה; בטירה אחת, שהיתה לה זכות המשפט העליון והתחתון, נתלו כמה אכרים בעד מעשי-שוד קטנים שבקטנים; גם בקונטרסים, שיצאו לאור בימים ההם ושהם השתמשו בושה ורו, מסופר, כי הפרלמנט של העיר דואה הוציא להורג י"ב ממנהיגי ההתקהלויות של האכרים; ועד הבוררים בליון (בורגנים) שילח באכרים פלוגת מתנדבים מהגוארדיה הלאומית הבורגנית. באחד הקונטרסים מסופר, כי צבא מועט זה הרג באחת המערכות 80 איש המכונים בשם שודדים ו 60 איש הלכו בשבי". השופט הצבאי בדופינה היה נוסע בלוית פלוגה מהמיליציה הבורגנית על פני הכפרים ומוציא להורג את האכרים, (Buzet et Roux, כרך ב', עמ' 245). [↪](#)

79. בנאליטה = Banalité = משפט של כפיה! הינו: זכות השפיטה של בעלי האחוזה, כנ"ל. ד. ק. [↪](#)
80. השעבוד הפיאודלי כופת את האדם לקרקע. בכל מקום שבו היה נוהג השעבוד הפיאודלי במשך כמה דורות נתנה הממשלה לבעלי האחוזה אילו זכויות גם על אישיותו של המשועבד, ומשום כן היה השעבוד הזה (למשל ברוסיה מסוף המאה הי"ח) דומה לעבדות. הנה על כן מחליפים את השעבוד בעבדות. [↪](#)
81. "La législation civile de la Révolution française", פריז, 1898, ע' 59, 60. [↪](#)
82. במקור לא מופיע ב) אולם ההגיון התוכני מצביע על מקום זה כמתאים לתקן טעות דפוס. – הערת פב"י [↪](#)
83. "הדבר" בא כאן בניגוד למס ה"איש" ופירושו: התשלום המוטל על הדבר כאשר הוא דבר, הינו: הקשור בבעלות שעל הקרקע. [↪](#)
84. "נתקבל" במקור – הערת פרויקט בן-יהודה. [↪](#)
85. Histoire parlementaire de la Revolution française, Buchez et Roux, II, דף 243 דורשים את ההכרזות של ד' באוגוסט כמין ויתור הכרחי, שנבע ממילא מן הכוחים על הצהרת זכויות האדם. הרוב הסכים מראש להצהרה זו, וקבלתה גררה אחריה את בטול הזכויות. מענין הדבר, איך הודיעה גברת אלישבעת, אחות המלך, לידידתה גברת Mombelles על ליל ד' באוגוסט: "בהתלהבות הראויה לנשמת הצרפתי – כותבת היא – ויתרו האצילים על כל הזכויות הפיאודליות וזכויות הצייד. סבורה אני כי ויתור זה יחול גם על הדיג. גם הכוהנים ויתרו על המעשר. – הנני מקוה כי הדבר עשוי להפסיק את הקבע הטירות". שבעים מהן היו למאכולת אש. (עיין Conches, הספר הנ"ל. 282). [↪](#)
86. נחשול של מאורעות אנושיים אם יבוא על איזו אומה – כתוב בהצהרת העצמאות של ארצות הברית – ויכריחנה לנתק את הכבלים הפוליטיים המרתקים אותה לאומה אחרת ולכבוש לעצמה את המקום המיוחד והחפשי
- הניתן לה על פי חוקי האלוהים והטבע בין שאר ממלכות האדמה – הרי רגש הכבוד לדעתה של האנושיות מחייב את האומה הזאת להרצות לפני העולם את הנימוקים הכופים אותה להנתקות הזאת.
- "אנו חושבים את האמתיות דלהלן למוסכמות שאינן צריכות ראייה: כל האדם שוה לחברו מברייתו; כל אדם קבל מאת הבורא זכויות מסוימות שאין ליטול אותן ממנו; בין הזכויות – הראשונים במעלה הם החופש ובקשת האושר; כדי להבטיח לעצמם את האפשרות ליהנות מהזכויות הללו הסכימו האנשים לכונן בחברתם ממשלות, אשר שלטונן הצודק נכון על הסכמת הנתינים; \*\* כל פעם שאיזו צורת שלטון נהפכת לרועץ לאותן המטרות, שלמענן נוסדה בשעתה – רשאי העם לשנותה או לבטלה, ולכונן הנהלה חדשה שיסודותיה וצורותיה יהיו ערוכה לבטחון ולאושר". \*\* (הצהרת ד' ביולי, פילדלפיה 1776). אמנם, הצהרה זו לא מלאה את השאיפות הקומוניסטיות, אשר הביעו בימים ההם קבוצות רבות מקרב אזרחי אמריקה הצפונית; אבל היא הביעה בדיוק את דעתם על הצורה המדינית שבקשו ליצור ועזרה לתת רוח חפשי ונאה בלב המהפכנים האמריקאיים. [↪](#)
87. ( מספרו של ג'מס גילום: "la declaration des droits de l'homme et du citoyen", פריז, 1900, עמ' 9, מתברר, כי נשיא הועד הקונסטיטוציוני בעצמו ציין את הדבר הזה. אגב: כדי שנוכח בדבר אם נשואה את הנוסחות של ההצעות הצרפתיות וההצהרות האמריקניות, שהובאו בספרו של גילום. [↪](#)
88. בכמה מדינות באמריקה דרש העם, שיכריזו את זכותה הכללית של האומה על כל הקרקע כולה; אך הרעיון הזה, הפסול מבחינה בורגנית, לא נקבע בהצהרת העצמאות. [↪](#)
89. ( הסעיף הט"ז של הצעת סייס. עיין גילום, שם ע' 30. [↪](#)
90. ( פְּרִים – מעין קרובים למלכות. [↪](#)
91. ( "לא הרבה דברים על הצהרת הזכויות של האדם: יש בה תקנות טובות מאוד שעל פיהן תוכלו לנהל את עבודתכם, ואולם יש בהן גם עיקרים, שאפשר לגלות בהם פנים לכאן ולכאן, ואין להעריכם כראוי אלא אם כן יקבע פירושם הנכון בחוקים, שהצהרה תשמש להם יסוד. – על החתום: לודוויג". [↪](#)
92. ( בשם "ברית הרעב" כינו את הברית שנכרתה ב 1729 בימי לודוויג הט"ו אוגרי התבואה בהשתתפות אנשי החצר ובני המלכות. (הינו: המונופולין של ממכר התבואה שנמסר בידי אריסטורקראטים מספר. ד. ק.) [↪](#)
93. ( אינני משנה את הדברים הללו שנכתבו ב 1909. [↪](#)
94. ( בושה ורו, עמ' 368 והלאה; באילי, 314, 326, II. [↪](#)
95. ( עיר מבצר סמוך לגבול המזרחי של צרפת [↪](#)
96. ( הליפת-מכתבים זו יצאה זה עתה לאור. [↪](#)
97. נְצָל – איש החי על בצול אחרים [↪](#)
98. רְבוֹנוֹת – סוֹרְנִיּוֹת [↪](#)
99. ( "triumvirat dwopijion" – הינו: שלישיה של אנשים, שדעותיהם הכריעו ברגע זה של המהפכה. ב 1798 היו רובספייר, דנטון ומראט – אנשי "השלישיה הרוחנית". [↪](#)
100. ( הערכת יום העבודה בכסף נקבעת על ידי כל עיריה: יסוד לקביעה זו שימש שכר עבודתו של הפועל היומי. [↪](#)
101. ( חוק העיריות של י"ד בדצמבר 1789. [↪](#)

102. משמעותו של "החוק הקרקע" (loi agraire) היתה בימים ההם: מערכת חוקים אשר תקבע את החלוקה הכללית של כל הקרקעות, כדי שכל הרוצה לעבוד יוכל לקבל את חלקו. ↵
103. תדעוֹתֵי־תֵי – תכונת הדברים שיש לכולם צורה אחת. ↵
104. Actes de la Commune de Paris pendant la Revolution ↵
105. במקור חסר סגירת מרכאות, כנראה טעות דפוס – הערת פב"י ↵
106. בעיקר: חברי קלוב הקורדיליריים. ↵
107. "מנדט קשור", הוראות מחיבות בהחלט את הציר להתנהג על פיהן. ד. ק. ↵
108. על ערים־ריפובליקות בימי הביניים ימצא הקורא עובדות רבות ענין בספרי "עזרה הדדית". ↵
109. לקרוא מספר בפרטות על הענין הזה במבוא לכרך הרביעי של **כתבי הקומונה**. איני יכול **להתאפק** ולבלתי פרסם בזה את הדברים דלהלן הרשומים בתזכיר שהוגש לאספה הלאומית מטעם צירי ששים הסקציות של פריז בדבר רכישת הנכסים הלאומיים בידי הקומונה. חברי המועצה העירונית רצו לקבל את תפקיד הסקציות בקניה זו. אלא שהסקציות מחו והביעו את הדברים הצודקים דלהלן על באות כוח העם: "היתכן כי קניה שנעשתה על ידי הקומונה בעצמה, באמצעות הקומיסרים שנתמנו לענין זה, תהיה פחות חוקית מקניה שנעשתה בידי המורשים הכלליים של צרפת... האמנם נתבטל הפרינציפיון האומר, כי הפונקציות של הממונה פוסקות במעמד הממנים אותו?". דברים נפלאים ונכוחים. שנשכחו, לדאבונו, מפני סברות־הבאי שונות בדבר תפקידי הממשלה שיש להן מהלכים בימינו. ↵
110. לקרוא, שם, מחזור א, כרך ד' ע' 273... ↵
111. המלה האחרונה (המלך) אינה ברורה במקור והושלמה על סמך ההקשר. – הערת פב"י ↵
112. דאנטון הבין יפה, כי חשוב הדבר לשמור לסקציות את הזכויות. שהרבעים כבשו לעצמם בשנה הראשונה של המהפכה; ועל כן אנו מוצאים ב"תקנון הכללי של הקומונה הפריזית" – שעובד בידי צירי הסקציות, שנתכנסו בבית הארכיהגמונות במדת־מה בהשפעתו של דאנטון, ונתאשר בז' באפריל מטעם 40 רבעים – סעיף המבטל אפילו את המועצה הכללית של הקומונה. פתרון השאלות ניתן להכרעתם של **האזרחים המתאספים בסקציות** שהיו רשאות לעשות את ישיבותיהן קבע. לעומת זאת, ב"תכנית המוניציפאלית" של קונדורס (Condorcet) – העתיד להיות ז'ירונדיסטן ונשאר נאמן לשיטה של מורשים – נתגלמה הקומונה במועצה ראשית נבחרת שכל הזכויות ניתנו לה (לקרוא, "Actes", מחזור שני, כרך I, עמ' XIII). ↵
113. ביוני 1793 – אומר מליה – ארגנה הסקציה פיניסטר את העבודה להספקת מלבושים לצבא ביד רחבה ו"כל אזרח וכל אזרחית המתגוררים בתחום הסקציה היו יכולים לבוא לבית המלאכה ועל פי תעודה מבעל הבית (לאישור מקום מגוריהם) קבלו עבודה" (עמ' 289). באוגוסט 1793 השתדל הקונננט לרכז את הספקת המלבושים לצבא בידי ההנהלה שלו. אבל גם היא הוכרחה לחלק את העבודה בין הסקציות בהתאם לצרכיהן. סדור זה שמש מקור לקובלנות, ואז (בסוף אוגוסט) הפקדו הקומיסארים הממונים מטעם הסקציות לפקח על חלוקת העבודה. "על ידי כך קם ארגון חדש לגמרי – אומר מליה – הסקציות דחקו לחלוטין את רגליהם של הקבלנים והמשרדים להספקת המלבושים. הלשכות הללו (לחלוקת העבודה), שנפתחו ברבעים העניים ביותר, היו לבתי המלאכה של הסקציות. והואיל והם היו בקרבת מקום לא היה צורך במתוכם". מהתעודות שנשתמרו במקרה באחת הסקציות אפשר ללמוד, כי "הסקציה ממנה ומפטרת קומיסארים, המנהלים את בית המלאכה. קובעת אח השכר, את מחיר המלבושים, שלא יהיו רוחים אלא כדי הוצאות המחסן. מבררת את התלונות... כללו של דבר: היא בעל המפעל. היא המנהלת את עסקיו, היא הבודקת את חשבונותיו ומסלקת אח הוצאותיו" (Melilè עמ' 290–295). ממילא מובן. כי בבוא הריאקציה לאחר כשלונו של רובספיר – הושם קץ לכל זה. בגזירת י"ג ביוני 1795 הופקעה הספקת המלבושים לצבא מידי הקומונה הפריזית. ↵

את הטקסט [ים] לעיל הפיקו מתנדבי פרויקט בן־יהודה באינטרנט.

הכל זמין תמיד בכתובת הבאה:

<https://benyehuda.org/read/57108>